

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ

ΣΠΟΥΔΩΝ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

ΤΣΑΚΙΡΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΜ: 7573132300034

«Γνώσεις και απόψεις παιδιών της Δ' δημοτικού για την ευζωία των ζώων». Η περίπτωση των παιδιών ενός προαστίου της Θεσσαλονίκης.

Διπλωματική Εργασία για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Ημερομηνία: 24/03/2025

Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλειος Πανταζής, Μέλος Ε.ΔΙ.Π.

Μέλη τριμελούς εξεταστικής επιτροπής

Βασίλειος Πανταζής	Μέλος Ε.ΔΙ.Π.	Τμήμα Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Γεώργιος Ηλιόπουλος	Μέλος Ε.ΔΙ.Π.	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Σταύρος Καραγεωργάκης	Διδάκτωρ	Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

Αθήνα, 2025

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ

ΣΠΟΥΔΩΝ ΖΩΑ: ΗΘΙΚΗ, ΔΙΚΑΙΟ, ΕΥΖΩΙΑ

ΤΣΑΚΙΡΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΜ: 7573132300034

«Γνώσεις και απόψεις παιδιών της Δ' δημοτικού για την ευζωία των ζώων». Η περίπτωση των παιδιών ενός προαστίου της Θεσσαλονίκης.

Διπλωματική Εργασία για την απόκτηση Διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών

Ημερομηνία: 24/03/2025

Επιβλέπων Καθηγητής: Βασίλειος Πανταζής, Μέλος Ε.ΔΙ.Π.

Μέλη τριμελούς εξεταστικής επιτροπής

Βασίλειος Πανταζής	Μέλος Ε.ΔΙ.Π.	Τμήμα Βιοχημείας και Βιοτεχνολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Γεώργιος Ηλιόπουλος	Μέλος Ε.ΔΙ.Π.	Τμήμα Φιλοσοφίας, ΕΚΠΑ Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Σταύρος Καραγεωργάκης	Διδάκτωρ	Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

Αθήνα, 2025

Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών

Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας

Βασιλική Τσακίρη, © [2025]

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίησή της.

Αρχικά, θέλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου Πανταζή Βασίλειο, για την επικοινωνία, την εμπιστοσύνη αλλά και την καθοδήγησή του κατά την επιλογή του θέματος αλλά και την άμεση ανταπόκρισή του στις ενέργειες που απαιτήθηκαν για την έγκριση και την διεξαγωγή της έρευνας. Επίσης, θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στη τριμελή επιτροπή που συνέβαλε στην αξιολόγηση της εργασίας μου.

Ευχαριστίες οφείλω και στα σχολεία, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές που έλαβαν μέρος στην έρευνα μου. Επιπλέον, ευχαριστώ τους γονείς που συναίνεσαν για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τα παιδιά τους. Χωρίς την συμβολή όλων των παραπάνω θα ήταν αδύνατη η συλλογή των δεδομένων της μελέτης μου.

Τέλος, αλλά πιο σημαντικό, τις θερμότερες ευχαριστίες μου οφείλω στον σύζυγο και τα παιδιά μου, οι οποίοι στερήθηκαν στιγμές μαζί μου στηρίζοντάς με και πιστεύοντας στις δυνατότητές μου. Η στήριξη τους υπήρξε αδιάκοπη και κινητήρια δύναμη για εμένα.

«Θα έρθει η εποχή που οι άνθρωποι, όπως και εγώ,
θα βλέπουν τη δολοφονία των ζώων, όπως τώρα
βλέπουν τη δολοφονία των ανθρώπων»!

Leonardo da Vinci

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	10
1. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	10
1.1 ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΥΖΩΙΑΣ	10
1.1.1 "Ορισμός της ευζωίας των ζώων".....	10
1.1.2 "Ιστορική εξέλιξη της έννοιας".....	11
1.2 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΕΥΖΩΙΑΣ ΤΩΝ ΖΩΩΝ	16
1.2.1 Οι 5 ελευθερίες	17
1.2.2 Πυλώνες ευζωίας.....	21
1.2.3 Δείκτες ευζωίας.....	23
1.2.4 Μέθοδοι εργαλεία.....	26
1.2.5 Διεθνή πρότυπα.....	28
1.2.6 Προκλήσεις.....	29
1.3 ΖΩΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	30
1.3.1 "Σχέση Παιδιών - Ζώων"	30
1.3.2 "Ευζωία των ζώων και Εκπαίδευση"	32
1.3.3 "Τεχνολογία και Εκπαίδευση της Ευζωίας των Ζώων".....	33
1.3.4 "Προηγούμενες Έρευνες".....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	38
2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	38
2.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	38
2.1.1 Σχεδιασμός έρευνας	38
2.1.2 Δείγμα	40
2.1.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων	40
2.1.4 Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων.....	41
2.1.5 Μέθοδος Ανάλυσης Δεδομένων.....	42
2.1.6 Ηθικά Ζητήματα και Δεοντολογία	43
2.2 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	44
2.3 ΣΥΖΗΤΗΣΗ	75
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	81
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	96

Περίληψη

Καθώς η ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για την ευζωία των ζώων έχει παρουσιάσει σημαντική αύξηση τις τελευταίες δεκαετίες, έχουν εισαχθεί σχετικά θέματα στην εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα. Οι προβληματισμοί και τα ερωτήματα που γεννώνται είναι πολλά. Το ερώτημα που απασχολεί την έρευνα είναι: *Γνωρίζουν τα παιδιά τι σημαίνει η ευζωία των ζώων;* Η παρούσα έρευνα εξετάζει το επίπεδο κατανόησης και τις στάσεις των παιδιών της Δ' Δημοτικού του Ασβεστοχωρίου σχετικά με την ευζωία των ζώων. Στόχος της είναι να διερευνήσει τις γνώσεις των παιδιών για τον όρο της ευζωίας και αν αναγνωρίζουν συναισθήματα στα ζώα. Η έρευνα είναι μια μελέτη περίπτωσης η οποία με τη συμβολή ερωτηματολογίου και στατιστικών μεθόδων αναλύει τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των παιδιών.

Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν πως τα παιδιά κατανοούν βασικές ανάγκες των ζώων, όπως τροφή, νερό και ιατρική φροντίδα, σε μεγάλο βαθμό, όμως παρουσιάζονται ελλείψεις στον τομέα των ψυχολογικών και κοινωνικών αναγκών των ζώων. Ταυτόχρονα, καταδεικνύεται η ευκολία στην αναγνώριση συναισθημάτων στα ζώα, όπως η χαρά και η λύπη, παράλληλα με την αβεβαιότητα πιο σύνθετων συναισθημάτων όπως η αγωνία και η ανία.

Επίσης, τα αποτελέσματα της έρευνας οδηγούν στη διαπίστωση πως για την καλύτερη κατανόηση των αντιλήψεων των παιδιών απαιτούνται περισσότερες έρευνες. Επιπλέον, η μελέτη αυτή αναδεικνύει τη σημασία της εκπαίδευσης στην προώθηση φιλοζωικών στάσεων και την ανάγκη ένταξης σχετικών θεμάτων στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Λέξεις κλειδιά: Ευζωία των ζώων, συναισθήματα ζώων, παιδιά Δημοτικού, παιδικές αντιλήψεις

Abstract

As society's awareness of animal welfare has increased significantly in recent decades, relevant issues have been introduced into education and scientific research. The concerns and questions raised are many. The research question is: Do children know what animal welfare means? This research examines the level of understanding and attitudes of fourth grade children in Asbestochori Primary School about animal welfare. It aims to investigate children's knowledge of the term welfare and whether they recognize emotions in animals. The research is a case study which, with the contribution of a questionnaire and statistical methods, analyses the knowledge and perceptions of the children.

The results of the study show that children understand basic animal needs such as food, water and medical care to a large extent, but there are deficiencies in the area of psychological and social needs of animals. At the same time, it demonstrates the ease of identifying emotions in animals, such as joy and sadness, alongside the uncertainty of more complex emotions such as distress and boredom.

Also, the results of the survey lead to the conclusion that more research is needed to better understand children's perceptions. In addition, this study highlights the importance of education in promoting pro-animal attitudes and the need to include relevant topics in the educational curriculum. Furthermore, this study highlights the importance of education in promoting pro-life attitudes and the need to include relevant topics in the curriculum.

Keywords: Animal welfare, animal emotions, primary school children, children's perceptions

Εισαγωγή

Η ευζωία των ζώων, τα τελευταία χρόνια, βρίσκεται στο επίκεντρο των σύγχρονων κοινωνιών. Όντας η ευζωία των ζώων ένα πολυδιάστατο ζήτημα, επεκτείνεται σε περιβαλλοντικό, ηθικό, νομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο. Η εξασφάλιση μιας ζωής που ικανοποιεί τις ψυχολογικές, φυσικές και κοινωνικές ανάγκες των ζώων τίθεται στον πυρήνα των συζητήσεων. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας, ιδιαίτερα των παιδιών, μέσω της εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση αποτελεί ένα μέσο για την καλλιέργεια φιλοζωικών στάσεων στα παιδιά, ως ηθική υποχρέωση και ως στρατηγική για την δημιουργία μιας κοινωνίας με περισσότερη ενσυναίσθηση και υπευθυνότητα.

Η παρούσα έρευνα εστιάζει στην ευζωία των ζώων μέσα από την εκπαιδευτική της διάσταση. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της έρευνας είναι να εξετάσει τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των παιδιών της Δ' δημοτικού του Ασβεστοχωρίου, ενός προαστίου της Θεσσαλονίκης. Η ηλικιακή ομάδα αυτή επιλέχθηκε γιατί σε αυτήν ολοκληρώνεται ο τετραετής κύκλος του μαθήματος «Μελέτη Περιβάλλοντος» του νέου Προγράμματος Σπουδών. Επιπλέον, είναι μια κρίσιμη περίοδος για την διαμόρφωση ηθικών στάσεων και αξιών. Ο Kellert (1985, σ.38) επισημαίνει την καταλληλότητα αυτής της ηλικιακής περιόδου για την ενασχόληση με τη σχέση παιδιού-ζώου καθώς μπορεί να επηρεαστεί η συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών.

Η δομή της έρευνας σχεδιάστηκε ώστε να ακολουθείται μια ροή από την παρουσίαση του θέματος μέχρι την διατύπωση των συμπερασμάτων της.

Με την *Εισαγωγή* ο αναγνώστης εισάγεται στο θέμα το οποίο πραγματεύεται η εργασία, διατυπώνοντας τον σκοπό και τον στόχο της έρευνας. Γίνεται η περιγραφή των ερευνητικών ερωτημάτων και παρουσιάζονται η σημασία της έρευνας και η συμβολή της στην εκπαίδευση και την επιστήμη.

Το πρώτο κεφάλαιο, το *Θεωρητικό Πλαίσιο*, παρέχει μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Ειδικότερα, αναλύεται η έννοια της ευζωίας, οι πέντε ελευθερίες και οι πυλώνες της ευζωίας όπως επίσης δείκτες, μέθοδοι και εργαλεία για την αξιολόγησή της. Επιπροσθέτως, αναλύεται η σχέση των παιδιών με τα μη ανθρώπινα ζώα και η συμβολή της εκπαίδευσης στην καλλιέργεια φιλοζωικών στάσεων. Στο τέλος του πρώτου κεφαλαίου παρουσιάζονται προηγούμενες έρευνες που συσχετίζουν την ευζωία των ζώων με τα παιδιά και την εκπαίδευση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ονόματι *Ερευνητικό Πλαίσιο*, περιγράφεται η ερευνητική διαδικασία. Αρχικά, αναλύεται ο ερευνητικός σχεδιασμός, η επιλογή του δείγματος και αναφέρεται το εργαλείο συλλογής δεδομένων και η μέθοδος ανάλυσης των αποτελεσμάτων. Έπειτα, επισημαίνονται οι ηθικές και δεοντολογικές αρχές που διέπουν την έρευνα. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα ευρήματα μέσω γραφημάτων και αναλύσεων της στατιστικής μεθόδου. Τέλος, στη συζήτηση γίνεται η ανάλυση και η ερμηνεία των δεδομένων.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας βρίσκονται τα *Συμπεράσματα* στα οποία παρουσιάζονται συνδέσεις με παλαιότερες έρευνες, εντοπίζονται περιορισμοί της έρευνας και προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντικές έρευνες.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας είναι:

- Γνωρίζουν τα παιδιά της Τετάρτης Δημοτικού του Ασβεστοχωρίου τι είναι η ευζωία των ζώων;
- Αναγνωρίζουν τα παιδιά την ύπαρξη συναισθημάτων στα ζώα;

Μέσω των παραπάνω ερωτημάτων επιτυγχάνεται ο στόχος της έρευνας για καταγραφή των γνώσεων των παιδιών για την ευζωία των ζώων και την αναγνώριση (ή μη αναγνώριση) ύπαρξης συναισθημάτων σε αυτά.

Στα αποτελέσματα της έρευνας έχουν την δυνατότητα να βασιστούν οι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη πολιτικών, προγραμμάτων και δράσεων στα δύο σχολεία που θα προάγουν τη φιλοζωική εκπαίδευση και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο, η έρευνα μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση στάσεων της τοπικής κοινότητας με περισσότερη ευαισθησία και υπευθυνότητα απέναντι στα ζώα και το περιβάλλον.

Κεφάλαιο 1^ο

1. Θεωρητικό Πλαίσιο

1.1 Έννοια της ευζωίας

1.1.1 "Ορισμός της ευζωίας των ζώων"

Η έννοια της ευζωίας των ζώων αναφέρεται στη φυσική και ψυχική κατάσταση των ζώων, καθώς και στο πως αυτά αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον τους. Με τον όρο αυτό γίνεται μια προσπάθεια να διασφαλιστεί πως τα ζώα ζουν σε συνθήκες οι οποίες ανταποκρίνονται στις φυσικές, σωματικές και ψυχικές ανάγκες τους. Η διατροφή, η υγεία και η συμπεριφορά είναι μόνο μερικοί από τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τον βαθμό ευημερίας των ζώων, γεγονός που κάνει το ζήτημα της ευζωίας πολυδιάστατο, πολυπαραγοντικό και το οποίο πρέπει να εξεταστεί διεπιστημονικά. Η απουσία τραυματισμών ή ασθένειας δεν αρκούν ως μόνος δείκτης ευζωίας των ζώων. Τα ζώα πρέπει να μπορούν να εκφράσουν την φυσική τους συμπεριφορά και να είναι αποδέκτες μιας καλής ποιότητας ζωής.

Ένας ορισμός της ευζωίας, ευρέως αποδεκτός, δίνεται από τον Donald Broom (1986, σ.524) σύμφωνα με τον οποίο η ευζωία είναι "η κατάσταση ενός όντος σε σχέση με τις προσπάθειες του να προσαρμοστεί στο περιβάλλον του". Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό αναδύεται η έννοια της αλληλεπίδρασης του ζώου με το περιβάλλον στην προσπάθεια του ζώου να αντιμετωπίσει και να προσαρμοστεί στους ποικίλους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Η προσπάθεια αυτή, καθορίζει την φυσιολογική και την ψυχολογική κατάσταση του ζώου η οποία μπορεί να οδηγήσει – ή και όχι- στην ευημερία και την ευζωία του.

Ακόμα ένας αποδεκτός ορισμός για την ευζωία είναι αυτός που δίνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό για την Υγεία των Ζώων (WOAH) και αναφέρει πως: «Ως καλή μεταχείριση των ζώων νοείται η σωματική και ψυχική κατάσταση ενός ζώου σε σχέση με τις συνθήκες υπό τις οποίες ζει και πεθαίνει» (World Organisation for Animal Health, 2021). Ο παραπάνω ορισμός υιοθετείται και από την Ελληνική Δημοκρατία στο Άρθρο 2 του Ν. 4830/2021. Με τον όρο αυτό μπορούμε να δούμε την έμφαση που δίνεται και στην ψυχική κατάσταση του ζώου. Η ψυχική ευημερία του ζώου συνδράμει στην ευζωία του, εξίσου με την σωματική. Ένα ακόμα ιδιαίτερο σημείο του ορισμού αυτού είναι η σημασία που δίνει και στον θάνατο του ζώου. Όταν επέλθει ο θάνατος

του ζώου, είτε από φυσικά αίτια είτε με ευθανασία, αυτό πρέπει να συμβεί με όσο το δυνατόν λιγότερο πόνο και ταλαιπωρία, διασφαλίζοντας την ευζωία του ζώου μέχρι το τέλος της ζωής του. Η αντιμετώπιση του τέλους ενός ζώου αποτελεί και αυτό παράμετρο της ευζωίας του αντιμετωπίζοντάς την ολιστικά.

Άλλη μια προσπάθεια για να δοθεί ορισμός στην ευζωία των ζώων είναι αυτή του Fraser. Ο Fraser (2008, σ.4) επικεντρώνεται σε τρεις παραμέτρους που κατά τους Michael Appleby και Vonne Lund συνθέτουν την ευζωία, και αυτές είναι α) η φυσιολογική λειτουργία των ζώων, β) η ψυχολογική και συναισθηματική κατάσταση και γ) η έκφραση φυσιολογικών συμπεριφορών. Για ακόμα μια φορά μπορούμε να δούμε την προσέγγιση της ευζωίας ως συνονθύλευμα της ψυχικής και σωματικής ευημερίας.

Ορισμένοι μελετητές, όπως ο Michael Appleby στο έργο του το 2005 (σ. 293–303), αναφορικά με την έννοια της ευζωίας των ζώων εστιάζουν στη σημασία της διαχείρισης των ζώων σε γεωργικές και βιομηχανικές συνθήκες. Η προσέγγιση του δίνει έμφαση στην εξασφάλιση της ευζωίας μέσα από την καλή ποιότητα ζωής και υγείας στα συστήματα παραγωγής.

Μέσω της ανάλυσης των φυσιολογικών, των συναισθηματικών και των συμπεριφορικών παραγόντων η ευζωία εξετάζει την ικανότητα των ζώων να προσαρμόζονται σε ποικίλες συνθήκες που του επιτρέπουν να ζει με ευημερία.

1.1.2 "Ιστορική εξέλιξη της έννοιας"

Η έννοια της ευζωίας των ζώων με το πέρασμα του χρόνου έχει εξελιχθεί σημαντικά αποτελώντας πολυδιάστατο ζήτημα το οποίο συνδέεται με ηθικές, επιστημονικές, φιλοσοφικές αλλά και νομικές πτυχές. Ο τρόπος προσέγγισης της έννοιας της ευζωίας των ζώων διαφέρει ανά εποχή και πολιτισμό, επηρεαζόμενος από κοινωνικές αλλαγές, θρησκευτικές πεποιθήσεις, την επιστήμη αλλά και την πρόοδο της φιλοσοφικής σκέψης. Η εξέλιξη της έννοιας αυτής καθρεπτίζει την εξέλιξη του δίπολου ανθρώπινου ζώου – μη ανθρώπινου ζώου και την ευαισθητοποίηση στη σύγχρονη κοινωνία για τα δικαιώματα των ζώων.

i. Αρχαιότητα και φύση των ζώων

Η αναγνώριση των ζώων ως όντα με ηθική αξία διαφαίνεται σε αρχαίες παραδόσεις. Ο Πυθαγόρας, σύμφωνα με τον Καραγεωργάκη (2010, σ.178), στην αρχαία Ελλάδα

καταδίκασε την βία στα ζώα καθώς υποστήριζε πως αυτά ήταν έμψυχα όντα και έχρηζαν σεβασμού. Υποστηρίζοντας την ιδέα της μετενσάρκωσης, ο Πυθαγόρας και οι ακόλουθοί του ήταν κατά της πρόκλησης πόνου σε όντα τα οποία μπορεί να φιλοξενούν τις ψυχές των ανθρώπων. Επίσης, ο Πυθαγόρας ήταν υπέρμαχος της χορτοφαγίας επεκτείνοντας έτσι τον σεβασμό των ζώων μέσα από την διατροφή. Η στροφή του Πυθαγόρα προς την χορτοφαγία οφειλόταν τόσο σε φιλοσοφικούς όσο και σε θρησκευτικούς λόγους (Καραγεωργάκης 2019, σ. 24).

Σε αντιστοιχία με τις απόψεις του Πυθαγόρα αναφορικά με τον σεβασμό στα ζώα έρχονται και οι απόψεις του Πλούταρχου. Ο Πλούταρχος πιστεύοντας και αυτός στην μετενσάρκωση υποστηρίζει την χορτοφαγία και αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Εσάς τους τωρινούς όμως ποια λύσσα και ποια αχόρταγη λαχτάρα σας οδηγεί να βάφετε τα χέρια σας με αίμα, τη στιγμή που σας προσφέρονται τόσα για τις ανάγκες σας; Γιατί κατηγορείτε άδικα τη γη πως δεν μπορεί να σας τρέφει; Γιατί ασεβείτε προς τη θεσμοφόρο Δήμητρα και προσβάλλετε τον ήμερο και μιλίχιο Διόνυσο, λες και δεν παίρνετε αρκετά από αυτούς; Δεν ντρέπεστε να ανακατεύετε τους ήμερους καρπούς με αίμα από σφαγή;» (Πλούταρχος στο Καραγεωργάκης 2019, σ. 52)

Αντίθετα, ο Αριστοτέλης διέκρινε εμφατικά τους ανθρώπους από τα ζώα. Πιο συγκεκριμένα, πίστευε πως τα ζώα υπάρχουν για να ικανοποιούν τις ανθρώπινες ανάγκες και δεν τους προσέδιδε ηθική αξία ανάλογη με αυτή των ανθρώπων. Η απουσία της λογικής στα ζώα ήταν αυτή που τα κατέτασσε χαμηλότερα από τους ανθρώπους στην ιεραρχία και τα καθιστούσε εργαλείο στα χέρια των ανθρώπων (Καραγεωργάκης 2019, σ. 42-46). Η παραπάνω άποψη επικράτησε για αιώνες και επηρέασε τη Δύση σχετικά με την στάση της στα ζώα.

Στις θρησκευτικές γραφές των Αβρααμικών θρησκειών (Ισλάμ, Ιουδαϊσμός, Χριστιανισμός) μπορούμε να δούμε την υποχρέωση των ανθρώπων να φροντίσουν τα ζώα, ωστόσο πάλι τίθεται θέμα ιεραρχίας σύμφωνα με την οποία τα ζώα είναι κατώτερα του ανθρώπου. Για παράδειγμα, στην Παλαιά Διαθήκη μπορούμε διακρίνουμε στη Γένεσις 1 (2017, 1.26-1,28) την προτροπή για την φροντίδα στα ζώα αλλά και την υποταγή αυτών στον άνθρωπο με το εξής απόσπασμα:

(...)καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς

θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. (Γένεσις 2017, 1.26-1,28)

ii. *Μεσαίωνας και Αναγέννηση*

Κατὰ τον Μεσαίωνα συνεχίζεται η ανθρωποκεντρική προσέγγιση αναφορικά με την σχέση ανθρώπου – ζώου. Παρατηρούνται ακόμα και καταδίκες ζώων με τιμωρία τον θάνατο ή και τον αφορισμό (Μποτετζάγιας, 2010). Οι θρησκευτικές παραδόσεις επίσης, συνέχιζαν να επηρεάζουν την σχέση αυτή. Σχετικά να αναφέρουμε τον Θωμά τον Ακινάτη, ιερέα και πατέρα της Θωμιστικής σχολής φιλοσοφίας και θεολογίας, ο οποίος συνδέει τα ζώα με την θεϊκή δημιουργία ωστόσο τα κατατάσσει και αυτός χαμηλότερα από τον άνθρωπο στην ιεραρχία και τα καθιστά υπηρέτες των ανθρώπων. Η έλλειψη λογικής καθιστά και για τον Θωμά τον Ακινάτη σημείο τομής για τον αποκλεισμό των ζώων από την ηθική.

Δεν απουσίαζαν ωστόσο, την περίοδο του Μεσαίωνα, αντιλήψεις αντικρουόμενες των προαναφερθεισών αν και αποτελούσαν μειοψηφία. Ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης, είναι ένα παράδειγμα παρουσίας φιλόζωων ιδεών. Πιο συγκεκριμένα, ήταν γνωστός για τις σχέσεις του με τα ζώα και την αγάπη του γι' αυτά καθώς τα αποκαλούσε «αδελφούς» και «αδελφές».

Περνώντας στην περίοδο της Αναγέννησης μπορεί να διαπιστώσει κανείς την στροφή από την θεολογική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση στην επιστημονική παρατήρηση και έρευνα. Οι Αναγεννησιακοί επιστήμονες εμπνευσμένοι από τα έργα του Αριστοτέλη ξεκινούν νέες μεθόδους παρατήρησης και μελέτης της φύσης. Για παράδειγμα, ο Leonardo da Vinci, ο οποίος μελέτησε εκτενώς την ανατομία των ζώων και την σχέση τους με τον άνθρωπο. Μπορεί να ειπωθεί πως αυτή είναι η περίοδος που τέθηκαν οι βάσεις για την ανάπτυξη της ζωολογίας αλλά και των πρώτων ηθικών θεωριών σε σχέση με την ευζωία των ζώων. Η ανάπτυξη των γραμμάτων και της επιστήμης έθεσε τις βάσεις για την ταυτόχρονη ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τα ζώα τόσο από την ηθική όσο και από την φιλοσοφική σκοπιά. Επιπλέον, φιλόσοφοι της εποχής όπως ο Michel de Montaigne κατακρίνουν τον ανθρωπομορφισμό, υποστηρίζοντας την ισότητα ζώων και ανθρώπων, αποδίδοντας την μέχρι τώρα ιεράρχησή τους στην αλαζονεία των ανθρώπων. Όμως οι φιλόσοφοι αυτοί παρέμεναν μεμονωμένες περιπτώσεις.

iii. Διαφωτισμός

Πρόδρομος του Διαφωτισμού υπήρξε η Επιστημονική Επανάσταση κατά τη διάρκεια της οποίας τέθηκαν οι θεμέλιοι λίθοι της σύγχρονης επιστήμης. Την περίοδο εκείνη ο Καρτέσιος με τη γνωστή θεωρία των “αυτόματων μηχανών” υποστήριξε πως τα ζώα λειτουργούν μηχανικά (Βαϊόπουλος & Ευαγγελάτος 2008, σ.791). Εξηγούσε και δικαιολογούσε την εκμετάλλευση και την σκληρή μεταχείριση των ζώων. Περνώντας στην Εποχή του Ορθού Λόγου, δηλαδή τον Διαφωτισμό, κυριάρχησε η Λογική. Η απουσία λογικής από τα ζώα είναι αυτή που την παρούσα περίοδο στερεί από τα ζώα την ύπαρξη αξίας και την εισοδό τους στο ηθικό σύστημα.

Ωστόσο, η θεωρία του Καρτέσιου προκάλεσε και πολλοί φιλόσοφοι της εποχής οδηγήθηκαν στην επανεξέταση της ηθικής απέναντι στα ζώα. Ο Jeremy Bentham υποστήριξε πως τα ζώα δικαιούνται ηθική προστασία καθώς μπορούν να αισθανθούν πόνο και αφήνοντας πίσω του το ζήτημα της Λογικής θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τα ζώα ρωτώντας, όπως αναφέρεται στο Shackelford (2018, σ.1), αν τα ζώα μπορούν να υποφέρουν και όχι αν μπορούν να μιλήσουν ή να σκεφτούν. Μέσα από την φιλοσοφική αυτή προσέγγιση δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την εξέλιξη των σύγχρονων ηθικών θεωριών περί της ευζωίας των ζώων.

Ο Jean-Jacques Rousseau και ο Immanuel Kant ήταν επίσης φιλόσοφοι της εποχής οι οποίοι κατέκριναν την βία στα ζώα. Ο πρώτος, αν και δεν εξισώνει ηθικά τα ζώα με τον άνθρωπο, αναγνωρίζει σε αυτά την ικανότητα να αισθάνονται πόνο και ευχαρίστηση και γι’ αυτό υποστηρίζει την καλή μεταχείρισή τους. Χαρακτηριστικά σε έργο του αναφέρει πως τα ζώα μοιράζονται την ιδιότητα του αισθάνεσαι με τον άνθρωπο και έτσι δεν πρέπει να βλάπτονται ανώφελα (Rousseau 1999, σ.71). Ο δεύτερος, ενώ θέτει τον λόγο ως ειδοποιό διαφορά μεταξύ ανθρώπου – ζώου απομακρύνοντας έτσι τα ζώα από την ηθική θεώρηση, αναγνωρίζει έμμεσες υποχρεώσεις απέναντι σε αυτά. Για τον Kant η κακή μεταχείριση των ζώων υποβαθμίζει το ανθρώπινο είδος και την ορθολογικότητα του καθώς η σκληρότητα στα ζώα επηρεάζει αρνητικά και την συμπεριφορά προς τους ανθρώπους (Kant 1997, σ.212).

Η περίοδος του Διαφωτισμού φύτεψε τον σπόρο των ηθικών θεωρήσεων για τα ζώα και η ευζωία τους σε αυτό το σημείο άρχισε να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ανθρώπινης ηθικής συμπεριφοράς.

iv. Βιομηχανική Επανάσταση

Κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης η μαζική εκμετάλλευση των ζώων στην παραγωγή αλλά και οι συνθήκες εκμετάλλευσης στις γεωργικές και κτηνοτροφικές μονάδες οδήγησαν στην οργάνωση των κινημάτων υπέρ των δικαιωμάτων των ζώων. Η Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) αποτέλεσε την πρώτη οργάνωση που έγινε η φωνή των ζώων ιδρυόμενη το 1824 στην Βρετανία (RSPCA. χ.χ). Η RSPCA ήθελε να δώσει μια μάχη ενάντια στις βάρβαρες τακτικές που ακολουθούνταν στα ζώα τα οποία χρησιμοποιούνταν για τροφή, εργασία και ψυχαγωγία. Η οργάνωση αυτή προσπάθησε να αλλάξει τόσο την συμπεριφορά των ανθρώπων προς τα ζώα όσο τους νόμους υπέρ αυτών.

Πρώτος νόμος για την προστασία των ζώων ήταν ο Martin's Act του 1822 στη Βρετανία ο οποίος προέβλεπε ποινές για την κακομεταχείριση των βοοειδών (Kean 1998, σ.34). Η περίοδος της Βιομηχανικής Επανάστασης επηρεάστηκε τόσο από τις ιδέες του Διαφωτισμού για την ικανότητα των ζώων να αισθάνονται όσο και από την θεωρία του Jeremy Bentham που έθεσε την ικανότητα των ζώων να υποφέρουν. Τα παραπάνω έδωσαν ώθηση στα πρώτα κινήματα υπέρ των ζώων τα οποία ασχολήθηκαν τόσο με τις συνθήκες διαβίωσης των ζώων εργασίας, όσο και των ζώων σε αιχμαλωσία. Η εμφάνιση των ζωολογικών κήπων εκείνη την εποχή δημιούργησαν τις επικριτικές φωνές που αντιτίθενται στην χρήση των ζώων για οικονομικούς ή ψυχαγωγικούς σκοπούς.

v. Σύγχρονη Εποχή

Στη σύγχρονη εποχή η αντίληψη και η γνώση για την ευζωία των ζώων έχει υποστεί μεγάλη πρόοδο μέσα από τις επιστημονικές εξελίξεις. Επιπλέον, οι νομοθετικές αλλαγές έχουν επαναπροσδιορίσει το πλαίσιο προστασίας των ζώων.

Αναφορικά με την επιστημονική πρόοδο, έχει αποδειχθεί η παρουσία γνωστικών και συναισθηματικών ικανοτήτων στα ζώα. Πολλές έρευνες έχουν αποδείξει την παρουσία νευρικού συστήματος σε πληθώρα ειδών ζώων με αποτέλεσμα την αντίληψη του πόνου και την προσπάθεια αποφυγής του. Τόσο οι επιστήμες, λαμβάνοντας υπόψιν τα

δεδομένα των ερευνών τους, όσο και η βιοηθική ενισχύουν τον διάλογο για τα δικαιώματα των ζώων αλλά και την ηθική θεώρηση τους.

Από νομικής πλευράς, οι εξελίξεις τα τελευταία χρόνια ήταν ραγδαίες. Η κακομεταχείριση των ζώων σε πολλές χώρες θεωρείται έγκλημα και επιβάλλονται ποινικές κυρώσεις. Επιπλέον πληθώρα νομοθεσιών διασφαλίζουν την ευζωία των ζώων σε τομείς όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία αλλά και η έρευνα που προϋποθέτει χρήση των ζώων. Για παράδειγμα, η Οδηγία 2010/63/ΕΕ περί προστασίας των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς επιβάλλει στη Ευρώπη αυστηρά μέτρα και κριτήρια για την χρήση των ζώων σε πειράματα (*Protection of Laboratory Animals / EUR-Lex*, 2023). Στην Ελλάδα θεσπίστηκε ο Νόμος 4830/2021 ο οποίος είναι ο πρώτος φιλοζωικός νόμος που ασχολείται πιο ολιστικά με την προστασία των ζώων. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο Animal Welfare Act (AWA) του 1966 είναι η κύρια νομοθεσία που προστατεύει τα ζώα από κακομεταχείριση καθιερώνοντας τα ζώα ως νομικά πρόσωπα, κατόχους δικαιωμάτων (FAOLEX, n.d.).

Η ύπαρξη επιστημονικών δεδομένων και η συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων των ζώων έχουν βοηθήσει στην δημιουργία και την άνθηση διεθνών οργανισμών για την προστασία των ζώων όπως η PETA και η World Society for the Protection of Animals (WSPA). Τα κινήματα και οι οργανώσεις που έχουν συσταθεί βοηθούν στην δημιουργία πολιτικών και νομοθεσιών που αποσκοπούν στην προστασία των ζώων.

1.2 Η Επιστήμη της Ευζωίας των Ζώων

Κατά τον 20^ο αιώνα με την εκβιομηχάνιση της γεωργίας παρατηρήθηκε έντονα το φαινόμενο πρακτικών που επικεντρώνονταν στην παραγωγικότητα των ζώων και όχι στην ευημερία τους. Οι συνθήκες που επικρατούσαν στην εντατική κτηνοτροφία και την βιομηχανική παραγωγή, μετατρέποντας τα ζώα σε μηχανές παραγωγής χωρίς να εξασφαλίζεται η ευημερία τους, γέννησαν κοινωνικές αντιδράσεις οι οποίες αυξάνονταν ραγδαία. Λόγω των μεθόδων εκτροφής, του τρόπου διαβίωσης των ζώων αλλά και των μεθόδων σφαγής των συστημάτων κτηνοτροφίας, αναδύθηκαν ζητήματα βελτίωσης των παραπάνω πρακτικών τόσο για ηθικούς όσο και για παραγωγικούς λόγους στηριζόμενους στην ευημερία των ζώων. Όλες οι παραπάνω ανησυχίες, της κοινωνίας και των επιστημόνων, αποτέλεσαν την βάση για την γέννηση μιας νέας επιστήμης, αυτή της Ευζωίας των Ζώων.

Στιγμή ορόσημο για την δημιουργία της Επιστήμης της Ευζωίας των Ζώων είναι σύμφωνα με τον Broom (2011, σ.124) το βιβλίο της Ruth Harrison "Animal Machines" το οποίο εκδοθηκε το 1964 και αναφέρεται στην αντιμετώπιση των ζώων από την βιομηχανία ζωικής παραγωγής σαν άψυχες μηχανές. Το βιβλίο αυτό υπήρξε αφορμή για την δημιουργία μιας επιτροπής γνωστή ως Επιτροπή Brambell που συστάθηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο. Από την επιτροπή αυτή προέκυψε η Brambell Report του 1965 ως απάντηση για τις ανησυχίες που είχαν προκύψει σχετικά με την ευημερία των ζώων (Great Britain. Technical Committee to enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems, 1965). Η έκθεση αυτή αποτέλεσε την βάση για τις γνωστές έως σήμερα "5 ελευθερίες" των ζώων.

Παράλληλα, οι καταναλωτές ευαισθητοποιούνταν όλο και περισσότερο και απαιτούσαν πιο ηθικές πρακτικές. Αυτές οι απαιτήσεις αλλά και το ενδιαφέρον των επιστημόνων διαμόρφωσαν τον κλάδο της επιστήμης που ασχολείται με την ευζωία και την προαγωγή των καλύτερων συνθηκών διαβίωσης των ζώων τόσο εντός όσο και εκτός παραγωγικών μονάδων (Duncan 2005, σ.483).

Η Επιστήμη της Ευζωίας των Ζώων η οποία έχει σημειώσει ραγδαία ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες αποτελεί ένα διεπιστημονικό πεδίο το οποίο ενσωματώνει γνώσεις από την βιολογία, την κτηνιατρική, την ψυχολογία αλλά και την ηθική. Στόχος της επιστήμης είναι να διασφαλιστεί η ικανοποίηση όλων των αναγκών των ζώων, σωματικών, ψυχολογικών και συναισθηματικών.

1.2.1 Οι 5 ελευθερίες

Οι 5 ελευθερίες συγκροτούν τη θεμελιώδη αρχή για την κατανόηση και την προαγωγή της ευζωίας των ζώων. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το 1965 παρουσιάστηκαν στην Brambell Report οι 5 ελευθερίες των ζώων εστιασμένες σε κινητικές συμπεριφορές. Το 1979 το Farm Animal Welfare Council (FAWC) ανέπτυξε τις 5 ελευθερίες των ζώων οι οποίες έγινες ευρέως αποδεκτές από επιστήμονες και νομοθέτες. Οι ελευθερίες αυτές επικεντρώνονται στις βασικές ανάγκες των ζώων και καθοδηγούν για την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Παρακάτω θα εξετάσουμε τις 5 ελευθερίες όπως αναδιαμορφώθηκαν (FAWC Report on Farm Animal Welfare in Great Britain, 2009).

- i. Ελευθερία από πείνα και δίψα** – μέσα από την άμεση πρόσβαση σε νερό και δάιτα για την διατήρηση της υγείας και του σθένους.

Η παροχή κατάλληλης τροφής και καθαρού νερού στα ζώα μπορούν να εξασφαλίσουν την υγεία και την ευεξία τους. Στα ζώα πρέπει να είναι προσβάσιμη τροφή επαρκούς ποσότητας και κατάλληλη για το είδος τους. Επιπλέον, απαραίτητη είναι και η πόση καθαρού νερού για την διατήρηση της υγείας τους. Τα παραπάνω σημαίνουν πως τα ζώα πρέπει να έχουν μια διατροφή ισορροπημένη, η οποία θα καλύπτει τις διατροφικές τους ανάγκες, και να έχουν σταθερή πρόσβαση σε καθαρό και ασφαλές νερό. Η απουσία, η ανεπάρκεια ή η ακαταλληλότητα της τροφής και του νερού μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα μεταβολισμού και υγείας. (Kyriazakis & Tolkamp 2018, σ.65-67)

Η παραπάνω ελευθερία σχετίζεται έντονα και με την παραγωγικότητα των ζώων, αλλά και των προϊόντων που προκύπτουν από αυτά. (FAO 2012, σ.31). Η σημασία της διατροφής και της υδάτωσης αφορά εξίσου τα ζώα εκτροφής και συντροφιάς. Οι ανάγκες των ζώων αναφορικά με την διατροφή μπορεί να ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικία, το φύλο και την φυσική κατάστασή τους.

ii. Ελευθερία από την ταλαιπωρία – παρέχοντας ένα κατάλληλο περιβάλλον

Η ελευθερία από την ταλαιπωρία αναφέρεται στην εξασφάλιση πως τα ζώα δεν υπόκεινται σε συνθήκες ταλαιπωρίας και δυσφορίας. Η έννοια αυτή στοχεύει στην διασφάλιση κατάλληλων συνθηκών για την προαγωγή καλής υγείας και φυσιολογικής συμπεριφοράς. Παραδείγματα που μπορεί να θέσουν τα ζώα σε άσκοπη ταλαιπωρία ή δυσφορία είναι οι ακραίες θερμοκρασίες, η κακή στέγαση ή ακατάλληλοι χειρισμοί των ζώων.

Η ακατάλληλη στέγαση, τα ακραία καιρικά φαινόμενα και ο ανεπαρκής ή ακατάλληλος χώρος ανάπαυσης μπορεί να βλάψουν την υγεία των ζώων. Μελέτες όπως αυτή του Mellor (2016α, σ.5) δείχνουν πως οι παραπάνω κακές συνθήκες διαβίωσης οδηγούν σε ψυχολογικό άγχος και αρνητικά συναισθήματα. Ο σωστός σχεδιασμός και η χρήση των κατάλληλων υλικών για τα σημεία διαμονής των ζώων αποτελούν σημείο κλειδί για την εξασφάλιση της ελευθερίας από την ταλαιπωρία.

Επιπλέον, για την στέγαση πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι φυσικές συμπεριφορές των ζώων σε σχέση με την κινητικότητα τους και την αλληλεπίδραση των ζώων καθώς η μη ικανοποίηση των παραπάνω μπορεί να επιφέρουν δυσφορία στα ζώα.

iii. Ελευθερία από πόνο, τραυματισμό και ασθένεια – μέσω πρόληψης ή ταχείας διάγνωσης και θεραπείας

Η ελευθερία από πόνο, τραυματισμό και ασθένεια προσπαθεί να εξασφαλίσει μια προληπτική και θεραπευτική φροντίδα για τα ζώα προκειμένου τα ζώα να μην υποφέρουν από περιττό πόνο ή ασθένειες. Η ευημερία των ζώων κρίνεται από την έγκαιρη αντιμετώπιση των παραπάνω καταστάσεων και πηγάζει από την ηθική υποχρέωση των ανθρώπων να διασφαλίσουν πως τα υπό την κατοχή τους ζώα δεν υποφέρουν σωματικά. Η πρόληψη και η θεραπεία είναι εξίσου σημαντική για τα ζώα παραγωγής αλλά και τα ζώα συντροφιάς. Ο Mellor (2016β, Πίνακας 1 σ.2) τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της τακτικής παρακολούθησης και διάγνωσης, αναγνωρίζοντας την συμβολή τους στην ευζωία των ζώων.

Οι επιστήμονες, οι κτηνίατροι και οι φροντιστές των ζώων με άμεση συνεργασία μπορούν να διασφαλίσουν πως τα ζώα έχουν πρόσβαση στην κατάλληλη φροντίδα. Η ικανοποίηση της ανάγκης για ελευθερία από πόνο, τραυματισμό και ασθένεια μπορεί να επιτευχθεί σύμφωνα με τους Cockram & Hughes (2018, σ. 141–159) όχι μόνο με προσοχή στις καθημερινές ανάγκες αλλά με ένα λεπτομερές πρόγραμμα ελέγχου με συντήρηση του περιβάλλοντος, εμβολιασμό, υγιεινή, θεραπεία, τήρηση αρχείων και βιοασφάλεια.

iv. Ελευθερία έκφρασης φυσιολογικής συμπεριφοράς - με την παροχή επαρκούς χώρου, κατάλληλων εγκαταστάσεων και συντροφιάς του είδους του ζώου

Η έκφραση φυσιολογικής συμπεριφοράς σχετίζεται με την δυνατότητα των ζώων να εκφράσουν ενστικτώδης συμπεριφορές όπως για παράδειγμα το παιχνίδι ή το σκάψιμο, οι οποίες συμβάλλουν στην ψυχική τους ευημερία. Οι έμφυτες αυτές συμπεριφορές πρέπει να προάγονται μέσα από ένα περιβάλλον το οποίο να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ζώων, προσφέροντας κατάλληλο χώρο, εγκαταστάσεις, ερεθίσματα και συντροφιά με ζώα τους είδους τους. Σύμφωνα με την Dawkins (2021, σ.68), η έκφραση φυσιολογικής συμπεριφοράς πρέπει να συνδεθεί με την ευζωία μέσα από την ουσιαστική γνώση για το τι θέλουν τα ζώα και τι τα κάνει υγιή.

Σε παρόμοιο πλαίσιο η έρευνα της Newberry (1995, σ.239), αναφέρει πως η σωματική υγεία των ζώων ενισχύεται όταν τα ζώα διαβιούν σε φυσικό περιβάλλον με χώρους οι οποίοι επιτρέπουν την εξερεύνηση και τη κοινωνική αλληλεπίδραση.

Η ελευθερία στην έκφραση φυσιολογικών συμπεριφορών μπορεί να ενισχυθεί από την καταλληλότητα των χώρων διαβίωσης των ζώων και την περιβαλλοντική τους πολυπλοκότητα. Υπάρχει η πεποίθηση πως τα ζώα σε αιχμαλωσία δεν έχουν ανάγκη μεγάλους και εμπλουτισμένους χώρους. Η παροχή τροφής στα ζώα αυτά ή η ιατρική περίθαλψη δεν εξασφαλίζουν από μόνες τους την ευζωία των ζώων. Όμως, η εξασφάλιση κατάλληλου περιβαλλοντικού εμπλουτισμού είναι απαραίτητη για την εκδήλωση φυσιολογικών συμπεριφορών, χωρίς τις οποίες τα ζώα μπορεί να παρουσιάσουν στρες και άλλα προβλήματα ευζωίας. Σύμφωνα με την Gisela R. Dellmeier (1989, σ.137) η καλή διαβίωση των ζώων που σταβλίζονται επηρεάζεται από την ποιότητα, το μέγεθος και τον τύπο του χώρου, την διάρκεια του περιορισμού των μετακινήσεων των ζώων και την απώλεια αισθητηριακών ερεθισμάτων που βιώνουν. Η κοινωνικοποίηση επίσης, των ζώων, και η δυνατότητα να χτίσουν τα ζώα κοινωνικές δομές είναι εξίσου σημαντικές για την αποφυγή προβλημάτων συμπεριφοράς, βιαιότητας και δυσφορίας.

v. Ελευθερία από το φόβο και την αγωνία - με την εξασφάλιση συνθηκών και θεραπείας που αποφεύγουν την ψυχική ταλαιπωρία

Η ελευθερία από φόβο και αγωνία είναι ζωτικής σημασίας για την ευζωία των ζώων. Τα ζώα μπορεί να υποστούν βιολογικές, ψυχολογικές και συμπεριφορικές επιπτώσεις σε περίπτωση έκθεσης τους σε αγχώδης καταστάσεις και στρεσογόνους παράγοντες. Η ένταση των αρνητικών αυτών συναισθημάτων που δέχονται τα ζώα εξαρτάται από την στέγαση, την διαχείριση των ζώων αλλά και σύμφωνα με τους Veissier κ.ά. (2012, σ.7) και από την γενετική προδιάθεση των ζώων.

Για παράδειγμα, ο ανθρώπινος παράγοντας και οι χειρισμοί των ανθρώπων προς τα ζώα μπορούν να τα αγχώσουν και να επηρεάσουν την συνολική υγεία και την παραγωγικότητά τους (Munksgaard κ.ά. 2001, σ.23-25; Acharya κ.ά. 2022, σ.11).

Το άγχος και το stress σε ανθρώπους αλλά και ζώα οδηγεί στην αύξηση της κορτιζόλης και άλλων ορμονών με αποτέλεσμα την εμφάνιση νοσημάτων και αγχωδών διαταραχών. Η χρήση ήρεμων, κατάλληλων και μεθοδικών πρακτικών στην φροντίδα των ζώων είναι επιτακτική. Στη κατεύθυνση ελαχιστοποίησης του φόβου και του stress, οι Hemsworth & Coleman (2011,σ.82-83) τονίζουν και αυτοί την σημασία της θετικής αλληλεπίδρασης ανθρώπου – ζώου.

Τέλος, ο deCatanzaro (1978, σ.55), αναφέρει πως τα ζώα έπειτα από έκθεση σε στρεσογόνους παράγοντες, μπορούν να οδηγηθούν στην έκφραση στερεοτυπικών συμπεριφορών, όπως η αυτοτραυματική συμπεριφορά.

1.2.2 Πυλώνες ευζωίας

Η ευζωία των ζώων αναγνωρίζεται ως σημαντικό και ταχέως αναπτυσσόμενο θέμα στην επιστήμη και την ηθική. Οι επιστήμονες εστιάζουν σε τρεις βασικές κατευθύνσεις οι οποίες αποτελούν τους πυλώνες της ευζωίας των ζώων και είναι η φυσιολογία, η συμπεριφορά και η ψυχολογία. Οι πυλώνες αυτοί προσεγγίζουν ολιστικά την κατάσταση των ζώων εξετάζοντας και καλύπτοντας τις σωματικές και ψυχικές ανάγκες τους. Η κατανόηση των παραπάνω πυλώνων και η εξέταση των αλληλεπιδράσεων τους προωθούν την συνολική ευζωία των ζώων με σκοπό την αποφυγή δυσάρεστων, σωματικά και ψυχικά, καταστάσεων για αυτά.

Ευζωία μέσω φυσιολογίας

Με την φυσιολογική ευζωία αναφερόμαστε στις σωματικές συνθήκες των ζώων, όπως η υγεία, η σωστή διατροφή και η απουσία ασθενειών κ τραυμάτων. Απαραίτητη είναι η εξασφάλιση τροφής και νερού για τα ζώα καθώς επίσης και η ιατρική παρακολούθηση παρέχοντας τις απαραίτητες υπηρεσίες πρόληψης και θεραπείας.

Οι Ritskes-Hoitinga & Strubbe (2007, σ.76), τονίζουν την σημασία της σωστής διατροφής, η οποία καλύπτει όλες τις θρεπτικές ανάγκες των ζώων και συμβάλει στην ευημερία τους και πιο συγκεκριμένα στα πειραματόζωα καθώς έτσι παράγουν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα.

Η σωματική υγεία, η οποία αποτελεί κεντρικό παράγοντα της ευζωίας των ζώων δύναται εξετασθεί μέσω μετρήσεων παραγόντων όπως η κορτιζόλη (σε ούρα, κόπρανα, σίελο, αίμα κ.ά.), η ανοσολογική λειτουργία, ο νοσολογικός επιπολασμός και άλλοι (Γκουγκουλής, χ.χ).

Ωστόσο, η υγεία δεν αποτελεί το μοναδικό κριτήριο για την ευζωία. Η σωματική υγεία οφείλει να συνδυάζεται με την καλή ψυχολογική κατάσταση του ζώου και την δυνατότητα να εκφράζει τις φυσιολογικές του συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Yeates (2012, σ.5) τα ζώα μπορούν να ικανοποιούν τις βασικές φυσιολογικές και ιατρικές τους ανάγκες αλλά για την συνολική ευζωία τους πρέπει να εξετάζεται και το ενδεχόμενο να υποφέρουν από άλλους παράγοντες όπως η πλήξη, η μοναξιά ή το άγχος.

Ευζωία μέσω συμπεριφοράς

Η ευζωία μέσω της συμπεριφοράς εστιάζει στην ικανότητα των ζώων να εκφράζουν τις φυσικές τους συμπεριφορές. Σύμφωνα με τον Mench (1998, σ.20-26), ως συμπεριφορικές ανάγκες λογίζονται οι συμπεριφορές που πρέπει να εκδηλώσει το ζώο ανεξάρτητα από το περιβάλλον του. Η αυτοφροντίδα, η κοινωνικοποίηση και η αναζήτηση τροφής είναι μερικές από αυτές τις συμπεριφορές. Στην περίπτωση που τα ζώα δεν έχουν την δυνατότητα να εκφράσουν τις φυσικές τους συμπεριφορές μπορεί να εκδηλώσουν στρες ή στερεοτυπικές συμπεριφορές. Οι στερεοτυπικές συμπεριφορές ,μπορούν να αποτελέσουν ένδειξη για κακή ευημερία αλλά πρέπει να συνδυάζονται και με άλλους δείκτες. Οι συμπεριφορές αυτές δεν μπορούν να είναι μοναδικός και αξιόπιστος δείκτης ευζωίας (Mason & Latham 2004, σ.64).

Η κατανόηση από πλευράς ανθρώπων της συμπεριφοράς των ζώων αποτελεί το κλειδί για την αποφυγή αρνητικών επιδράσεων στα ζώα και στέρησης των συμπεριφορικών αναγκών τους. Όπως τονίζει ο Mellor (2016α, σ.5-6), όταν τα ζώα δεν έχουν θετικές επιδράσεις, δεν κινούνται ελεύθερα, δεν κοινωνικοποιούνται και δεν δραστηριοποιούνται φυσικά, τότε υφίστανται σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις τόσο ψυχικά όσο και σωματικά. Η συμπεριφορική αλλαγή τους μπορεί να οδηγήσει σε αυξημένα επίπεδα στρες, αυξημένη κορτιζόλη και γενικότερα κακή υγεία.

Εξίσου σημαντική είναι και η συντροφιά του ίδιου είδους. Η Valzelli (όπως αναφέρεται στο Mench 1998, σ.23) αναφέρει, πως σε περιπτώσεις απομόνωσης κοινωνικών ζώων παρατηρούνται όχι μόνο συμπεριφορικές διαφορές αλλά και ανοσολογικές όπως στα επίπεδα ορμονών, στη νευροχημεία εγκεφάλου και άλλες. Επομένως, η κοινωνικοποίηση είναι καθοριστικός παράγοντας της ευζωίας των ζώων, κυρίως για τα είδη που συναντώνται και στην φύση να ζουν ομαδικά.

Ευζωία μέσω της ψυχολογίας

Η ψυχολογική ευζωία εστιάζει στις νοητικές καταστάσεις και τα συναισθήματα που βιώνουν τα ζώα. Για την αξιολόγηση την ψυχολογικής ευζωίας των ζώων, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η κατανόηση της υποκειμενικής εμπειρίας των ζώων και η χρήση δεικτών. Τέτοιοι δείκτες είναι η συμπεριφορά, οι φυσιολογικές αντιδράσεις και τα νευρολογικά δεδομένα (Boissy κ.ά. 2007, σ.376-377; Mendl κ.ά. 2010, σ.2902).

Η ικανοποίηση των φυσικών και κοινωνικών αναγκών δύναται να προωθήσει θετικές ψυχολογικές καταστάσεις. Αντίθετα, η στέρηση των αναγκών αυτών μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικές ψυχικές καταστάσεις, γεγονός που επιφέρει προβλήματα υγείας και ευζωίας. Στοιχεία που δίνονται από την νευροβιολογία μιλούν για παρόμοια εγκεφαλική νευροβιολογία μεταξύ ανθρώπων και κάποιων άλλων ζώων, γεγονός που επιβεβαιώνει την ύπαρξη συναισθημάτων στα ζώα. Πολλά έργα, όπως αυτό του Panksepp (1998, σ.4), αποδεικνύουν την παρόμοια βιολογική βάση μεταξύ των ανθρώπων και των άλλων ζώων αναφορικά με τα συναισθήματα. Επιπλέον, το έργο των Berridge & Kringelbach (2013, σ.295), μιλάει για την κοινή βιολογική βάση νευρολογικών μηχανισμών που σχετίζονται με την ευχαρίστηση μεταξύ ανθρώπων και κάποιων θηλαστικών.

Οι μετρήσεις ψυχολογικής ευζωίας προϋποθέτουν συμπεριφορικές αξιολογήσεις και παρατήρηση φυσιολογικών αποκρίσεων. Οι συμπεριφορικές αξιολογήσεις περιλαμβάνουν την μελέτη των προτιμήσεων και των ελεύθερων επιλογών των ζώων. Πληθώρα μελετών (όπως αυτή των Lee κ.ά., 2022) καταλήγουν στο συμπέρασμα πως τα ζώα προτιμούν και επιλέγουν καταστάσεις (π.χ. κοινωνικοποίηση αντί απομόνωσης) που ενισχύουν την ψυχολογική ευζωία τους.

Η παρατήρηση φυσιολογικών αποκρίσεων αφορά μετρήσεις όπως οι καρδιακοί παλμοί και τα επίπεδα της κορτιζόλης.

Τέλος, όσον αφορά τα εκτρεφόμενα ζώα, η σχέση μεταξύ ανθρώπου και ζώου δύναται να επηρεάσει σημαντικά την ψυχολογική κατάσταση των ζώων μέσω πολλών παραγόντων όπως αναφέρεται και έργο του Hemsworth (2007, σ.393). Μερικοί από τους παράγοντες αυτούς είναι ο θετικός χειρισμός, η διαμόρφωση του περιβάλλοντος με πλούσια ερεθίσματα και οι γενικότερες γνώσεις του ανθρώπου για τα ζώα που εκτρέφει.

1.2.3 Δείκτες ευζωίας

Οι δείκτες ευζωίας είναι ένα εργαλείο των ανθρώπων για την εκτίμηση και τη διασφάλιση της ευημερίας των ζώων. Οι δείκτες ευζωίας δεν είναι οι πέντε ελευθερίες των ζώων αλλά δείκτες παραμέτρων που γεννιούνται από αυτές. Η ευζωία των ζώων δεν διασφαλίζεται αποκλειστικά από την καλή φυσική κατάσταση των ζώων, περιλαμβάνει συμπεριφορικές, ψυχολογικές και περιβαλλοντικές πτυχές οι οποίες είναι

εξίσου σημαντικές. Παρακάτω παρουσιάζονται οι δείκτες ευζωίας κατηγοριοποιημένοι σε φυσιολογικούς, συμπεριφορικούς, ψυχολογικούς και περιβαλλοντικούς δείκτες.

Δείκτες Φυσιολογίας

Οι φυσιολογικοί δείκτες ευζωίας αποτελούνται από παραμέτρους όπως η διατροφή, η ενυδάτωση και η απουσία τραυμάτων ή ασθενειών. Η σωματική κατάσταση των ζώων είναι ο πρώτος και προφανής παράγοντας για να αξιολογηθεί η ευζωία των ζώων, καθώς η κακή υγεία μας επιδεικνύει συνήθως μια κακή ευημερία των ζώων.

Η διατροφή αποτελεί τον πρώτο και πιο εύκολα εντοπίσιμο δείκτη ευζωίας. Τα ζώα πρέπει να έχουν επαρκή πρόσβαση σε τροφή και νερό. Πέραν της επαρκούς παροχής τροφής και νερού, τα παραπάνω πρέπει να είναι κατάλληλα για το είδος που προορίζονται. Η καταλληλότητα μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με το είδος, το στάδιο ανάπτυξης του ζώου και το περιβαλλοντικό πλαίσιο. (Manteca κ.ά. 2008, σ.231)

Το νερό επίσης, πρέπει να είναι ιδανικό για πόση. Ζώα τα οποία δεν έχουν επαρκή πρόσβαση στη κατάλληλη διατροφή παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα ευζωίας, τα οποία φαίνονται από τις διαταραχές βάρους και συμπεριφοράς.

Ένας ακόμα βασικός φυσιολογικός δείκτης είναι το ανοσοποιητικό σύστημα. Η κατάσταση του ανοσοποιητικού συστήματος μπορεί να αξιολογηθεί μέσω βιοχημικών εξετάσεων και τον έλεγχο των ζωτικών λειτουργιών. Ενδεικτικοί σωματικοί παράμετροι που υπόκεινται στον παραπάνω έλεγχο είναι η κορτιζόλη, η θερμοκρασία, η εφίδρωση, ο καρδιακός παλμός και οι μεταβολές του, η ανοσολογική λειτουργία και άλλα. (Γκουγκουλής, χ.χ)

Σύμφωνα με τον Bayazit (2009, σ.1029), τα υψηλά επίπεδα κορτιζόλης μπορεί να αποτελούν ένδειξη παρατεταμένου στρες και να υποδεικνύουν κακή ευζωία. Επιπλέον αξιόπιστοι δείκτες είναι η κατάσταση του τριχώματος του ζώου, τα κλινικά σημάδια ασθένειας και το βάρος. (Battini κ.ά. 2015, σ.201; Zufferey κ.ά. 2021, σ.14-15)

Δείκτες Συμπεριφοράς

Οι συμπεριφορικοί δείκτες αποτελούν κρίσιμες ενδείξεις για την ευζωία των ζώων. Οι δείκτες αυτοί, αντικατοπτρίζουν φυσιολογικές και ψυχολογικές καταστάσεις των ζώων, ενδεικτικές της ευζωίας ή της ταλαιπωρίας τους.

Συμπεριφορές όπως η κινητικότητα και η εξερεύνηση του περιβάλλοντος θεωρούνται θεμελιώδεις για την εκτίμηση της ευζωίας. Η φυσιολογική κινητικότητα, δραστηριότητα και ενεργητικότητα αποτελούν καλή ένδειξη ευημερίας (Lesimple κ.ά. 2020, σ.1,8). Απεναντίας, η έλλειψη κινητικότητας ή η απουσία αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον μπορεί να υποδηλώνουν άγχος, στρες ή κακή ευζωία. Επιπλέον, σημαντική είναι η εκδήλωση κοινωνικών σχέσεων. Συμπεριφορές όπως η κοινωνική αλληλεπίδραση, το παιχνίδι και η διαμόρφωση κοινωνικών δεσμών είναι ενδείξεις καλής ευζωίας. Έρευνες όπως αυτή των Sprangenberg κ.ά. (2009, σ.159) αναφέρουν τα οφέλη για την ευζωία των ζώων από την άσκηση και την κοινωνικοποίηση σε ψυχολογικό και σωματικό επίπεδο. Το παιχνίδι σύμφωνα με τους Oliveira κ.ά. (2010, σ.4), μπορεί να αποτελέσει δυνητικό δείκτη ευζωίας, καθώς όπως υποστηρίζουν τα ζώα παίζουν αν είναι υγιή και ταϊσμένα και όχι όταν βρίσκονται υπό αγχωτικές συνθήκες. Χρειάζεται ωστόσο, να κατανοηθούν σε βάθος οι λειτουργίες και οι μηχανισμοί του παιχνιδιού ώστε να χρησιμοποιηθεί σωστά ως εργαλείο βελτίωσης της ευζωίας των ζώων (Held & Špinka 2011, σ.891) .

Η παρουσία συμπεριφορών όπως η απομόνωση, η επιθετικότητα, η επιφυλακτικότητα και οι στερεοτυπικές αντιδράσεις μπορεί να υποδηλώνουν μια κατάσταση άγχους ή φόβου. Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση αυτών των συμπεριφορών είναι κλειδί για την εκτίμηση της ψυχολογικής ευημερίας των ζώων. Σύμφωνα με τους Moberg & Mench (2000, σ.13), κατά την διάρκεια μιας κατάστασης άγχους και αγωνίας τα ζώα υπολειτουργούν βιολογικά. Η βιολογική αυτή υπολειτουργία θέτει τα ζώα σε μια προπαθολογική κατάσταση και τα καθιστά ευάλωτα σε μια σειρά παθολογιών.

Μία ακόμα περίπτωση που μπορεί να αναδείξει, μέσα από την συμπεριφορά, θέματα ευζωίας είναι η διατροφή. Τα ζώα που τρέφονται φυσιολογικά και δείχνουν ενδιαφέρον για την τροφή τους πιθανολογείται πως βιώνουν καλή ευημερία. Αντίθετα, ζώα που αποφεύγουν την τροφή ή έχουν μειωμένη όρεξη, μπορεί να βιώνουν στρεσογόνες καταστάσεις, γεγονός που αντίκειται στην ευζωία τους (Huntingford et al. 2006, σ.352).

Εν κατακλείδι, η παρατήρηση συμπεριφορών των ζώων, έχοντας εμπειριστατωμένη γνώση, μπορεί να παράσχει πολύτιμες πληροφορίες για την ψυχολογική και τη φυσιολογική κατάσταση των ζώων και να συμβάλλουν στην προαγωγή της ευζωίας τους.

Δείκτες Ψυχολογίας

Οι δείκτες ψυχολογίας βοηθούν να εκτιμηθεί η συναισθηματική κατάσταση των ζώων. Η κατανόηση, μέσω των δεικτών, των θετικών και των αρνητικών συναισθημάτων επηρεάζει τόσο την φυσιολογία όσο και την συμπεριφορά των ζώων.

Η έκφραση των συναισθημάτων εξετάζεται μέσα από την παρατήρηση των αντιδράσεων των ζώων σε ποικίλα ερεθίσματα και περιλαμβάνει εκφράσεις που σχετίζονται με την ευχαρίστηση ή τον φόβο. Παράδειγμα μπορεί να είναι η ευχαρίστηση που βιώνει ένα ζώο από την κοινωνικοποίηση ή το παιχνίδι, η οποία συμβάλλει στην ψυχολογική του ευημερία.

Σημάδια ψυχολογικής επιβάρυνσης είναι και οι συμπεριφορές επιθετικότητας και φυγής οι οποίες οφείλονται σε μακροχρόνιες στρεσογόνες καταστάσεις τις οποίες δεν μπορούν να αποφύγουν τα ζώα. Συνεπώς, αναδεικνύεται η σημασία αποφυγής καταστάσεων που προκαλούν στρες και στα ζώα.

Δείκτες περιβάλλοντος

Οι περιβαλλοντικοί δείκτες επηρεάζουν άμεσα την ευζωία των ζώων και καθορίζονται από τις συνθήκες του περιβάλλοντος όπως η καταλληλότητα του χώρου, η επάρκεια ποιοτικού αέρα, η επάρκεια των πόρων και η γενικότερη καθαριότητα. Τα ζώα που βιώνουν συνθήκες υπερπληθυσμού μπορεί να μειώσουν την εκδήλωση συμπεριφορών που ευνοούν την ευημερία τους Fraser, D. (1993, σ.46). Η ύπαρξη καταφυγίων, ο κατάλληλος (φυσικός ή τεχνητός) φωτισμός, η θερμοκρασία και η υγρασία είναι παράγοντες που επίσης επηρεάζουν την σωματική και την ψυχολογική ευημερία των ζώων. Οι παραπάνω παράγοντες διαφέρουν ανάλογα με το είδος του ζώου που φιλοξενούν στον χώρο, έτσι απαιτείται εξατομικευμένη προσέγγιση. Στην έρευνα τους οι Wadhvani κ.ά., (2016, σ.135) αναλύουν την σημασία των περιβαλλοντικών παραγόντων για την ευημερία των ζώων καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως για την καλή διαβίωση των ζώων πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψη οι κλιματικές συνθήκες της περιοχής εξίσου με άλλους παράγοντες ώστε να εξασφαλίζεται ένα κατάλληλο και υγιές περιβάλλον για τα ζώα.

1.2.4 Μέθοδοι εργαλεία

Σε μια ποικιλία μεθόδων και πρακτικών βασίζεται η αξιολόγηση της ευζωίας των ζώων. Οι μέθοδοι και τα εργαλεία συνδυάζουν φυσιολογικά, συμπεριφορικά και

περιβαλλοντικά δεδομένα και η εφαρμογή τους καθορίζεται και ποικίλλει βάσει του είδους του ζώου που εξετάζει, το περιβάλλον που ζει αλλά και τον σκοπό της αξιολόγησης.

- Συμπεριφορά

Η συμπεριφορική αξιολόγηση αφορά φυσιολογικές συμπεριφορές των ζώων όπως η κοινωνική αλληλεπίδραση, η αυτοσυντήρηση, η εξερεύνηση, το παιχνίδι και οι στερεοτυπικές συμπεριφορές. Η καταγραφή των παραπάνω παρατηρήσεων επιτυγχάνεται με την μέθοδο της παρατήρησης.

- Φυσιολογία

Οι φυσιολογικές μετρήσεις περιλαμβάνουν πληθώρα παραμέτρων όπως η μέτρηση των επιπέδων κορτιζόλης, η καρδιακή λειτουργία και οι ανοσολογικοί δείκτες. Οι μετρήσεις όλων των παραπάνω απαιτούν χρήση εξειδικευμένων εργαλείων και εργαστηρίων.

- Περιβάλλον

Η αξιολόγηση του περιβάλλοντος επιτυγχάνεται μέσω της παρατήρησης και της παρακολούθησης. Επίσης μετρήσεις περιβαλλοντικών παραγόντων όπως η υγρασία προϋποθέτουν την ύπαρξη κατάλληλων εργαλείων. Στους περιβαλλοντικούς παράγοντες εντάσσονται και η υγιεινή του χώρου, τα καταλύματα και η δυνατότητα κίνησης.

- Κλίμακες αξιολόγησης

Ένα ακόμα εργαλείο για την μέτρηση της ευζωίας των ζώων προσέφεραν οι επιστήμονες που ασχολήθηκαν με αυτή την επιστήμη. Οι κλίμακες μέτρησης αποτελούν σπουδαίο εργαλείο στα χέρια των κατάλληλα εκπαιδευμένων ανθρώπων. Τα στοιχεία που προκύπτουν από αυτές τις κλίμακες είναι ποσοτικά δεδομένα που σχετίζονται με τη συμπεριφορά, την φυσιολογία και την υγεία και παρέχουν ολοκληρωμένα αποτελέσματα. Η κατάλληλη εκπαίδευση των αξιολογητών είναι προαπαιτούμενο για την σωστή και αντικειμενική χρήση των κλιμάκων αξιολόγησης (Wemelsfelder & Mullan 2014, σ.113).

- Ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις

Κτηνοτρόφοι και υπεύθυνοι φροντίδας ζώων μπορούν να δώσουν υποκειμενικές αλλά σημαντικές και χρήσιμες πληροφορίες μέσω των απαντήσεων τους σε ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις. Με τη μέθοδο αυτή μπορεί να επιτευχθεί μια ολιστική προσέγγιση βασισμένη σε επιστημονική γνώση και εμπειρικά δεδομένα.

- Τεχνολογία

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας μπορεί να προσφέρει ποικιλία λύσεων και στον τομέα της ευζωίας των ζώων ακόμα και χωρίς την ανθρώπινη παρουσία. Η χρήση καμερών και αισθητήρων μπορεί να παρέχει αξιόπιστα δεδομένα σε πραγματικό χρόνο. Παράδειγμα της χρήσης της τεχνολογίας σε αυτό το τομέα είναι τα συστήματα για την παρακολούθηση της δερματίτιδας στα κοτόπουλα μέσω των πελμάτων τους (Wemelsfelder & Mullan 2014, σ.113).

1.2.5 Διεθνή πρότυπα

Η διασφάλιση της ευζωίας των ζώων είναι μείζον ζήτημα διεθνώς. Τα διεθνή πρότυπα αλλά και τα νομικά πλαίσια δημιουργήθηκαν έπειτα από την συνεργασία των κυβερνήσεων με επιστημονικά ιδρύματα και διεθνής οργανώσεις.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός για την Υγεία των Ζώων (WOAH) θέτει πρότυπα για την ευζωία των ζώων τα οποία περιλαμβάνουν την εκτροφή, την μεταφορά αλλά και την σφαγή των ζώων. Τα πρότυπα αυτά τα οποία αποτυπώνονται στο Terrestrial Animal Health Code βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα και επικαιροποιούνται συνεχώς (WOAH, 2021).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση με την Συνθήκη της Λισαβόνας αναγνωρίζει τα ζώα ως «αισθανόμενα όντα» και έχει εκδώσει πολυάριθμες Οδηγίες και Κανονισμούς που αφορούν προδιαγραφές για τα ζώα όπως για παράδειγμα την εκτροφή και την προστασία τους.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ισχύει ο μόνος ομοσπονδιακός νόμος Animal Welfare Act σχετικός με τον τρόπο μεταχείρισης των ζώων στην έρευνα, τις δοκιμές, τη διδασκαλία, τη μεταφορά, την έκθεση και το εμπόριο (United States Congress, 824).

Σε εθνικό επίπεδο πολλές χώρες έχουν ασχοληθεί με την ευζωία των ζώων ενσωματώνοντας πρότυπα για την καλή διαβίωση των ζώων στις νομοθεσίες τους. Η Αυστραλία, για παράδειγμα, εφαρμόζει τα Australian Animal Welfare Standards and Guidelines τα οποία πλαισιώνουν τις κατάλληλες πρακτικές για την εκτροφή και τη

φροντίδα των ζώων. Τα παραπάνω πρότυπα επικαιροποιούν υπάρχοντες κώδικες πρακτικής για την καλή διαβίωση των ζώων και αναπτύσσονται από επιστημονικούς και κυβερνητικούς φορείς (*Australian Animal Welfare Standards and Guidelines - DAFF, χ.χ.*).

1.2.6 Προκλήσεις

Η ευζωία των ζώων είναι μια νέα επιστήμη σε έναν κρίσιμο τομέα που επιδιώκει να κατανοήσει, να αξιολογήσει και να προάγει την καλή διαβίωση των ζώων. Οι προκλήσεις που συναντά αυτή η νέα επιστήμη είναι πολλές και σχετίζονται με την πολυπλοκότητα της ευζωίας, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες αλλά και τα ποικίλα νομοθετικά και πολιτισμικά πλαίσια.

- Παράμετροι της ευζωίας

Η μέτρηση και η αξιολόγηση της ευζωίας των ζώων περιλαμβάνει ψυχολογικές και φυσιολογικές παραμέτρους, γεγονός που τις καθιστά δύσκολες. Η ενσωμάτωση και η χρήση πολλαπλών δεικτών απαιτεί εργαλεία, γνώσεις και διεπιστημονική συνεργασία και η δυσκολία αυξάνεται καθώς δεν είναι πάντα κοινές οι απόψεις για την επιλογή των δεικτών.

- Κοινωνικές και Πολιτισμικές αντιλήψεις

Η ευζωία των ζώων επηρεάζεται άμεσα από κοινωνικές αντιλήψεις και πολιτισμικές διαφορές. Μεταξύ περιοχών μπορεί να υπάρχουν έντονες διαφορές στις πρακτικές που αφορούν τα ζώα όπως τα συστήματα κτηνοτροφίας, η χρήση των ζώων για ψυχαγωγία ή σφαγή ζώων σύμφωνα με θρησκευτικούς νόμους (χαλάλ και κοσέρ). Όλες οι παραπάνω διαφορές αποτελούν εμπόδιο στην δημιουργία παγκόσμιων προτύπων ευζωίας για τα ζώα. Ακόμα και οι διαφορετικές ατομικές πεποιθήσεις φροντιστών ζώων μπορεί να οδηγήσουν σε διαφορετικά αποτελέσματα ευζωίας στην ίδια περιοχή.

- Οικονομικοί περιορισμοί

Από τις βασικές προκλήσεις που σχετίζονται με την ευζωία των ζώων είναι οι οικονομικοί περιορισμοί. Η εφαρμογή μέτρων για την προαγωγή της ευζωίας των ζώων προϋποθέτει αυξημένο κόστος. Η δημιουργία κατάλληλων και ευρύχωρων καταλυμάτων, ο απαραίτητος τεχνολογικός εξοπλισμός ή οι πόροι για εμπλουτισμένο περιβάλλον μπορεί να επιβαρύνουν τους παραγωγούς και το κόστος να συγκρουστεί με τα οικονομικά συμφέροντά τους. Στην απέναντι πλευρά, αυτή των καταναλωτών, η

αύξηση στις τιμές των προϊόντων που προέρχονται από παραγωγές με ηθικές πρακτικές ενδέχεται να τους αποθαρρύνουν για την αγορά τους.

- Νομοθεσία

Η νομοθεσία σχετικά με την ευζωία των ζώων έχει προοδεύσει ραγδαία τα πιο πρόσφατα χρόνια. Η εφαρμογή και η επιβολή των μέτρων πρέπει να ελέγχεται καθώς η μη εφαρμογή των κανονισμών σε κάποιες χώρες έχει ως αποτέλεσμα την ανισότητα στην προστασία των ζώων και της ευζωίας τους. Επιπλέον, παρά την πρόοδο της νομοθεσίας, σε αυτήν υπάρχουν κενά για κάποια είδη ζώων και καθιστά αδύνατη την καθολική ευζωία.

- Έρευνα

Για την Επιστήμη της Ευζωίας, η έρευνα είναι κλειδί για την κατανόηση των αναγκών και της συμπεριφοράς των ζώων. Ωστόσο η χρηματοδότηση σε έρευνες που εστιάζουν στην ευζωία των ζώων είναι ελλιπής και χαμηλή.

1.3 Ζώα και Εκπαίδευση

Η εκπαιδευτική διαδικασία ενσωματώνοντας στο πλαίσιο της την σχέση παιδιών - ζώων μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη φιλοζωικών αισθημάτων και αξιών, ενσυναίσθησης και υπευθυνότητας. Η εκπαίδευση που σχετίζεται με τα ζώα συνδράμει στην διαμόρφωση ηθικών στάσεων και προωθεί τον σεβασμό στα ζώα και την συνύπαρξη ανθρώπου-φυσικού περιβάλλοντος. Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζονται οι σχέσεις των παιδιών με τα ζώα και ο τρόπος που η παραπάνω σχέση επιδρά στην ανάπτυξη των παιδιών. Επιπλέον, θα αναφερθούν εκπαιδευτικές δράσεις και πρακτικές οι οποίες καλλιεργούν στάσεις και αξίες φιλοζωικές καθώς και έρευνες που σχετίζονται με τα παιδιά και τα ζώα.

1.3.1 "Σχέση Παιδιών - Ζώων"

Η σχέση των παιδιών με τα ζώα εκτείνεται σε πολλές διαστάσεις και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες όπως κοινωνικούς, ψυχολογικούς αλλά και βιολογικούς. Η σχέση παιδί - ζώο δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην φροντίδα και την προστασία των ζώων αλλά να προωθεί και να συνδράμει στην ανάπτυξη συναισθημάτων, ηθικής αντίληψης και κατανόησης, ενσυναίσθησης και φιλοζωικών αξιών.

Έρευνες έχουν αποδείξει πως τα παιδιά, τα οποία μεγαλώνουν με ζώα, αναπτύσσουν ανώτερα επίπεδα ενσυναίσθησης και υπευθυνότητας σε σύγκριση με παιδιά τα οποία μεγαλώνουν χωρίς ζώα. Η αλληλεπίδραση και η επαφή των παιδιών με τα ζώα ενισχύει την συναισθηματική τους νοημοσύνη και γεννάται μια αμοιβαία σχέση εμπιστοσύνης. Σύμφωνα με την Walsh (2009, σ.471) είναι πιο εύκολο να διδάξεις στα παιδιά την ενσυναίσθηση με τη βοήθεια ενός ζώου παρά με άλλον άνθρωπο. Επιπροσθέτως, μελέτες όπως αυτή του Ascione (1992, σ.188) υποστηρίζουν πως η επαφή παιδιών - ζώων ενισχύει την ικανότητά των παιδιών να κατανοούν τα συναισθήματα των άλλων πλασμάτων και μπορούν επίσης να επεκτείνουν την ικανότητα αυτή και σε σχέση με άλλους ανθρώπους. Άλλη μια έρευνα, αυτή των Paul & Serpell (1993, σ. 332-334), καταδεικνύει την σημασία της αλληλεπίδρασης με ζώα, καθώς διαφαίνεται οι άνθρωποι που είχαν επαφή με κατοικίδιο ζώο στο παρελθόν να έχουν περισσότερο ανεπτυγμένη την ενσυναίσθηση και τις φιλοζωικές στάσεις και αξίες τους.

Η σχέση των παιδιών με τα ζώα χρησιμεύει και ως πλαίσιο ανάπτυξης και καλλιέργειας ηθικών αξιών. Μέσα από την παραπάνω σχέση, μπορεί να ενισχυθεί το αίσθημα της δικαιοσύνης ή ακόμα και η δέσμευση για την προστασία της ζωής. Όπως αναφέρουν οι Myers Jr., & Saunders (2002, σ.173), η φροντίδα μεμονωμένων ζώων μπορεί να οδηγήσει στην φροντίδα του περιβάλλοντος, γεγονός που μπορεί να μετασχηματιστεί στην αξία του σεβασμού και της φροντίδας σε γενικότερο πλαίσιο.

Σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο πληθώρα μελετών, όπως και αυτή των Beetz κ.α. (2012, σ.11), παρουσιάζουν τον θετικό αντίκτυπο της παρουσίας των ζώων. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που αλληλεπιδρούν με ζώα είναι λιγότερο πιθανό να εμφανίσουν άγχος, στρες και κατάθλιψη σε σχέση με παιδιά που δεν αλληλεπιδρούν με κάποιο ζώο.

Η σχέση των παιδιών με τα ζώα εκτός από οφέλη, μπορεί να περιλαμβάνει και κάποιες προκλήσεις όπως για παράδειγμα η λάθος ή μη κατανόηση των αναγκών των ζώων και η μη εσκεμμένη κακομεταχείριση τους. Επίσης, έντονες προκλήσεις στην σχέση παιδιών – ζώων παρουσιάζονται στις αστικές περιοχές όπου τα παιδιά λόγω περιορισμένης επαφής με την φύση μπορεί να μην αλληλεπιδράσουν επιτυχώς με τα ζώα. Στην περίπτωση αυτή, η εκπαίδευση είναι που μπορεί να βοηθήσει στην σωστή και πετυχημένη σύνδεση των παιδιών με τα ζώα και τον φυσικό κόσμο μέσω των κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Εν κατακλείδι, η σχέση των παιδιών με τα ζώα δύναται να είναι ιδιαίτερα ωφέλιμη για την κοινωνική, συναισθηματική αλλά και ηθική ανάπτυξή τους. Η καλλιέργεια του σεβασμού και της ενσυναίσθησης δύναται να βοηθήσει στη βαθύτερη σύνδεση των ανθρώπων με τα ζώα. Εντούτοις, η θετική, για όλα τα μέρη, σχέση εξασφαλίζεται μόνο μέσω της εκπαίδευσης.

1.3.2 "Ευζωία των ζώων και Εκπαίδευση"

Η εκπαίδευση τείνει να θεωρηθεί ο πιο αποτελεσματικός τρόπος προώθησης της φιλοζωίας και των στάσεων και αξιών της. Μέσω της εκπαίδευσης μπορεί να επιτευχθεί η καλλιέργεια υπεύθυνων, ευσυνείδητων πολιτών οι οποίοι μπορούν να διακρίνουν και να σεβαστούν τα δικαιώματα και τις ανάγκες των ζώων. Ειδικά διαρθρωμένα προγράμματα, στρατηγικές και εργαλεία διδασκαλίας μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη ηθικών αξιών μέσα από δράσεις που θα ενισχύσουν την φιλοζωία.

Σύμφωνα με τον Kellert (1985, σ.44), η εκπαίδευση μπορεί να επηρεάσει σημαντικά το συναισθηματικό, το γνωστικό, το ηθικό και το οικολογικό υπόβαθρο των παιδιών σε διαφορετικά στάδια της σχολικής τους ζωής. Ο βιωματικός τρόπος μάθησης, η παρατήρηση ζώων, οι πρακτικές δραστηριότητες αλλά και εμπειρίες μπορούν να εγκαθιδρύσουν στάσεις με διαρκή επίδραση σχετικές με την κατανόηση και τον σεβασμό των αναγκών των ζώων ενισχύοντας τις κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες των παιδιών.

Μια πιο φιλοζωική κοινωνία μπορεί να διαμορφωθεί μέσα από σχολικά προγράμματα που σχετίζονται με την ευζωία των ζώων. Σχολικά προγράμματα, όπως τα παραπάνω, συναντώνται σε πολλές χώρες. Παράδειγμα, η RSPCA μια οργάνωση από το 1824 η οποία έχει καθιερώσει προγράμματα όπως το Compassionate Class (<https://education.rspca.org.uk/web/ed/education/teachers/primary/compassionateclass/resources>). Σύμφωνα με αυτό το πρόγραμμα οι μαθητές μπορούν να συμμετέχουν σε δραστηριότητες όπως η παρατήρηση ζώων σε καταφύγια ή διαγωνισμό μεταξύ τάξεων για τον πιο ευφάνταστο και δημιουργικό τρόπο υπεράσπισης των ζώων. Επίσης, η PETA, ένας διεθνής μη κερδοσκοπικός φιλανθρωπικός οργανισμός για την καθιέρωση και υπεράσπιση των δικαιωμάτων όλων των ζώων, παράσχει στους εκπαιδευτικούς σεμινάρια για τους ίδιους σχετικά με τη συζήτηση των δικαιωμάτων των ζώων στις τάξεις αλλά και υλικό όπως σχέδια μαθήματος, φύλλα εργασίας και ιδέες για

δραστηριότητες (<https://www.peta.org/>). Το RedRover είναι ένας ακόμα μη κερδοσκοπικός οργανισμός για την φροντίδα των ζώων, ο οποίος εκδίδει το παιδικό περιοδικό Kind News που βοηθάει στην ενίσχυση της ενσυναίσθησης και προτείνεται από πολλούς εκπαιδευτικούς. Επιπλέον, στην ιστοσελίδα του περιοδικού μπορεί κάποιος να βρει εκπαιδευτικό υλικό το οποίο σχετίζεται με τα ζώα και τα δικαιώματά τους (<https://kindnews.redrover.org/>).

Στην Ελλάδα, υπάρχει η Πανελλαδική Φιλοζωική και Περιβαλλοντική Ομοσπονδία (PFPO) η οποία έχει σχεδιάσει εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ασχολούνται με την φιλοζωία και τα δικαιώματα των ζώων (<https://pfpo.gr/>).

Ακόμα μια εκπαιδευτική στρατηγική είναι η συμμετοχή των μαθητών σε εθελοντικά προγράμματα. Τέτοιου είδους εμπειρίες και αλληλεπιδράσεις με ζώα καλλιεργούν την ενσυναίσθηση, την υπευθυνότητα και την ευαισθησία για τα ζώα. Η παρουσία των ζώων κατά τη διάρκεια εκπαιδευτικών και εθελοντικών προγραμμάτων μπορεί να βελτιώσει την γνωστική ικανότητα των παιδιών, την ενσυναίσθηση αλλά και να μειώσει ανεπιθύμητες συμπεριφορές (Ngaί κ.ά. 2021, σ.15-17).

Ανακεφαλαιώνοντας, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, είτε σχολικά είτε μέσω του εθελοντισμού, μπορούν να συμβάλλουν στη διαμόρφωση στάσεων σεβασμού και υπευθυνότητας απέναντι στα ζώα. Ακολουθώντας το ρεύμα της κοινωνίας η εκπαίδευση προσπαθεί να ενσωματώσει τις αρχές της ευζωίας στα προγράμματα σπουδών της, επιδιώκοντας οι μελλοντικές γενιές να αντιμετωπίσουν και να προστατεύσουν πιο αποτελεσματικά τα ζώα και το περιβάλλον. Είναι αναμενόμενο πως η ένταξη των αρχών της ευζωίας αντιμετωπίζει και δυσκολίες. Παραδείγματα των δυσκολιών αυτών είναι η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για τις κατάλληλες πρακτικές που πρέπει να ακολουθήσουν, τα υλικά και οι οικονομικοί πόροι που είναι απαραίτητοι καθώς και τα διαφορετικά κοινωνικοπολιτισμικά υπόβαθρα εκπαιδευτικών και μαθητών. Ωστόσο η εστίαση της εκπαίδευσης πρέπει να γίνει στο πέρασμα από την θεωρία στην πράξη της φιλοζωίας.

1.3.3 "Τεχνολογία και Εκπαίδευση της Ευζωίας των Ζώων"

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας ανοίγει δρόμους για τη διδασκαλία ποικίλων θεμάτων όπως η ευζωία των ζώων. Διαδραστικά εργαλεία και πολυμέσα που παρέχει

η τεχνολογία μπορούν να εξυπηρετήσουν στην ανάπτυξη φιλοζωικών στάσεων αλλά και στην αναγνώριση και κατανόηση των αναγκών και των δικαιωμάτων των ζώων.

Οι διαδραστικές πλατφόρμες, όπως οι εφαρμογές και προγράμματα εικονικής πραγματικότητας, τα πολυμέσα, όπως τα βίντεο, καθώς και η ρομποτική προσφέρουν ξεχωριστές και ενδιαφέρουσες ευκαιρίες για την εκπαίδευση της ευζωίας των ζώων στους μαθητές.

Πλατφόρμες όπως η Animal Welfare TOOLBOX του Πανεπιστημίου του Queensland προσφέρει τη δυνατότητα να μάθουν τα παιδιά για την ευζωία των ζώων μέσα από βίντεο και παιχνίδια (<https://animal-toolbox.org/>).

Επιπλέον, στην μελέτη τους οι Voysey κ.ά. (2022, σ.1449), κατέληξαν στο συμπέρασμα πως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση η εκπαίδευση για την ευζωία των ζώων μπορεί να είναι αποτελεσματική με την χρήση των ζώων – ρομπότ.

Η επαυξημένη πραγματικότητα επίσης, παρέχει καθηλωτικό διδακτικό υλικό για την ευζωία των ζώων αυξάνοντας το ενδιαφέρον των μαθητών αλλά και την αποτελεσματικότητα (Lu & Liu, 2015, σ. 539).

Τα εκπαιδευτικά παιχνίδια (serious games) είναι ένας ακόμα αποτελεσματικός και ενδιαφέρον τρόπος για να μάθουν τα παιδιά. Παιχνίδια τα οποία αφορούν την υιοθέτηση ζώων και την φροντίδα τους μπορούν να αναπτύξουν την υπευθυνότητα και την κατανόηση των αναγκών των ζώων στα παιδιά. Οι Hawkins κ.ά. (2020, σ.79-81) υποστηρίζουν πως τα αποτελέσματα για την εκπαίδευση της ευζωίας των ζώων μέσω εκπαιδευτικών παιχνιδιών είναι ενθαρρυντικά και το παιχνίδι φαίνεται να έχει αντίκτυπο στις γνώσεις, τις στάσεις και τις απόψεις των παιδιών για το μυαλό των ζώων.

Αν και η τεχνολογία, σχετικά με την εκπαίδευση στην ευζωία των ζώων, είναι σε πρώιμο στάδιο μπορεί να εξελιχθεί και να ενισχύσει την κατανόηση του θέματος. Τα τεχνολογικά εργαλεία, οι εφαρμογές, οι πλατφόρμες και κυρίως η αλληλοβοήθεια των εκπαιδευτικών και των οργανισμών μέσω των κοινοτήτων τους, μπορεί να διευκολύνει τη διδασκαλία της ευζωίας των ζώων και να την κάνει ευρύτερα γνωστή.

1.3.4 "Προηγούμενες Έρευνες"

Πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί διεθνώς οι οποίες εστιάζουν στην ευζωία των ζώων και την εκπαίδευση. Οι έρευνες μέσω των μεθοδολογικών προσεγγίσεων τους, όπως

συνεντεύξεις και ερωτηματολόγια, προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για την σύνδεση των φιλοζωικών στάσεων και αξιών με την εκπαίδευση.

Μια σημαντική μελέτη, αυτή του Ascione (1992 σελ. 187), με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου επικεντρώθηκε στην μέτρηση της ενσυναίσθησης των παιδιών προς τα ζώα. Στη μελέτη συμμετείχαν μαθητές δημοτικού χωρισμένοι σε δυο ομάδες, η πρώτη ήταν η ομάδα παρέμβασης και η δεύτερη η ομάδα ελέγχου. Έπειτα από την διενέργεια στην ομάδα παρέμβασης, ενός σχολικού προγράμματος, που αναμενόταν να αυξήσει τα φιλοζωικά αισθήματα των παιδιών, τα παιδιά και των δυο ομάδων απάντησαν σε ένα κοινό ερωτηματολόγιο. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως τα παιδιά της τέταρτης τάξης είχαν σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων. Οι μαθητές που συμμετείχαν στο πρόγραμμα είχαν αυξημένη ενσυναίσθηση και κατανόηση των συναισθημάτων των ζώων.

Στην έρευνα τους οι Binngießer κ.ά. (2013), εστιάζουν στην στάση των παιδιών και των εφήβων της Γερμανίας απέναντι στα ζώα. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν τον συσχετισμό της ιδιοκτησίας κατοικίδιου με τις θετικές στάσεις απέναντι στα ζώα γενικότερα (σ.331). Επίσης, η ίδια έρευνα δείχνει πως η υψηλή συχνότητα συμμετοχής των παιδιών σε δραστηριότητες σχετικές με τα ζώα συνδέεται με θετική στάση απέναντι στα ζώα (σελ.335).

Σύμφωνα με την έρευνα της Long (2009), η θεραπεία των παιδιών με προβλήματα συμπεριφοράς είναι πιο αποτελεσματική όταν γίνεται με την βοήθεια ζώων. Στην έρευνα συμμετείχαν 210 παιδιά από δημοτικό, γυμνάσιο και λύκειο χωρισμένα σε δύο ομάδες. Η μια ομάδα συμμετείχε σε πρόγραμμα με βοήθεια ζώων και η δεύτερη όχι. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα παιδιά που συμμετείχαν στο πρόγραμμα με τα ζώα παρουσίασαν λιγότερες επιθετικές συμπεριφορές από τα παιδιά της άλλης ομάδας (Long 2009, σ.36). Συνεπώς, η εκπαίδευση για τα ζώα και η αλληλεπίδραση με αυτά μπορεί να συμβάλει στην μείωση των επιθετικών συμπεριφορών των παιδιών.

Οι Menor Campos κ.ά. το 2019 (σ. 807-808) διεξήγαγαν μια έρευνα στην Ισπανία με 416 μαθητές δημοτικών σχολείων για να ερευνήσουν την στάση των παιδιών απέναντι στα ζώα. Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα πως η κατοχή κατοικίδιου, η ηλικία των παιδιών αλλά και οι πεποιθήσεις των παιδιών για το μυαλό και τα συναισθήματα των ζώων, σχετίζονται με την στάση τους απέναντι στα ζώα. Η ιδιοκτησία ζώου, η μεγαλύτερη ηλικία και η πεποίθηση ύπαρξης μυαλού και συναισθημάτων στα ζώα

συνδέονται με θετικές – φιλοζωικές στάσεις. Παρόμοια αποτελέσματα αναφέρει και η έρευνα των Taylor & Signal (2005, σ. 24) η οποία όμως αφορούσε φοιτητές Κοινωνιολογίας και Ψυχολογίας. Τα αποτελέσματα αναφέρουν πως με στάσεις υπέρ των ζώων σχετίζονται το φύλο, η ιδιοκτησία ζώου αλλά και το επίπεδο ενσυναίσθησης του ατόμου. Η συσχέτιση της ενσυναίσθησης μεταξύ των ανθρώπων με την ενσυναίσθηση αναφορικά με τα ζώα φαίνεται στην παραπάνω έρευνα μέτρια αλλά σημαντική. Η ιδιοκτησία κατοικίδιου επίσης σχετίζεται θετικά με τις στάσεις υπέρ της ευζωίας των ζώων και τέλος αναφέρεται η υπεροχή των θηλέων σε σχέση με τους άντρες στην ύπαρξη στάσεις αυτές.

Άλλη μια έρευνα που προσφέρει πολύτιμο υλικό είναι αυτή των Williams κ.ά. (2022, σ.62-67) οι οποίοι αξιολόγησαν την αποτελεσματικότητα μιας εκπαιδευτικής παρέμβασης για την ευζωία των ζώων στην Σκωτία. Η "Rabbit Rescuers" ήταν μια παρέμβαση που πραγματοποιήθηκε σε σχολείο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης εξετάζοντας τρεις συνθήκες, μια ομάδα παρέμβασης με κουνέλι ρομπότ, μια δεύτερη ομάδα παρέμβασης με κουνέλι λούτρινο και η τρίτη ομάδα η οποία ακολούθησε τη συνήθη εκπαιδευτική διαδικασία. Οι δραστηριότητες είχαν εντάξει στοιχεία συμπεριφοράς των κουνελιών, τις ανάγκες ευημερίας τους, όπως στέγαση και τροφή, και τέλος στοιχεία φροντίδας των κουνελιών όπως η κτηνιατρική περίθαλψη. Τα αποτελέσματα της παρέμβασης έδειξαν πως τα παιδιά των δύο ομάδων παρέμβασης (ανεξάρτητα από το είδος του κουνελιού) βελτίωσαν περισσότερο τις γνώσεις τους για τα κουνέλια, την κατανόηση των κουνελιών ως συναισθανόμενα όντα αλλά και την προσκόλληση τους με αυτά. Επιπλέον, παρατηρήθηκε στα παιδιά των ομάδων παρέμβασης μείωση στην ανοχή της σκληρότητας απέναντι στο κουνέλι. Τέλος, η παρέμβαση αποδείχθηκε εξίσου αποτελεσματική σε όλες τις ηλικίες που συμμετείχαν στην έρευνα.

Σε αντίθεση με την παραπάνω παρέμβαση, η παρέμβαση που σχεδιάστηκε από τους Iqbal κ.ά. (2024, σ. 317) για 120 παιδιά ηλικίας 8-9 ετών, επίσης στην Σκωτία, έδειξε πως δεν υπήρξε αλλαγή στην αποδοχή της σκληρότητας απέναντι στους σκύλους ούτε στις γνώσεις των παιδιών για τους σκύλους. Επιπλέον καμία αλλαγή δεν παρατηρήθηκε στην άποψη των παιδιών για τους σκύλους ως συναισθανόμενα όντα ή στην προσκόλληση των παιδιών με αυτούς. Η αλλαγή που παρατηρήθηκε αφορούσε την αναγνώριση των συναισθημάτων των σκύλων από τα παιδιά. Το πρόγραμμα παρέμβασης ονομάζεται "Mr T's Tickles Workshop" και αποτελούνταν από τρία

στάδια: α) η αναγνώριση των συναισθημάτων ενός σκύλου, β) η δημιουργία ενός κουτιού με τον απαραίτητο εξοπλισμό για την φροντίδα ενός ηλικιωμένου σκύλου και γ) η δημιουργία ενός βάζου για τις θετικές αναμνήσεις των παιδιών.

Οι έρευνες που αναλύθηκαν παραπάνω αναδεικνύουν την θετική επίδραση της εκπαίδευσης στην ανάπτυξη φιλοζωικών στάσεων και στην προώθηση της ευζωίας των ζώων. Η καλλιέργεια της ενσυναίσθησης μπορεί να συνδράμει στην δημιουργία μιας κοινωνίας πιο ευαίσθητης και υπεύθυνης, και η εκπαίδευση μπορεί να είναι ένα μέσο για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός.

Κεφάλαιο 2^ο

2. Ερευνητικό Πλαίσιο

2.1 Μεθοδολογία

2.1.1 Σχεδιασμός έρευνας

Ο σχεδιασμός της έρευνας όπως αναφέρουν οι Λαγουμιντζής κ.ά. (2016, σ.34) είναι “ένα συστηματικό και ελεγχόμενο σχέδιο για να βρεθούν απαντήσεις στις ερωτήσεις της μελέτης”. Σύμφωνα με τους ίδιους, η καταγραφή ενός σχεδίου έρευνας διασφαλίζει την οργάνωση μιας έρευνας σε όλα τα στάδια της· την μελέτη, τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων. Επίσης, ο σχεδιασμός αποτελεί την βάση για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας και των ευρημάτων της. Η παρούσα μελέτη, με βάση τον σχεδιασμό της είναι μια μελέτη περίπτωσης και βασίζεται στη χρήση του ερωτηματολογίου καθώς επιλέγει να συλλέξει δεδομένα με αντικειμενικό και συστηματικό τρόπο. Τα ερευνητικά ερωτήματα που καθόρισαν το επιστημονικό πλαίσιο της έρευνας και τα οποία προσπαθεί να απαντήσει είναι τα εξής δύο:

- Γνωρίζουν τα παιδιά της Δ' δημοτικού του Ασβεστοχωρίου τι είναι η ευζωία των ζώων;
- Αναγνωρίζουν τα παιδιά την ύπαρξη συναισθημάτων στα ζώα;

Με βάση τον σχεδιασμό επιδιώκεται η κατανόηση των αντιλήψεων και των γνώσεων των παιδιών της Δ' δημοτικού για την ευζωία των ζώων, προβάλλοντας την αξία και την σημασία της φιλοζωικής εκπαίδευσης. Η μεθοδολογική προσέγγιση που επιλέχθηκε εστιάζει στην χρήση ερωτηματολογίου για την συλλογή και ανάλυση των δεδομένων. Η επιλογή της περιγραφής των αποτελεσμάτων μέσω στατιστικών μεθόδων στηρίχθηκε στην αναγκαιότητα της χαρτογράφησης των γνώσεων και στάσεων των παιδιών. Η έρευνα δεν επιδιώκει συσχετίσεις ή γενικεύσεις.

Επιπλέον, στον σχεδιασμό ενσωματώθηκαν αρχές της επιστήμης της ευζωίας των ζώων όπως καθορίζονται από τα διεθνή πρότυπα του Οργανισμού για την Υγεία των Ζώων (WOAH, 2021).

Ο σχεδιασμός της εν λόγω έρευνας ευνοεί την διανομή και την συλλογή των δεδομένων καθώς τα ερωτηματολόγια μπορούν να διανεμηθούν εύκολα στα σχολεία εξασφαλίζοντας έτσι μεγάλο ποσοστό ανταπόκρισης.

Η έρευνα διεξήχθη σε συνεργασία με τα δύο μοναδικά δημοτικά σχολεία προαστιακής περιοχής της Θεσσαλονίκης (Ασβεστοχώρι). Στην έρευνα συμμετείχαν 32 από τους 36 μαθητές της Δ' τάξης των Δημοτικών σχολείων. Οι 15 είναι μαθητές του 1ου Δημοτικού σχολείου Ασβεστοχωρίου και οι υπόλοιποι 17 είναι μαθητές του 2ου Δημοτικού σχολείου Ασβεστοχωρίου. Το ερευνητικό έργο ολοκληρώθηκε σε μια συνάντηση κατά την οποία τα παιδιά συμπλήρωσαν ένα ερωτηματολόγιο με κλειστού τύπου ερωτήσεις. Η συνάντηση αυτή απείχε μια εβδομάδα από την χορήγηση του δελτίου πληροφόρησης στους γονείς προκειμένου αυτοί να διαβάσουν τις πληροφορίες και να απευθυνθούν στην υπεύθυνη για τυχόν απορίες ή επεξηγήσεις. Η συνάντηση για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους μαθητές πραγματοποιήθηκε εντός σχολικού πλαισίου και προγράμματος. Έπειτα από συνεννόηση με την εκπαιδευτική κοινότητα των σχολείων αποφασίστηκε από κοινού η μέρα και η ώρα κατά την οποία χορηγήθηκαν τα ερωτηματολόγια στα παιδιά. Μετά το πέρας της προαναφερθείσας συνάντησης η σχολική μονάδα στο σύνολό της (διευθυντές, δάσκαλοι, μαθητές) αλλά και οι γονείς δεν απασχολήθηκαν ξανά.

Για την διεξαγωγή της έρευνας στο χώρο των σχολείων ήταν απαραίτητη η έγκριση της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Ε.Κ.Π.Α., αφού η ΕΗΔΕ ενέκρινε την διεξαγωγή της έρευνας ακολούθησε η αίτηση έγκρισης στην Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Ανατολικής Θεσσαλονίκης. Καθώς τα πρόσωπα των οποίων τις γνώσεις και αντιλήψεις εξετάζει η έρευνα είναι ανήλικοι μαθητές ήταν απαραίτητη η ενημέρωση και η συγκατάθεση των γονέων – κηδεμόνων. Δόθηκε στους γονείς – κηδεμόνες ένα έντυπο το οποίο τους ενημέρωνε για το θέμα της έρευνας, τον σκοπό της καθώς και τους τρόπους με τους οποίους μπορούσαν να επικοινωνήσουν με την ερευνήτρια αλλά και σε περίπτωση που κριθεί απαραίτητο με την ΕΗΔΕ αλλά και την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Έπειτα δόθηκε και το έντυπο συγκατάθεσης στο οποίο καλούνταν οι γονείς – κηδεμόνες να υπογράψουν. Η είσοδος της ερευνήτριας στα σχολεία και η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τα παιδιά πραγματοποιήθηκε έπειτα από τις δοθείσες άδειες των παραπάνω φορέων και αφού ολοκληρώθηκε η συλλογή των εντύπων πληροφόρησης και συγκατάθεσης των γονέων.

2.1.2 Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 32 από τους 36 μαθητές της Δ' τάξης των δημοτικών σχολείων. Η συμμετοχή ήταν εθελοντική και ο τελικός αριθμός του δείγματος κρίθηκε από τις συγκαταθέσεις των.

Το συγκεκριμένο δείγμα επελέγη γιατί διαμένει σε ημιαστικό περιβάλλον το οποίο έχει το ιδιαίτερο γνώρισμα ότι συνορεύει με δάσος. Η παραπάνω συνθήκη μας κάνει να αναμένουμε πως υπάρχει η δυνατότητα να συσχετιστεί η κατοικία σε ένα τέτοιο περιβάλλον με την φιλοζωία (και μάλιστα όχι κατοικίδιων) και την περιβαλλοντική συνείδηση.

Η Δ' τάξη επελέγη γιατί τα παιδιά, έπειτα από 4 σχολικά χρόνια, από Α' ως Δ' δημοτικού, ολοκληρώνουν το μάθημα της μελέτης περιβάλλοντος. Έπειτα από την 4ετή αυτή απασχόληση με το συγκεκριμένο μάθημα, θεωρήθηκε πως είναι κατάλληλη η ηλικία και το επίπεδο γνώσεων των παιδιών για το περιβάλλον ώστε να διερευνηθούν οι απόψεις των παιδιών για την ευζωία των ζώων σε σχέση με τις σχολικές τους γνώσεις και τον τόπο κατοικίας τους.

2.1.3 Εργαλείο Συλλογής Δεδομένων

Το παρόν ερευνητικό έργο χρησιμοποίησε το ερωτηματολόγιο ως εργαλείο συλλογής δεδομένων. Το ερωτηματολόγιο διέθετε ερωτήσεις κλειστού τύπου οι οποίες αποσκοπούσαν στην συλλογή δεδομένων για τις απόψεις και τις γνώσεις των παιδιών για την ευζωία των ζώων. Η δημιουργία των ερωτημάτων και των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου έγινε από την ερευνήτρια η οποία βασίστηκε αφενός σε προγενέστερες έρευνες (Ascione, 1988. Binngieβer κ.ά., 2013. Gyllenhammar, 2015. Hawkins κ.ά., 2017. Menor Campos κ.ά., 2019. Muldoon κ.ά., 2009. Templer κ.ά., 1981), αφετέρου στην προσωπική της εμπειρία στην εκπαιδευτική πράξη. Επιπλέον, έγινε μια άτυπη (σε φιλικό και οικογενειακό κύκλο) πιλοτική δοκιμή του ερωτηματολογίου ώστε να διαπιστωθεί η δυνατότητα κατανόησης των ερωτήσεων από τα παιδιά. Η διατύπωση των ερωτημάτων και των ερωτήσεων έγινε σε απλό, κατανοητό και ορθό λόγο ώστε να ανταποκρίνονται στην γνωστική ικανότητα των παιδιών.

Τα ερωτηματολόγια κλειστού τύπου, όπως αυτό της παρούσας έρευνας, χρησιμοποιούνται κατά κόρον ως εργαλεία συλλογής δεδομένων. Οι ερωτήσεις αυτών των ερωτηματολογίων με τις προδιαμορφωμένες απαντήσεις βοηθούν στην συλλογή

συγκεκριμένων και συγκρίσιμων δεδομένων. Το ερωτηματολόγιο προτιμήθηκε από την συνέντευξη καθώς η συνέντευξη με κάθε έναν εκ των 32 μαθητών θα απαιτούσε αρκετές μέρες και επίσης είναι πιθανό να υπήρχε αλλοίωση αποτελεσμάτων λόγω των προσδοκιών του ερευνητή - συνεντευκτή. Η απουσία του συνεντευκτή μπορεί να δώσει την ελευθερία στους συνεντευξιζόμενους να εκφραστούν χωρίς δεύτερες σκέψεις. Τέλος τα δεδομένα είναι πιο εύκολο να συλλεχθούν, να κωδικοποιηθούν και να αναλυθούν με την βοήθεια των ερωτηματολογίων με κλειστού τύπου ερωτήσεις (Neuman 2014, σ.333).

2.1.4 Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Η διαδικασία συλλογής δεδομένων αυτής της έρευνας, όντας κρίσιμο στάδιο σε κάθε έρευνα, πραγματοποιήθηκε με την χρήση ερωτηματολογίου κλειστού τύπου.

Το πρώτο στάδιο ήταν η δημιουργία και ο έλεγχος του ερωτηματολογίου. Αρχικά σχεδιάστηκε έναν ερωτηματολόγιο στο οποίο εφαρμόστηκε πιλοτική δοκιμή. Ο λόγος που πραγματοποιείται η πιλοτική δοκιμή όπως αναφέρει και ο Neuman (2014, σ.320) είναι να αξιολογηθεί η κατανόηση και η σαφήνεια των ερωτήσεων. Έπειτα από την πιλοτική δοκιμή, σε ομάδα παιδιών ίδιας ηλικίας με τα υπό έρευνα παιδιά, το ερωτηματολόγιο αναδιαμορφώθηκε και πήρε την τελική του μορφή με ερωτήματα και ερωτήσεις σαφή και ακριβή με την χρήση λεξιλογίου που ήταν κατάλληλο για την ηλικία των παιδιών. Επιπλέον, η πιλοτική δοκιμή βοήθησε στον προσδιορισμό την χρονικής διάρκειας που απαιτείται για την ολοκλήρωση του ερωτηματολογίου.

Ο χώρος που επιλέχθηκε για την συλλογή των δεδομένων είναι οι σχολικές μονάδες της υπό εξέταση περιοχής. Η επιλογή του δείγματος έγινε ώστε να συμμετέχουν τα παιδιά που διαμένουν στη περιοχή του Ασβεστοχωρίου και τα οποία τελείωσαν τον 4ετή κύκλο διδακτικής του μαθήματος Μελέτη Περιβάλλοντος. Συνεπώς, οι σχολικές μονάδες ήταν ο κατάλληλος χώρος για την συλλογή δεδομένων αποτελώντας έναν χώρο όπου τα παιδιά νιώθουν ασφάλεια και οικειότητα, μειώνοντας έτσι την πιθανότητα να νιώσουν άγχος. Επίσης, ο χρόνος συλλογής των δεδομένων καθορίστηκε σε συνεννόηση με τους διευθυντές και την εκπαιδευτική κοινότητα των σχολείων, επιδιώκοντας να αποφευχθούν παρεμβολές στο σχολικό πρόγραμμα.

Η διανομή του ερωτηματολογίου έγινε έπειτα από την πλήρη ενημέρωση εκπαιδευτικών και μαθητών. Η μορφή του ερωτηματολογίου ήταν έντυπη και διασφάλιζε την απόλυτη ανωνυμία των παιδιών.

Ακολουθήθηκαν οι ηθικές κατευθυντήριες γραμμές για την συλλογή των δεδομένων μέσω ερωτηματολογίου. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς – κηδεμόνες των ανήλικων συμμετεχόντων της έρευνας, ενημερώθηκαν πριν την διεξαγωγή της και κλήθηκαν να υπογράψουν το σχετικό έγγραφο ενημέρωσης και συγκατάθεσης. Επίσης, τα δεδομένα συλλέχθηκαν ανώνυμα, σύμφωνα με τους κανόνες του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (GDPR). Τέλος, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν πως η συμμετοχή τους ήταν εθελοντική και προαιρετική και μπορούσαν ανά πάσα στιγμή να διακόψουν και να αποσυρθούν χωρίς συνέπειες. Όλες οι παραπάνω διαδικασίες περιεγράφηκαν, αναλύθηκαν, αξιολογήθηκαν και εγκρίθηκαν από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας Ερευνών (Ε.Η.Δ.Ε.) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.).

Αφού συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια, τα δεδομένα καταχωρήθηκαν και αποθηκεύτηκαν σε λογισμικό ανάλυσης (jamovi) για επεξεργασία και ανάλυση, αφού ελέγχθηκαν για τυχόν ελλείψεις ή ασάφειες.

2.1.5 Μέθοδος Ανάλυσης Δεδομένων

Για την ανάλυση των δεδομένων, η οποία οδηγεί στην διατύπωση συμπερασμάτων και στην απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων, στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιούνται στατιστικές μέθοδοι. Οι στατιστικές μέθοδοι συνοψίζουν και παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά του συνόλου των δεδομένων μας με συστηματικό και εύληπτο τρόπο. Ο λόγος που επιλέχθηκαν οι συγκεκριμένες μέθοδοι είναι πως η έρευνα στοχεύει στην καταγραφή των απόψεων των παιδιών και, παρόλα τα κοινά χαρακτηριστικά του πληθυσμού του Ασβεστοχωρίου με άλλους πληθυσμούς, δεν επιχειρεί γενίκευση των αποτελεσμάτων ή αιτιακή ανάλυση αυτών.

Πιο αναλυτικά, τα δεδομένα καταχωρήθηκαν σε ειδικό λογισμικό ανάλυσης δεδομένων και αφού ελέγχθηκαν για ελλιπή ή ασαφή δεδομένα, οι αναλύσεις επικεντρώθηκαν στον υπολογισμό των συχνοτήτων και των ποσοστών κάθε μεταβλητής. Τα δεδομένα στη συνέχεια παρουσιάστηκαν μέσα από γραφήματα, όπως κυκλικά διαγράμματα και ραβδογράμματα για την καλύτερη κατανόηση και την οπτική απεικόνιση των ευρημάτων.

2.1.6 Ηθικά Ζητήματα και Δεοντολογία

Η δεοντολογία όντας θεμέλιο της ερευνητικής διαδικασίας, διασφαλίζει την ηθική της έρευνας και την προστασία των συμμετεχόντων. Στην παρούσα έρευνα που περιλαμβάνει τα παιδιά η τήρηση των ηθικών κανόνων κρίνεται ιδιαίτερα κρίσιμη.

Για τους παραπάνω λόγους, η έρευνα αυτή βασίζεται σε θεμελιώδεις ηθικές αρχές οι οποίες αναφέρονται και στο βιβλίο του Neuman (2014, σ.148, 154-155) όπως:

- Αυτονομία συμμετεχόντων. Οι συμμετέχοντες έπειτα ενημέρωση για τον σκοπό, την μεθοδολογία αλλά και τις επιπτώσεις της έρευνας, πρέπει να δίνουν την συγκατάθεση τους. Στην περίπτωση αυτής της έρευνας η συγκατάθεση δίνεται από τους γονείς-κηδεμόνες, ενώ και τα ίδια τα παιδιά καλούνται να δώσουν την δική τους συναίνεση.
- Ελαχιστοποίηση κινδύνου. Η απουσία σωματικής ή ψυχολογικής βλάβης είναι απαραίτητη για την διεξαγωγή μιας έρευνας. Τα παιδιά που συμμετέχουν στην έρευνα αυτή δεν κινδυνεύουν από σωματική βλάβη ενώ προστατεύονται από ψυχολογικές επιπτώσεις όπως το άγχος και το στρες, μέσω του οικείου περιβάλλοντος (σχολείο), των οικείων προσώπων (δάσκαλος/α) αλλά και της δυνατότητάς τους να αποχωρήσουν οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμούν από την διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.
- Ανωνυμία. Τα δεδομένα συλλέγονται και αποθηκεύονται πλήρως ανώνυμα.

Συνολικά η έρευνα για την διασφάλιση της δεοντολογίας έχει εξασφαλίσει την έγκριση της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας Ερευνών (Ε.Η.Δ.Ε.) του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.). Επιπλέον, οι γονείς-κηδεμόνες των παιδιών που συμμετέχουν στην έρευνα έλαβαν λεπτομερές δελτίο με τον σκοπό της έρευνας, τα μέσα συλλογής των δεδομένων αλλά και τα δικαιώματά τους, όπως η έκφραση παραπόνων ή υποβολή καταγγελιών στους αρμόδιους φορείς. Τέλος, οι γονείς-κηδεμόνες έλαβαν έντυπο συγκατάθεσης για την ενυπόγραφη συγκατάθεση τους μετά την πλήρη ενημέρωσή τους.

Αναφορικά με τα ίδια τα παιδιά, η έρευνα έχει σχεδιαστεί ώστε να συμπληρωθεί ένα ερωτηματολόγιο φιλικό προς αυτά. Οι ερωτήσεις και τα ερωτήματα είναι διατυπωμένα με λεξιλόγιο το οποίο ανταποκρίνεται στην ηλικία των παιδιών ενώ διαθέτει και εικόνες που το κάνουν πιο ελκυστικό στα παιδιά. Επιπλέον τα παιδιά συμπληρώνουν

το ερωτηματολόγιο στην τάξη τους, γεγονός που αποτρέπει το άγχος και την πίεση καθώς βρίσκονται σε οικείο περιβάλλον.

Η συμμόρφωση με τις αρχές ηθικής και δεοντολογίας αποπνέουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στους γονείς-κηδεμόνες και τους δασκάλους των παιδιών ενώ ενισχύουν την αποδοχή της έρευνας από την επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα.

2.2 Αποτελέσματα

Οι ερωτήσεις που δόθηκαν στα παιδιά μέσω του ερωτηματολογίου δεν ήταν δομημένες και ταξινομημένες με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία απαντούν καθώς επιχειρήθηκε η αποφυγή απαντήσεων με μηχανικό τρόπο από τα παιδιά. Οι ερωτήσεις εναλλάσσονταν ώστε τα παιδιά να βρίσκονται σε εγρήγορση και να διατηρείται το ενδιαφέρον τους.

Παρακάτω, ωστόσο, τα ευρήματα από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν παρουσιάζονται σε δύο κατηγορίες και η κάθε κατηγορία αφορά ένα ερευνητικό ερώτημα της έρευνας. Συνεπώς τα αποτελέσματα των 39 ερωτήσεων θα αποτυπωθούν και αναλυθούν με βάση το ερευνητικό ερώτημα που απαντούν και όχι την αριθμότητά τους στο έντυπο ερωτηματολόγιο.

Οι ερωτήσεις που εξαιρούνται από την παραπάνω μέθοδο παρουσίασης αφορούν το φύλο των παιδιών, την κατοχή ή μη κατοικίδιου και το είδος κατοικίδιου (εφόσον υπάρχει). Τα αποτελέσματα των ερωτήσεων αυτών παρατίθενται πρώτα και έχουν ως εξής:

Ερώτηση 1: “Είσαι αγόρι ή κορίτσι;”

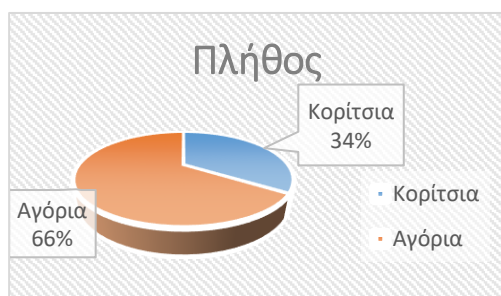
Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 32 παιδιά. Στον Πίνακα 1 φαίνεται πως η δεσπόζουσα τιμή (Δ.Τ.) είναι αυτή που αντιστοιχεί στα αγόρια, καθώς τα αγόρια που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο ήταν 21 και τα κορίτσια 11. Στο Γράφημα 1 ακολουθούν οι σχετικές συχνότητες με τα αγόρια να φτάνουν το 66% και τα κορίτσια το 34% του δείγματος.

Πίνακας 1. Πίνακας συχνότητων της μεταβλητής φύλο

Φύλο	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Κορίτσι	11	34.4 %	34.4 %
Αγόρι	21	65.6 %	100.0 %

Πίνακας 1. Πίνακας συχνοτήτων της μεταβλητής φύλο

Φύλο	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
------	-----------	---------------	----------------

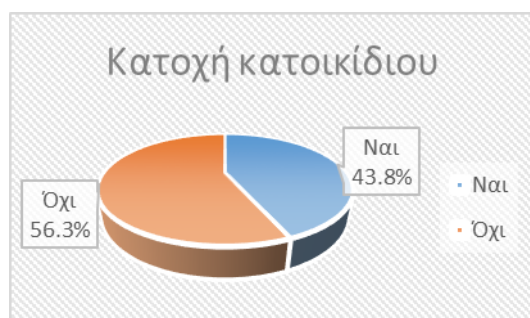
Γράφημα 1. Κυκλικό διάγραμμα για τη μεταβλητή “φύλο”

Ερώτηση 2: “Έχεις κατοικίδιο στο σπίτι σου;”

Σχετικά με την κατοχή κατοικίδιου η πλειοψηφία των παιδιών (Δ.Τ.) των δύο τμημάτων της Δ’ τάξης δημοτικού απάντησε αρνητικά σε ποσοστό 56,3% έναντι του 43,8% του συνόλου που απάντησε πως έχει στο σπίτι του κατοικίδιο ζώο (Πίνακας 2, Διάγραμμα 2).

Πίνακας 2. Πίνακας συχνοτήτων για την κατοχή κατοικίδιου

Κατοχή κατοικίδιου	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	14	43.8 %	43.8 %
Όχι	18	56.3 %	100.0 %

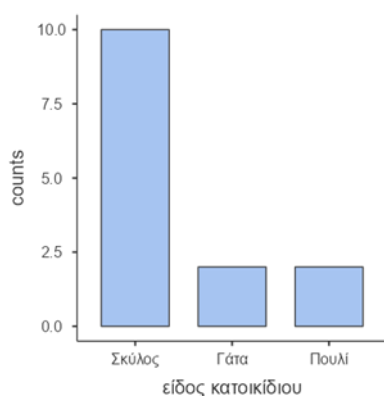
Γράφημα 2. Κυκλικό διάγραμμα για την μεταβλητή “κατοχή κατοικίδιου”

Ερώτηση 3: “Αν ναι, ποιο είδος κατοικίδιου έχεις;”

Τρία είναι τα είδη ζώων που φαίνεται να υπάρχουν στους κατόχους κατοικίδιων της έρευνας αυτής. Από τα 14 παιδιά που έχουν κατοικίδια, τα 10 παιδιά έχουν σκύλο, τα 2 παιδιά έχουν γάτα και τα 2 εναπομείναντα έχουν υπό την κατοχή τους πουλί (Γράφημα 3). Η απάντηση που αφορά τον σκύλο αποτελεί και την δεσπόζουσα τιμή καθώς όπως φαίνεται και στον Πίνακα 3 η σχετική συχνότητα για τον σκύλο είναι περίπου 71% και για την γάτα και το πουλί από 14,3% για την κάθε μια.

Πίνακας 3. Πίνακας συχνοτήτων για το είδος κατοικίδιου

Είδος κατοικίδιου	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Σκύλος	10	71.4 %	71.4 %
Γάτα	2	14.3 %	85.7 %
Πουλί	2	14.3 %	100.0 %

Γράφημα 3. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για τη μεταβλητή “είδος κατοικίδιου”

Ακολουθούν τα ευρήματα που επιχειρούν να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας.

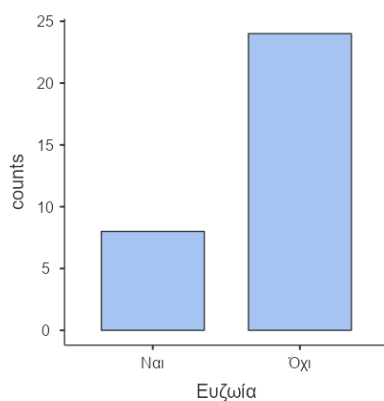
Γνωρίζουν τα παιδιά της Τετάρτης Δημοτικού τι είναι η ευζωία των ζώων;

Ερώτηση 4. Ξέρεις τι σημαίνει “ευζωία των ζώων”;

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα τα παιδιά, σε μεγάλο ποσοστό, δεν γνωρίζουν τι σημαίνει «ευζωία». Με σύνολο 75% η απάντηση “όχι” είναι η δεσπόζουσα τιμή και τα παιδιά που γνωρίζουν την σημασία της ευζωίας αγγίζουν το 25% σύμφωνα με τον Πίνακα 4. Στο Γράφημα 4 οπτικοποιείται η υψηλή συχνότητα της αρνητικής απάντησης, με 24 άτομα να την επιλέγουν, και η χαμηλότερη συχνότητα της θετικής με 8 απαντήσεις.

Πίνακας 4. Πίνακας συχνοτήτων για την γνώση του όρου της ευζωίας

Ευζωία	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	8	25.0 %	25.0 %
Όχι	24	75.0 %	100.0 %

Γράφημα 4. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για τη μεταβλητή “γνώση του όρου Ευζωία”

Ερώτηση 5. Πιστεύεις ότι είναι σημαντικό τα ζώα να έχουν αρκετό φαγητό κατάλληλο για το είδος τους;

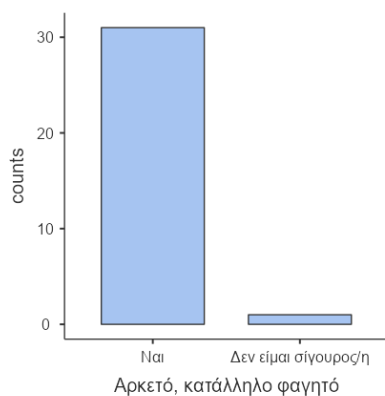
Όσον αφορά την αναγκαιότητα επαρκούς και κατάλληλης τροφής για τα ζώα, τα παιδιά στην συντριπτική πλειοψηφία συμφωνούν. Σύμφωνα με τον Πίνακα 5 και το Διάγραμμα 5 τα παιδιά με ποσοστό 97% περίπου (31 μαθητές) αναγνωρίζουν την ανάγκη των ζώων για αρκετό και κατάλληλο για το είδος τους φαγητό ενώ μία ήταν η απάντηση κατά την οποία ο ερωτηθέν μαθητής δεν ήταν σίγουρος

Πίνακας 5. Πίνακας συχνοτήτων για την αναγκαιότητα αρκετού και κατάλληλου φαγητού

Αρκετό, κατάλληλο φαγητό	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	31	96.9 %	96.9 %

Πίνακας 5. Πίνακας συχνοτήτων για την αναγκαιότητα αρκετού και κατάλληλου φαγητού

Αρκετό, κατάλληλο φαγητό	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Δεν είμαι σίγουρος/η	1	3.1 %	100.0 %

Γράφημα 5. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “αναγκαιότητα αρκετού και κατάλληλου φαγητού”

Ερώτηση 6. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει πάντα να μπορούν να πούν καθαρό νερό;

Σε ποσοστό 93,8% τα παιδιά αναγνωρίζουν και την αναγκαιότητα πόσης καθαρού νερού από τα ζώα (Πίνακας 6). Στην ερώτηση αν τα ζώα πρέπει να μπορούν αν πίνουν πάντα καθαρό νερό μόνο 2 μαθητές φαίνεται να μην είναι σίγουροι (Πίνακας 6, Διάγραμμα 6) ενώ κανένας μαθητής δεν απάντησε αρνητικά.

Πίνακας 6. Πίνακας συχνοτήτων για την αναγκαιότητα καθαρού νερού

Καθαρό νερό	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	30	93.8 %	93.8 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	2	6.3 %	100.0 %

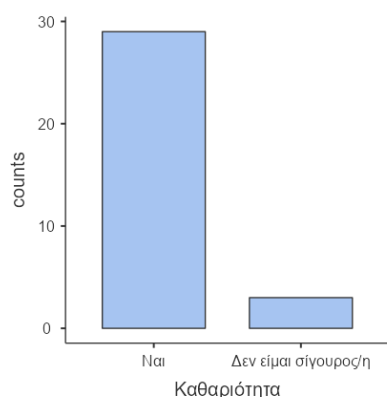
Γράφημα 6. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “αναγκαιότητα καθαρού νερού”

Ερώτηση 7. Πιστεύεις ότι είναι σημαντική η καθαριότητα για την υγεία των ζώων;

Η καθαριότητα για την υγεία των ζώων φαίνεται από τις απαντήσεις των παιδιών να είναι σημαντική. Οι 29 μαθητές απάντησαν πως είναι σημαντική η καθαριότητα ενώ 3 εξ αυτών απάντησα πως δεν είναι σίγουροι. Με ποσοστό 90,6% η απάντηση Ναι αποτελεί και την Δεσπόζουσα Τιμή σε αντίθεση με το 9,4% της απάντησης Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 7, Διάγραμμα 7).

Πίνακας 7. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία της καθαριότητας

Καθαριότητα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	29	90.6 %	90.6 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	3	9.4 %	100.0 %

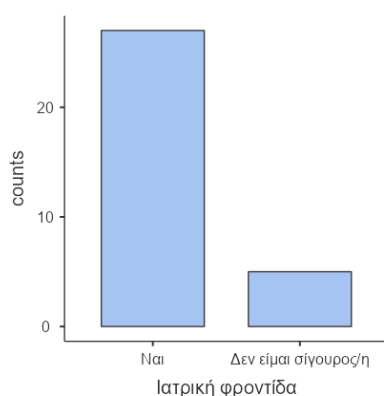
Γράφημα 7. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “σημασία της καθαριότητας”

Ερώτηση 8. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ιατρική φροντίδα (όπως για παράδειγμα επισκέψεις στον κτηνίατρο):

Με περίπου 84% ποσοστό τα παιδιά δηλώνουν πως Ναι (Δ.Τ.) τα ζώα πρέπει να έχουν ιατρική φροντίδα, το 15,6% των μαθητών δηλώνουν πως δεν είναι σίγουροι ενώ δεν υπήρχε καμία αρνητική απάντηση (Πίνακας 8, Διάγραμμα 8).

Πίνακας 8. Πίνακας συχνοτήτων για την παροχή ιατρικής φροντίδας στα ζώα

ιατρική φροντίδα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	27	84.4 %	84.4 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	5	15.6 %	100.0 %

Γράφημα 8. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “παροχή ιατρικής φροντίδας”

Ερώτηση 12. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ένα περιβάλλον όπου νιώθουν ασφάλεια:

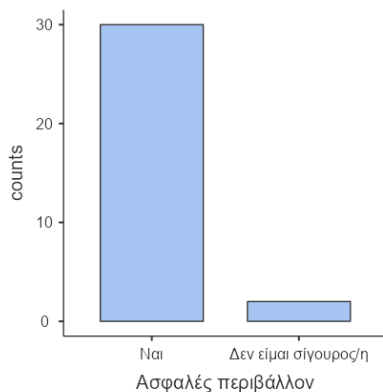
Σύμφωνα με το 93,8% των συμμετεχόντων τα ζώα Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να ζουν σε περιβάλλον στο οποίο νιώθουν ασφάλεια. Το 6.2% των συμμετεχόντων ωστόσο δεν είναι σίγουρο αν το ασφαλές περιβάλλον είναι απαραίτητο για τα ζώα (Πίνακας 9, Διάγραμμα 9).

Πίνακας 9. Πίνακας συχνοτήτων για την αναγκαιότητα ύπαρξης ασφαλούς περιβάλλοντος

Ασφαλές περιβάλλον	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	30	93.8 %	93.8 %

Πίνακας 9. Πίνακας συχνοτήτων για την αναγκαιότητα ύπαρξης ασφαλούς περιβάλλοντος

Ασφαλές περιβάλλον	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Δεν είμαι σίγουρος/η	2	6.2 %	100.0 %

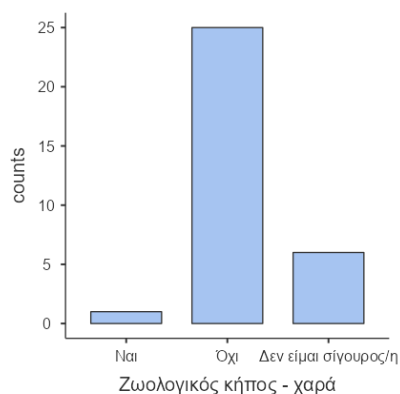
Γράφημα 9. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ αναγκαιότητα ύπαρξης ασφαλούς περιβάλλοντος ”

Ερώτηση 18. Πιστεύεις ότι μια αλεπού που βρίσκεται σε έναν ζωολογικό κήπο είναι χαρούμενη;

Οι ερωτώμενοι/ες μαθητές/τριες σε ποσοστό 78,1% απάντησαν πως μια αλεπού η οποία διαβιεί σε ζωολογικό κήπο Όχι (Δ.Τ.) δεν είναι χαρούμενη. Το 3,1% απάντησε πως Ναι είναι χαρούμενη η αλεπού ενώ το 18,8% έδωσε την απάντηση Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 10, Διάγραμμα 10).

Πίνακας 10. Πίνακας συχνοτήτων για την αίσθηση χαράς κατά τη διαβίωση εντός ζωολογικού κήπου

Ζωολογικός κήπος - χαρά	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	1	3.1 %	3.1 %
Όχι	25	78.1 %	81.3 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	6	18.8 %	100.0 %

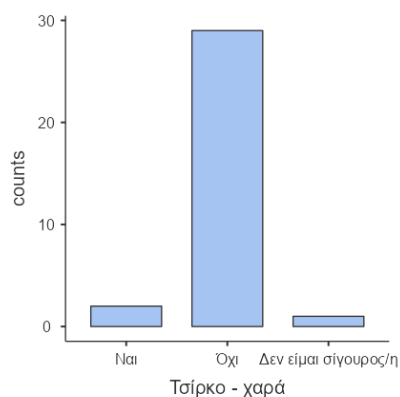
Γράφημα 10. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ αίσθηση χαράς κατά τη διαβίωση εντός ζωολογικού κήπου ”

Ερώτηση 19. Σκέψου έναν λαγό που συμμετέχει σε μια παράσταση τσίρκο. Πιστεύεις ότι αυτός ο λαγός είναι χαρούμενος;

Έπειτα τα παιδιά έπρεπε να σκεφτούν έναν λαγό που συμμετέχει σε παράσταση τσίρκο και έπρεπε να απαντήσουν αν είναι χαρούμενος. Τα παιδιά σε ποσοστό 6,3% απάντησαν πως Ναι είναι χαρούμενος ο λαγός, σε ποσοστό 90,6% απάντησαν πως Όχι (Δ.Τ.) δεν είναι χαρούμενος ενώ το 3,1% απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 11, Διάγραμμα 11).

Πίνακας 11. Πίνακας συχνοτήτων για την αίσθηση χαράς κατά τη συμμετοχή σε παράσταση τσίρκο

Τσίρκο - χαρά	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	2	6.3 %	6.3 %
Όχι	29	90.6 %	96.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	1	3.1 %	100.0 %

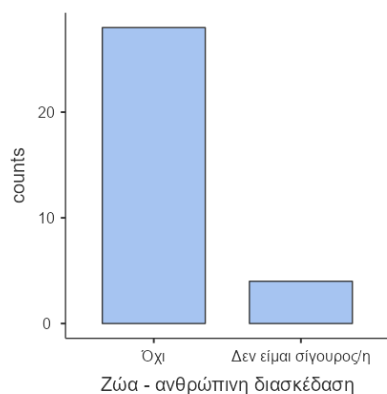
Γράφημα 9. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ αίσθηση χαράς κατά τη συμμετοχή σε παράσταση τσίρκο ”

Ερώτηση 20. Συμφωνείς με το να χρησιμοποιούμε τα ζώα για διασκέδαση (όπως για παράδειγμα σε τσίρκο ή ζωολογικό κήπο):

Στον Πίνακα 12 και το Διάγραμμα 12 μπορούμε να δούμε πως το 87,5% των μαθητών/τριών απαντά πως Όχι (Δ.Τ.) τα ζώα δεν πρέπει να τα χρησιμοποιούμε για να διασκεδάσουν οι άνθρωποι και το 12,5 % απαντά πως Δεν είναι σίγουρο.

Πίνακας 12. Πίνακας συχνοτήτων για την χρήση ζώων με σκοπό την διασκέδαση ανθρώπων

Ζώα - ανθρώπινη διασκέδαση	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Όχι	28	87.5 %	87.5 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	4	12.5 %	100.0 %

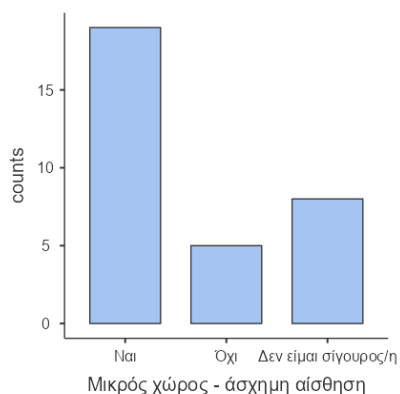
Γράφημα 12. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ χρήση ζώων με σκοπό την διασκέδαση ανθρώπων ”

Ερώτηση 21. Πιστεύεις ότι τα ζώα που ζούνε σε μικρούς χώρους νιώθουν άσχημα:

Τα παιδιά με ποσοστό 59,4 % απαντούν πως ζώα Ναι (Δ.Τ.) αισθάνονται άσχημα όταν ζουν σε μικρούς χώρους. Το 15,6 % απαντά πως Όχι δεν αισθάνονται άσχημα ενώ το 25 % δίνει την απάντηση Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 13, Διάγραμμα 13).

Πίνακας 13. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη άσχημου συναισθήματος κατά τη διαβίωση σε μικρό χώρο

Μικρός χώρος - άσχημη αίσθηση	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	19	59.4 %	59.4 %
Όχι	5	15.6 %	75.0 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	8	25.0 %	100.0 %

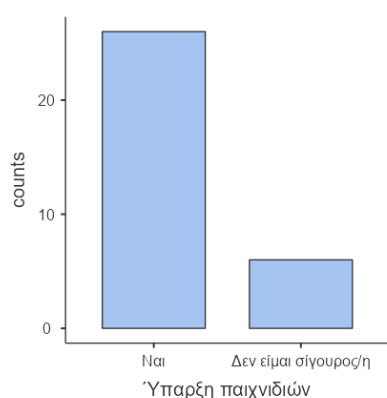
Γράφημα 10. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη άσχημου συναισθήματος κατά τη διαβίωση σε μικρό χώρο ”

Ερώτηση 23. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να έχουν παιχνίδια για να παίζουν;

Τα ζώα σύμφωνα με το 81,3 % του δείγματος (26 μαθητές/τριες) Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να έχουν παιχνίδια να παίζουν. Το 18,8% (6 μαθητές/τριες) απαντούν Δεν είμαι σίγουρος/η ενώ δεν υπάρχουν αρνητικές απαντήσεις (Πίνακας 14, Διάγραμμα 14).

Πίνακας 14. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία ύπαρξης παιχνιδιών

Ύπαρξη παιχνιδιών	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. Συχνότητα
Ναι	26	81.3 %	81.3 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	6	18.8 %	100.0 %

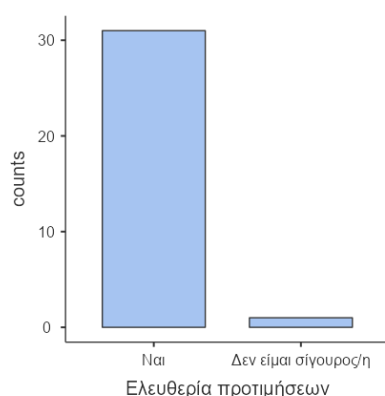
Γράφημα 11. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία ύπαρξης παιχνιδιών ”

Ερώτηση 24. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να μπορούν να κάνουν πράγματα που τους αρέσουν, όπως το να τρέχουν, να παίζουν, να σκάβουν ή να σκαρφαλώνουν;

Σύμφωνα με το 96,9 % του δείγματος, όπως φαίνεται στον Πίνακα 15, τα ζώα πρέπει να είναι ελεύθερα να μπορούν να αποφασίζουν να κάνουν πράγματα που τους αρέσουν ενώ το 3,1 % απαντά Δεν είμαι σίγουρος/η. Στο Διάγραμμα 15 φαίνεται η συχνότητα των απαντήσεων με 31 μαθητές/τριες και 1 μαθητή/τρια αντίστοιχα.

Πίνακας 15. Πίνακας συχνοτήτων για την δυνατότητα επιλογής προτιμήσεων δραστηριοτήτων από τα ζώα

Ελευθερία προτιμήσεων	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	31	96.9 %	96.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	1	3.1 %	100.0 %

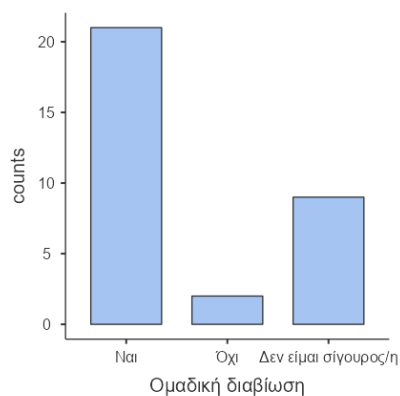
Γράφημα 15. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα επιλογής προτιμήσεων δραστηριοτήτων από τα ζώα ”

Ερώτηση 25. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ομάδες όταν μπορούν;

Όσον αφορά το αν τα ζώα πρέπει να ζουν σε ομάδες όταν μπορούν, οι απόλυτες απαντήσεις έφτασαν το ποσοστό του 71,9% και πιο συγκεκριμένα Ναι (Δ.Τ.) απάντησε το 65,6% και Όχι το 6,3% . Το 28,1% απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 16, Διάγραμμα 16).

Πίνακας 16. Πίνακας συχνοτήτων για τη δυνατότητα ομαδικής διαβίωσης

Ομαδική διαβίωση	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. Συχνότητα
Ναι	21	65.6 %	65.6 %
Όχι	2	6.3 %	71.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	9	28.1 %	100.0 %

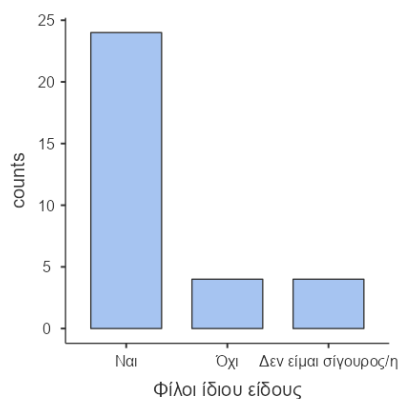
Γράφημα 16. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα ομαδικής διαβίωσης ”

Ερώτηση 26. Πιστεύεις ότι τα ζώα που ζουν μαζί πρέπει να μπορούν να κάνουν φίλους με άλλα ζώα του ίδιου είδους;

Τα παιδιά σε ποσοστό 75% απαντούν πως Ναι (Δ.Τ.) τα ζώα πρέπει να κάνουν παρέα με άλλα ζώα του ίδιου είδους. Οι απαντήσεις Όχι και Δεν είμαι σίγουρος/η ακολουθούν με 12,5% η κάθε μία (Πίνακας 17, Διάγραμμα 17).

Πίνακας 17. Πίνακας συχνοτήτων για την δυνατότητα φιλίας ζώων του ίδιου είδους

Φίλοι ίδιου είδους	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	24	75.0 %	75.0 %
Όχι	4	12.5 %	87.5 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	4	12.5 %	100.0 %

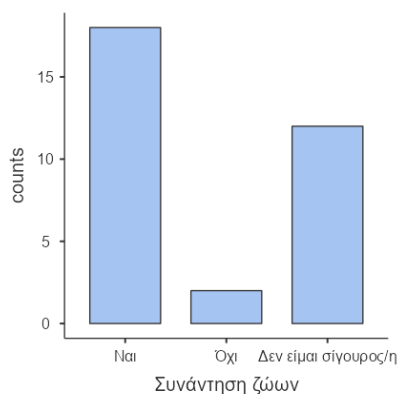
Γράφημα 17. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα φιλίας ζώων του ίδιου είδους ”

Ερώτηση 28. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να συναντούν νέα ζώα;

Στην ερώτηση αν τα ζώα πρέπει να συναντούν νέα ζώα 18 παιδιά απάντησαν πως Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να συναντούν νέα ζώα, τα 2 παιδιά απαντούν πως Όχι δεν πρέπει και τα 12 παιδιά απαντούν Δεν είμαι σίγουρος/η (Διάγραμμα 18). Οι σχετικές συχνότητες φαίνονται στον Πίνακα 18 και είναι 56,3% για την απάντηση Ναι, 6,3% η απάντηση όχι και 37,5% στην απάντηση Δεν είμαι σίγουρος/η.

Πίνακας 18. Πίνακας συχνοτήτων για την δυνατότητα συνάντησης ζώων

Συνάντηση ζώων	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	18	56.3 %	56.3 %
Όχι	2	6.3 %	62.5 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	12	37.5 %	100.0 %

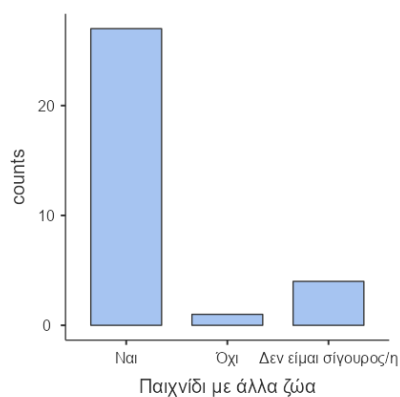
Γράφημα 128. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα συνάντησης ζώων ”

Ερώτηση 29. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να παίζουν με άλλα ζώα;

Σχετικά με το αν τα ζώα πρέπει να έχουν την δυνατότητα να παίζουν με άλλα ζώα τα παιδιά σε ποσοστό 84,4% (27 μαθητές/τριες) απάντησαν Ναι πρέπει να έχουν αυτή την ευκαιρία, σε ποσοστό 3,1% (1 μαθητής/τρια) απάντησαν Όχι. Τέλος σε ποσοστό 12,5% (4 μαθητές/τριες) απάντησαν Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 19, Διάγραμμα 19).

Πίνακας 19. Πίνακας συχνοτήτων για την δυνατότητα παιχνιδιού μεταξύ των ζώων

Παιχνίδι με άλλα ζώα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	27	84.4 %	84.4 %
Όχι	1	3.1 %	87.5 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	4	12.5 %	100.0 %

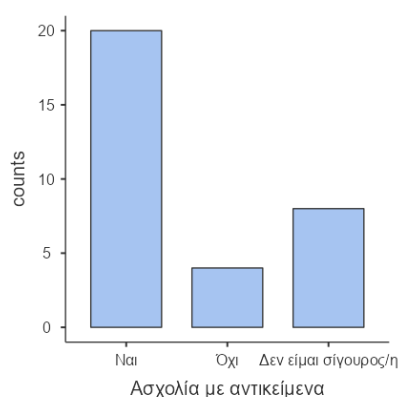
Γράφημα 19. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα παιχνιδιού μεταξύ των ζώων ”

Ερώτηση 30. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν διάφορα αντικείμενα για να ασχολούνται;

Έπονται οι απαντήσεις για το ανα τα ζώα πρέπει να έχουν διάφορα αντικείμενα για να ασχολούνται. Τα 20 παιδιά απάντησαν πως Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να έχουν αντικείμενα τα ζώα και συμπληρώνουν ποσοστιαία το 62,5% των απαντήσεων. Την απάντηση Όχι έδωσαν 4 παιδιά με ποσοστό 12,5% και την απάντηση Δεν είμαι σίγουρος/η έδωσαν 8 παιδιά με ποσοστό 25% (Πίνακας 20, Διάγραμμα 20)

Πίνακας 20. Πίνακας συχνοτήτων για την σημαντικότητα ύπαρξης αντικειμένων προς απασχόληση των ζώων

Ασχολία με αντικείμενα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	20	62.5 %	62.5 %
Όχι	4	12.5 %	75.0 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	8	25.0 %	100.0 %

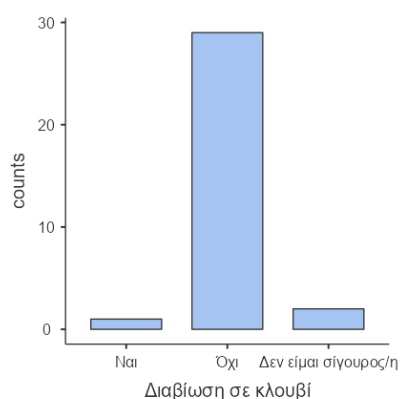
Γράφημα 130. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημαντικότητα ύπαρξης αντικειμένων προς απασχόληση των ζώων ”

Ερώτηση 31. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε κλουβιά;

Η διαβίωση σε κλουβιά σύμφωνα με την πλειοψηφία των ερωτώμενων δεν πρέπει να συμβαίνει. Πιο συγκεκριμένα, το 90,6% των μαθητών/τριών απάντησαν Όχι (Δ.Τ.) δεν πρέπει τα ζώα να ζουν σε κλουβιά. Το 3,1% απάντησε Ναι στην διαβίωση σε κλουβί και το 6,3% απαντά Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 21, Διάγραμμα 21).

Πίνακας 21. Πίνακας συχνοτήτων για την συμφωνία με την διαβίωση ζώων σε κλουβί

Διαβίωση σε κλουβί	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	1	3.1 %	3.1 %
Όχι	29	90.6 %	93.8 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	2	6.3 %	100.0 %

Γράφημα 2114. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ συμφωνία με την διαβίωση ζώων σε κλουβί”

Ερώτηση 32. Πιστεύεις ότι το περιβάλλον των ζώων πρέπει να είναι μεγάλο ώστε τα ζώα να έχουν χώρο για να κινούνται ελεύθερα;

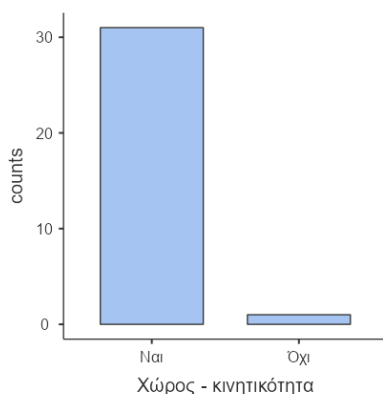
Τα παιδιά σε αριθμό 31 και ποσοστό 96,9% απάντησαν πως το περιβάλλον των ζώων πρέπει να είναι μεγάλο για να κινούνται τα ζώα εντός αυτού άνετα. Με μια απάντηση και ποσοστό 3,1% ένας/μια μαθητής/τρια απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 22, Διάγραμμα 22).

Πίνακας 22. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία μεγέθους του χώρου διαβίωσης και της άνετης κινητικότητας εντός αυτού

Χώρος - κινητικότητα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	31	96.9 %	96.9 %
Όχι	1	3.1 %	100.0 %

Πίνακας 22. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία μεγέθους του χώρου διαβίωσης και της άνετης κινητικότητας εντός αυτού

Χώρος - κινητικότητα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
----------------------	-----------	---------------	----------------

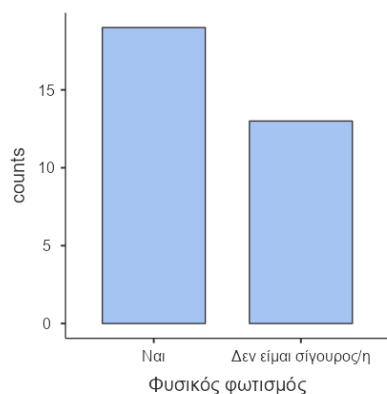
Γράφημα 2215. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία μεγέθους του χώρου διαβίωσης και της άνετης κινητικότητας εντός αυτού”

Ερώτηση 33. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν φυσικό φωτισμό στο χώρο τους (δηλαδή να απολαμβάνουν το φως και το σκοτάδι κάθε μέρας και όχι φως και σκοτάδι ρυθμισμένο από φώτα)

Στην ερώτηση που αφορά τον φυσικό φωτισμό στον χώρο των ζώων 19 παιδιά (59,4%) απάντησαν Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να υπάρχει φυσικός φωτισμός στον χώρο των ζώων και 13 παιδιά (40,6%) απάντησαν Δεν είμαι σίγουρος/η. Αρνητική απάντηση δεν καταγράφηκε (Πίνακας 23, Διάγραμμα 23).

Πίνακας 23. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία του φυσικού φωτισμού

Φυσικός φωτισμός	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	19	59.4 %	59.4 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	13	40.6 %	100.0 %

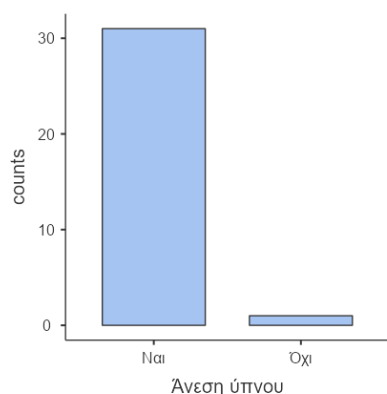
Γράφημα 163. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία του φυσικού φωτισμού ”

Ερώτηση 34. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ένα άνετο μέρος για να κοιμούνται;

Το 96,9% του δείγματος απαντά πως τα ζώα πρέπει να έχουν ένα άνετο μέρος για να κοιμούνται ενώ το 3,1% απαντά πως Όχι δεν χρειάζεται άνετο μέρος όπως φαίνεται στον Πίνακα 24 και στο Διάγραμμα 24.

Πίνακας 24. Πίνακας συχνοτήτων για την άνεση χώρου κατά τη διάρκεια του ύπνου

Άνεση ύπνου	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	31	96.9 %	96.9 %
Όχι	1	3.1 %	100.0 %

Γράφημα 2417. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ άνεση χώρου κατά τη διάρκεια του ύπνου

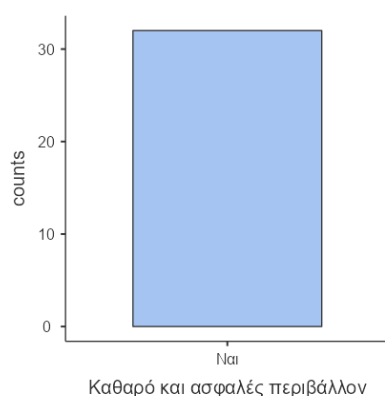
”

Ερώτηση 35. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ένα καθαρό και ασφαλές μέρος:

Απόλυτη συμφωνία υπάρχει από τους συμμετέχοντες στην έρευνα στην ερώτηση αν τα ζώα χρειάζονται καθαρό και ασφαλές περιβάλλον. Το 100% , δηλαδή 32 μαθητές, απάντησαν πως τα παιδιά Ναι πρέπει να ζουν σε ασφαλές και καθαρό περιβάλλον (Πίνακας 25, Διάγραμμα 25)

Πίνακας 25. Πίνακας συχνοτήτων για τη σημασία του καθαρού και ασφαλούς περιβάλλοντος διαβίωσης

Καθαρό και ασφαλές περιβάλλον	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	32	100.0 %	100.0 %

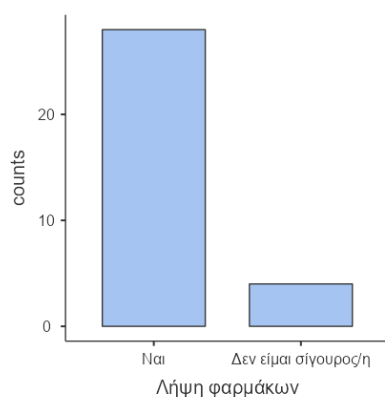
Γράφημα 2518. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία του καθαρού και ασφαλούς περιβάλλοντος διαβίωσης ”

Ερώτηση 37. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να παίρνουν φάρμακα όταν είναι άρρωστα;

Η λήψη φαρμάκων από τα ζώα όταν είναι άρρωστα σύμφωνα με το 87,5% Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να γίνεται ενώ το 12,5% απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η. Καμία αρνητική απάντηση δεν υπήρξε (Πίνακας 26, Διάγραμμα 26).

Πίνακας 26. Πίνακας συχνοτήτων για την δυνατότητα λήψης φαρμάκων όταν κρίνεται απαραίτητο

Λήψη φαρμάκων	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	28	87.5 %	87.5 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	4	12.5 %	100.0 %

Γράφημα 19. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ δυνατότητα λήψης φαρμάκων όταν κρίνεται απαραίτητο ”

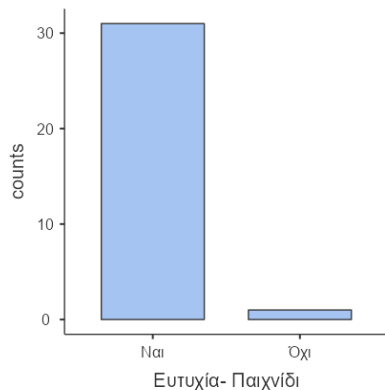
Αναγνωρίζουν τα παιδιά την ύπαρξη συναισθημάτων στα ζώα;

Ερώτηση 9. Πιστεύεις ότι τα ζώα νιώθουν ευτυχία όταν παίζουν:

Στην ερώτηση για την αίσθηση ευτυχίας από τα ζώα, κατά την διάρκεια του παιχνιδιού, το 96,9% (31 μαθητές/τριες) των παιδιών απάντησαν πως Ναι (Δ.Τ.) νιώθουν ευτυχία όταν παίζουν, ενώ το 3,1% (1 μαθητής/τρια) απάντησε πως Όχι δεν αισθάνονται ευτυχία(Πίνακας 27, Διάγραμμα 27).

Πίνακας 27. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη αίσθησης ευτυχίας κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού

Ευτυχία- Παιχνίδι	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	31	96.9 %	96.9 %
Όχι	1	3.1 %	100.0 %

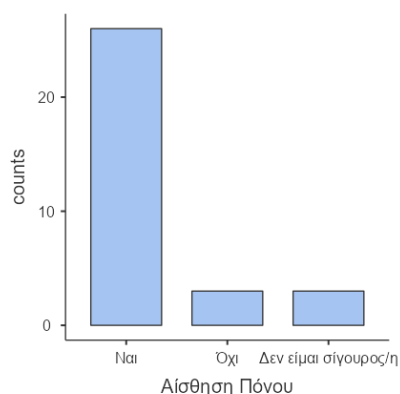
Γράφημα 2720. . Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη αίσθησης ευτυχίας κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού”

Ερώτηση 10. Πιστεύεις ότι τα ζώα αισθάνονται πόνο;

Σε σχέση με την ύπαρξη της αίσθησης του πόνου στα ζώα, το 81,3% φαίνεται να τον αναγνωρίζει (Δ.Τ.), το 9,4% αρνείται την ύπαρξη του ενώ το υπόλοιπο 9,4% δεν είναι σίγουρο αν υπάρχει (Πίνακας 28, Διάγραμμα 28).

Πίνακας 28. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη της αίσθησης του πόνου

Αίσθηση Πόνου	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	26	81.3 %	81.3 %
Όχι	3	9.4 %	90.6 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	3	9.4 %	100.0 %

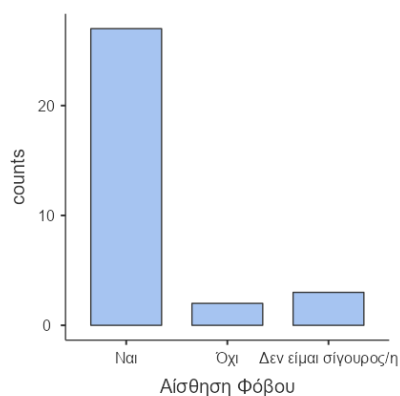
Γράφημα 28. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη της αίσθησης του πόνου ”

Ερώτηση 11. Πιστεύεις ότι τα ζώα νιώθουν φόβο;

Με ποσοστό 84,4% (Δ.Τ.) φαίνεται τα παιδιά να δέχονται την παρουσία του φόβου ως συναίσθημα στα ζώα. Το 9,4 % των μαθητών δεν είναι σίγουροι αν υπάρχει το συναίσθημα αυτό, ενώ το 6,3% αρνείται την ύπαρξη του (Πίνακας 29, Διάγραμμα 29).

Πίνακας 29. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη της αίσθησης του φόβου

Αίσθηση Φόβου	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	27	84.4 %	84.4 %
Όχι	2	6.3 %	90.6 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	3	9.4 %	100.0 %

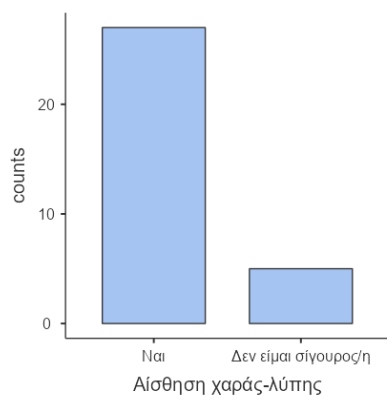
Γράφημα 29. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη της αίσθησης του φόβου ”

Ερώτηση 13. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να αισθανθούν χαρά ή λύπη;

Η ύπαρξη των αισθημάτων χαράς και λύπης αναγνωρίζεται, σύμφωνα με τον Πίνακα 30 και το Διάγραμμα 30, από το 84,4% δηλαδή 27 μαθητές/τριες (Δ.Τ.) ενώ το 15,6%, ήτοι 5 μαθητές/τριες, δεν είναι σίγουροι για την ύπαρξη αυτών των συναισθημάτων.

Πίνακας 30. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη αίσθησης χαράς και λύπης

Αίσθηση χαράς-λύπης	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	27	84.4 %	84.4 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	5	15.6 %	100.0 %

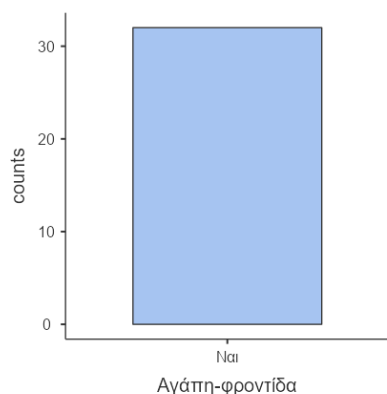
Γράφημα 30. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη αίσθησης χαράς και λύπης ”

Ερώτηση 14. Πιστεύεις ότι είναι σημαντικό τα ζώα να έχουν αγάπη και φροντίδα;

Στο απόλυτο ποσοστό 100% τα παιδιά συμφωνούν με την σημασία που έχει η αγάπη και η φροντίδα για τα ζώα όπως φαίνεται στον Πίνακα 31 και στο Διάγραμμα 31.

Πίνακας 31. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία της αγάπης και της φροντίδας

Αγάπη-φροντίδα	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	32	100.0 %	100.0 %

Γράφημα 3121. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία της αγάπης και της φροντίδας ”

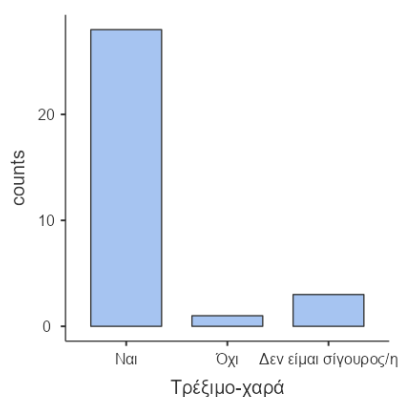
Ερώτηση 15. Πιστεύεις ότι ένας σκύλος που τρέχει και παίζει σε πάρκο είναι χαρούμενος;

Τα παιδιά αφού σκέφτηκαν έναν σκύλο να τρέχει στο πάρκο απάντησαν σε ποσοστό 87,5% πως Ναι (Δ.Τ.) ο σκύλος αυτός είναι χαρούμενος. Το 9,4% των μαθητών/τριων

Δεν είναι σίγουροι για το αν ένιωθε χαρούμενος ο σκύλος ενώ το 3,1% απάντησε πως Όχι δεν είναι χαρούμενος (Πίνακας 32, Διάγραμμα 32).

Πίνακας 32. Πίνακας συχνότητων για την χαρά κατά τη διάρκεια άσκησης

Τρέξιμο-χαρά	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	28	87.5 %	87.5 %
Όχι	1	3.1 %	90.6 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	3	9.4 %	100.0 %

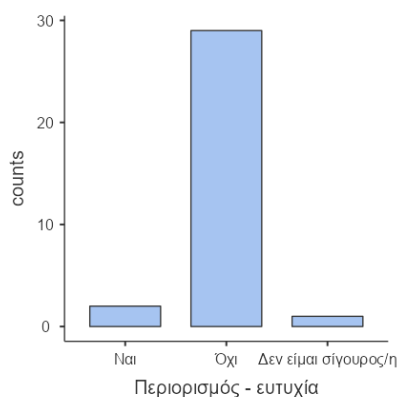
Γράφημα 32. Ραβδόγραμμα συχνότητων για την “χαρά κατά τη διάρκεια άσκησης ”

Ερώτηση 16. Σκέψου ένα άλογο που είναι δεμένο, πιστεύεις ότι είναι ευτυχισμένο;

Οι περισσότεροι μαθητές/τριες στη σκέψη ενός αλόγου δεμένου αρνήθηκαν την ύπαρξη του συναισθήματος της ευτυχίας. Πιο συγκεκριμένα, το 90,6% των μαθητών/τριων απάντησε πως Όχι (Δ.Τ.) δεν αισθάνεται ευτυχισμένο ένα δεμένο άλογο, το 6,3% απάντησε πως το άλογο αισθάνεται ευτυχισμένο ενώ το 3,1% έδωσε την απάντηση Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 33, Διάγραμμα 33).

Πίνακας 33. Πίνακας συχνότητων για την αίσθηση ευτυχίας κατά τον περιορισμό

Περιορισμός - ευτυχία	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	2	6.3 %	6.3 %
Όχι	29	90.6 %	96.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	1	3.1 %	100.0 %

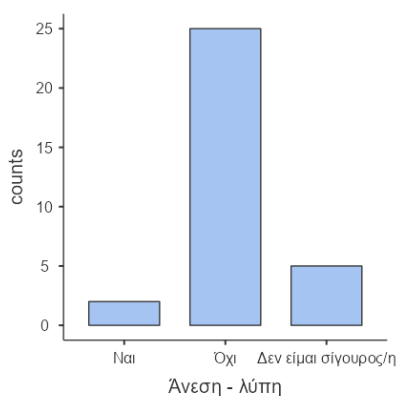
Γράφημα 33. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ αίσθηση ευτυχίας κατά τον περιορισμό ”

Ερώτηση 17. Σκέψου έναν γάτο που κοιμάται σε ένα ζεστό κρεβάτι. Πιστεύεις ότι αυτός ο γάτος είναι λυπημένος;

Η επόμενη σκέψη που κλήθηκαν τα παιδιά να κάνουν είναι αυτή με έναν γάτο που κοιμάται σε ένα ζεστό κρεβάτι και κλήθηκαν να απαντήσουν αν αισθάνεται λυπημένος. Το 78,1% απάντησε πως Όχι (Δ.Τ.) δεν αισθάνεται λυπημένος, το 15,6% απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η και το 6,3% απάντησε πως Ναι είναι λυπημένος (Πίνακας 34, Διάγραμμα 34).

Πίνακας 34. Πίνακας συχνοτήτων για την αίσθηση λύπης κατά τη διάρκεια ύπνου με άνεση

Άνεση - λύπη	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	2	6.3 %	6.3 %
Όχι	25	78.1 %	84.4 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	5	15.6 %	100.0 %

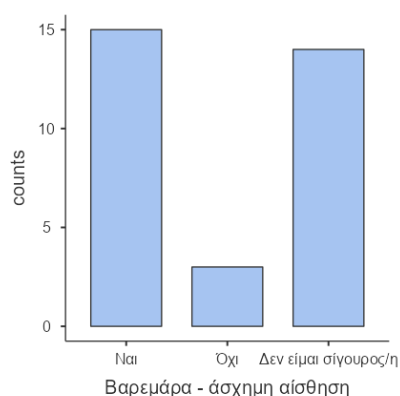
Γράφημα 34. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ αίσθηση λύπης κατά τη διάρκεια ύπνου με άνεση ”

Ερώτηση 22. Πιστεύεις ότι η βαρεμάρα μπορεί να κάνει τα ζώα να νιώθουν άσχημα;

Στην ερώτηση αν η βαρεμάρα κάνει τα ζώα να νιώθουν άσχημα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 35 και στο Διάγραμμα 35, 15 μαθητές (46,9%) απαντούν Ναι (Δ.Τ.), 14 (43,8) μαθητές απαντούν πως Δεν είναι σίγουροι και 3 μαθητές (9,4%) απαντούν Όχι.

Πίνακας 35. Πίνακας συχνοτήτων για την πρόκληση άσχημου συναισθήματος από την βαρεμάρα

Βαρεμάρα - άσχημη αίσθηση	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	15	46.9 %	46.9 %
Όχι	3	9.4 %	56.3 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	14	43.8 %	100.0 %

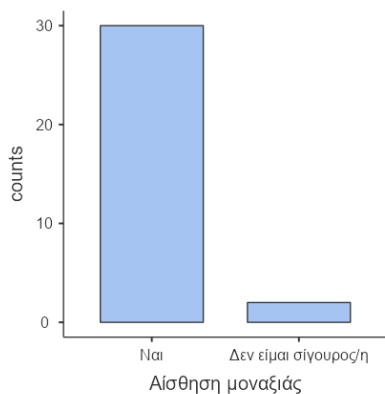
Γράφημα 35. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ πρόκληση άσχημου συναισθήματος από την βαρεμάρα ”

Ερώτηση 27. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορεί να νιώθουν μοναξιά όταν είναι μόνα τους;

Η αίσθηση της μοναξιάς σύμφωνα με το 93,8% του δείγματος υπάρχει στα ζώα όταν είναι μόνα τους ενώ το 6,3% απαντά πως Δεν είναι σίγουρο (Πίνακας 36). Αρνητικές απαντήσεις δεν υπήρχαν. Έτσι σύμφωνα με το Διάγραμμα 36, 30 μαθητές απάντησαν Ναι (Δ.Τ.) υπάρχει το αίσθημα της μοναξιάς και 2 μαθητές απάντησαν Δεν είμαι σίγουρος/η.

Πίνακας 36. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη του αισθήματος της μοναξιάς

Αίσθηση μοναξιάς	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	30	93.8 %	93.8 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	2	6.3 %	100.0 %

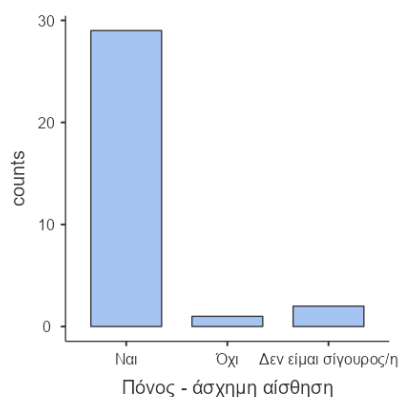
Γράφημα 36. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη του αισθήματος της μοναξιάς ”

Ερώτηση 36. Πιστεύεις ότι τα ζώα αισθάνονται άσχημα όταν πονάνε;

Για την ερώτηση αν αισθάνονται άσχημα τα ζώα όταν πονάνε τα παιδιά σε ποσοστό 90,6% απάντησαν πως Ναι (Δ.Τ.) αισθάνονται άσχημα, σε ποσοστό 3,1% απάντησαν πως Όχι δεν αισθάνονται άσχημα και το 6,3% απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η (Πίνακας 36, Διάγραμμα 36).

Πίνακας 37. Πίνακας συχνοτήτων για την παρουσία άσχημης αίσθησης κατά την διάρκεια του πόνου

Πόνος - άσχημη αίσθηση	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	29	90.6 %	90.6 %
Όχι	1	3.1 %	93.8 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	2	6.3 %	100.0 %

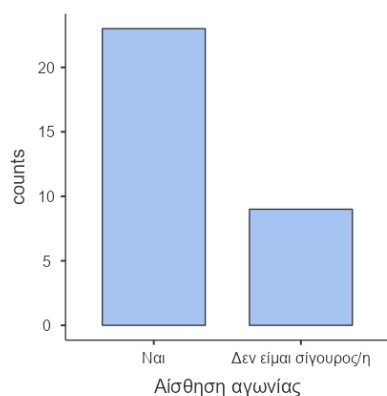
Γράφημα 227. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ παρουσία άσχημης αίσθησης κατά την διάρκεια του πόνου ”

Ερώτηση 38. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να αισθάνονται αγωνία;

Σύμφωνα με 23 παιδιά του δείγματος, τα ζώα Ναι (Δ.Τ.) μπορούν να αισθάνονται αγωνία ενώ 9 παιδιά απάντησαν Δεν είμαι σίγουρος/η (Διάγραμμα 38). Στον Πίνακα 38 φαίνονται και οι σχετικές συχνότητες των απαντήσεων, δηλαδή 71,9% και 28,1% αντίστοιχα.

Πίνακας 38. Πίνακας συχνοτήτων για την ύπαρξη του αισθήματος της αγωνίας

Αίσθηση αγωνίας	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	23	71.9 %	71.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	9	28.1 %	100.0 %

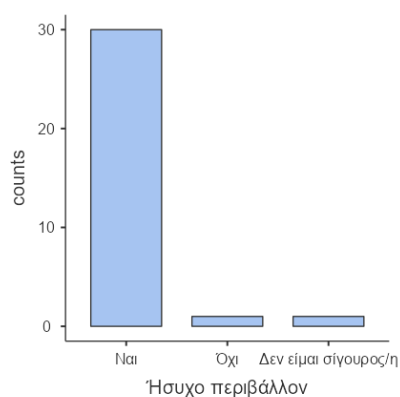
Γράφημα 23. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ ύπαρξη του αισθήματος της αγωνίας ”

Ερώτηση 39. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ήσυχο περιβάλλον για να μην αγχώνονται:

Τέλος, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 39, 30 παιδιά απάντησαν πως τα ζώα Ναι (Δ.Τ.) πρέπει να ζουν σε ένα ήσυχο περιβάλλον για να μην αγχώνονται, 1 παιδί απάντησε Όχι δεν χρειάζεται ήσυχο περιβάλλον και 1 ακόμα απάντησε Δεν είμαι σίγουρος/η. Στον Πίνακα 39 φαίνονται και οι σχετικές συχνότητες με ποσοστά 93,8%, 3,1% και 3,1% αντίστοιχα.

Πίνακας 39. Πίνακας συχνοτήτων για την σημασία ενός ήσυχου περιβάλλοντος προς αποφυγή άγχους

Ήσυχο περιβάλλον	Συχνότητα	Σχ. συχνότητα	Αθρ. συχνότητα
Ναι	30	93.8 %	93.8 %
Όχι	1	3.1 %	96.9 %
Δεν είμαι σίγουρος/η	1	3.1 %	100.0 %

Γράφημα 24. Ραβδόγραμμα συχνοτήτων για την “ σημασία ενός ήσυχου περιβάλλοντος προς αποφυγή άγχους ”

2.3 Συζήτηση

Η έρευνα είχε στόχο να διερευνήσει τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των παιδιών της Δ΄ τάξης του Δημοτικού στο Ασβεστοχώρι για την ευζωία των ζώων, όπως επίσης και να εξετάσει την ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίζουν συναισθήματα στα ζώα. Τα αποτελέσματα της έρευνας προσφέρουν πληθώρα σημαντικών πληροφοριών τόσο για το επίπεδο κατανόησης των παιδιών όσο και για την στάση τους απέναντι στα ζώα και την ευζωία τους. Τα δεδομένα που αναλύθηκαν κατέδειξαν τα δυνατά σημεία στη γνώση των παιδιών αλλά και τις ελλείψεις ή παρερμηνείες τους σε σχέση με την ευημερία των ζώων και την φροντίδα τους.

Γνώση της έννοιας της ευζωίας των ζώων

Αρχικά, από τα δεδομένα που λήφθηκαν προκύπτει το κύριο εύρημα του χαμηλού ποσοστού των παιδιών που γνώριζαν τον όρο «ευζωία». Μόλις το 25% των μαθητών γνώριζαν τον όρο ευζωία σε αντίθεση με το 75% των παιδιών δεν είχαν ξανακούσει τον όρο ή δεν γνώριζαν την σημασία του. Το γεγονός αυτό υποδεικνύει την έλλειψη στην εκπαίδευση των παιδιών σχετικά με την έννοια αυτή ή/και το κενό στην σύνδεση της έννοιας με τους διάφορους τομείς που την απαρτίζουν και τις πρακτικές της. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα που θα αναλυθούν παρακάτω, τα παιδιά γνωρίζουν βασικές πρακτικές πτυχές της ευημερίας των ζώων και της φροντίδας τους ωστόσο υπάρχει αδυναμία θεωρητικής και ολιστικής σύνδεσής τους με την έννοια της ευζωίας.

i. Γνώσεις για την σωματική υγεία των ζώων

Οι βασικές ανάγκες των ζώων φαίνεται να αναγνωρίζονται εύκολα από την πλειοψηφία των παιδιών. Οι σχεδόν καθολικά θετικές απαντήσεις αναφορικά με την επαρκή και κατάλληλη τροφή (96,9%) και το καθαρό νερό (93,8%) δείχνουν την επαρκή κατανόηση των παιδιών για τις παραπάνω ανάγκες των ζώων. Επιπλέον, μεγάλο ήταν και το ποσοστό αναγνώρισης της σημασίας της καθαριότητας των ζώων (90,6%) και του περιβάλλοντός τους (100%) για την υγεία τους, αλλά και η ιατρική φροντίδα τους, αν και σε μικρότερο ποσοστό (84,4%). Αυτά τα ευρήματα παρουσιάζουν την σημαντικότητα της υγειονομικής φροντίδας των ζώων σύμφωνα με τα παιδιά, όντας με βάση τα αποτελέσματα η πιο εύκολα κατανοητή πτυχή της ευζωίας.

ii. Γνώσεις αναφορικά με το περιβάλλον των ζώων

Σχετικά με το περιβάλλον διαβίωσης των ζώων, τα παιδιά φαίνεται να κατανοούν σε ικανοποιητικό βαθμό τις ανάγκες των ζώων. Το ασφαλές, μεγάλο και άνετο περιβάλλον βρήκε σύμφωνους τους μαθητές με ποσοστό ανώτερο του 93%. Ιδιαίτερα θετικά είναι και τα ευρήματα που σχετίζονται με την εκμετάλλευση των ζώων προς διασκέδαση των ανθρώπων. Με ποσοστό 87,5% τα παιδιά διαφωνούν με την χρήση των ζώων για ψυχαγωγικό σκοπό. Επίσης, υψηλά ποσοστά υπήρξαν και στην αναγνώριση κακής ευζωίας των ζώων στα τσίρκο (90,6%) και τους ζωολογικούς κήπους (78,1%). Τα παραπάνω ποσοστά τονίζουν την ανεπτυγμένη αντίληψη των παιδιών για την σημασία της ελευθερίας των ζώων και παρουσιάζουν την αντίθεση τους σε πρακτικές που οδηγούν στον περιορισμό και την εκμετάλλευση των ζώων.

Η χρήση των ζώων από τους ανθρώπους προς διασκέδαση τους, βρίσκει αντίθετη την πλειοψηφία των παιδιών (87,5%). Ωστόσο η διαμόρφωση των χώρων που φιλοξενεί θεάματα ζώων φαίνεται να συγχύζει τα παιδιά. Συγκεκριμένα, τα παιδιά συμφωνούν πως τα ζώα δεν πρέπει να ζουν σε κλουβιά και έτσι διαφωνούν με τις παραστάσεις τσίρκο οι οποίες περιλαμβάνουν ζώα τα οποία διαβιούν σε μικρά κλουβιά. Όμως, η ένταξη των ζώων σε χώρους ζωολογικών κήπων φαίνεται να τους προβληματίζει. Ο λόγος ύπαρξης αυτού του προβληματισμού μπορεί να έγκειται στην πιο φυσική εικόνα των ζώων, δηλαδή την διαβίωση τους σε τεχνητά ενδιαιτήματα προσαρμοσμένα σε φυσικό χώρο. Επιπλέον τα παιδιά σε σχέση με τον εμπλουτισμό του περιβάλλοντος των ζώων σε μεγάλο ποσοστό αναφέρουν την συμφωνία τους για την ύπαρξη παιχνιδιών – αντικείμενων για την απασχόληση τους αλλά και με το γεγονός της ελεύθερης επιλογής από πλευρά των ζώων να ασχοληθούν με κάτι που επιθυμούν (π.χ. σκάψιμο). Ο φυσικός φωτισμός κρίθηκε απαραίτητος από τα παιδιά για το περιβάλλον των ζώων, όχι όμως σε υψηλό ποσοστό (59,4%).

Κενά και αβεβαιότητες υπάρχουν σε σχέση με το περιβάλλον των ζώων και αυτό υποδηλώνει την ανάγκη περαιτέρω εκπαίδευσης των παιδιών.

iii. Γνώσεις για την κοινωνική πτυχή των ζώων

Η κοινωνική ζωή των ζώων αποτελεί ένα σύνθετο θέμα και φαίνεται να προκαλεί αμφιβολίες στα παιδιά. Αν και σε ερωτήσεις στις οποίες τα παιδιά απάντησαν για το παιχνίδι και τους φίλους των ζώων σημείωσαν υψηλά ποσοστά, τα ποσοστά που αφορούν την κοινωνική ζωή των ζώων, όπως η διαβίωση σε ομάδες (65,6%) και η

συνάντηση με νέα ζώα (56,3%) δεν είναι αποθαρρυντικά αλλά θεωρείται χρήσιμη η παροχή περισσότερων πληροφοριών στα παιδιά σχετικά με αυτές.

Αναγνώριση συναισθημάτων στα ζώα

Αναφορικά με τα συναισθήματα των ζώων φαίνεται η ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίσουν τα βασικά συναισθήματα των ζώων. Πιο συγκεκριμένα, με ποσοστό άνω του 93% τα παιδιά αναγνωρίζουν το συναίσθημα της χαράς, της ευτυχίας και της ασφάλειας και πάνω από το 80% συμφώνησε ότι τα ζώα μπορεί να βιώσουν πόνο ή φόβο. Επιπλέον, η δημιουργία εικόνων στο μυαλό των παιδιών, όπως η σκέψη ενός σκύλου που παίζει ή ενός δεμένου αλόγου, συμβάλει και αυτή στην αναγνώριση και στη κατανόηση των συναισθημάτων των ζώων. Το άγχος και η μοναξιά ανήκουν και αυτά στα συναισθήματα τα οποία στη έρευνα αυτή γίνονται αντιληπτά από τα παιδιά σε μεγάλο ποσοστό.

Μεγαλύτερη δυσκολία παρουσιάζεται σε πιο σύνθετα συναισθήματα όπως η αγωνία και η ανία καθώς τα παιδιά φάνηκε να είναι αβέβαια σε μεγάλο ποσοστό για την ύπαρξη αυτών των συναισθημάτων στα ζώα. Για να διευκολυνθούν τα παιδιά για την αναγνώριση των συναισθημάτων των ζώων είναι απαραίτητη η σωστή ενημέρωση των παιδιών (Rocha κ.ά. 2016, σ.73), η οποία μπορεί να επιτευχθεί τόσο από στο σχολικό όσο και από το οικογενειακό περιβάλλον.

Συμπερασματικά, η έρευνα αποδεικνύει πως τα παιδιά της Δ' Δημοτικού κατανοούν επαρκώς βασικές ανάγκες και συναισθήματα των ζώων καθώς επίσης, αντιλαμβάνονται και τη σημασία της φροντίδας σε αυτά. Η παραπάνω διαπίστωση της έρευνας συμφωνεί με τα ευρήματα των Myers Jr κ.ά. (2004, σ.559) οι οποίοι αναφέρουν πως τα παιδιά σε αυτές τις ηλικίες αναφέρονται μόνο στις βασικές ανάγκες των ζώων. Ελλείματα εντοπίζονται σε συγκεκριμένους τομείς όπως τα πιο σύνθετα συναισθήματα των ζώων, η κοινωνικοποίησή τους και η ολιστική ερμηνεία της έννοιας της ευζωίας.

Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα στόχευε στην διερεύνηση των γνώσεων και των αντιλήψεων των παιδιών της Δ' Δημοτικού του Ασβεστοχωρίου σχετικά με την ευζωία των ζώων και την αναγνώριση των συναισθημάτων τους. δυο ήταν τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία στόχευε η έρευνα: α) αν γνωρίζουν τα παιδιά την έννοια της ευζωίας και β) αν τα παιδιά αναγνωρίζουν την ύπαρξη συναισθημάτων στα ζώα. Οι πληροφορίες που αναδύθηκαν από την έρευνα μπορούν να δώσουν πολύτιμες πληροφορίες στην επιστημονική αλλά και τη εκπαιδευτική κοινότητα.

Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν πως η ηλικία αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική και κομβική για την κατανόηση της ευζωίας των ζώων. Ελλείψεις και παρανοήσεις που υπάρχουν στα παιδιά σχετικά με το θέμα πρέπει να εντοπιστούν και να διορθωθούν καθώς σύμφωνα και με την έρευνα Kellert (1985, σ.44) αυτή είναι μια ηλικία κατά την οποία συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές στα παιδιά αναφορικά με τις συναισθηματικές τους σχέσεις με τα ζώα και την διαμόρφωση φιλοζωικής στάσης.

Όπως είναι γνωστό τα παιδιά δέχονται επιρροές από το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να έχουν τον κρισιμότερο ρόλο στη διαμόρφωση των στάσεων των παιδιών απέναντι στα ζώα. Σύμφωνα με έρευνες τα παιδιά που έχουν στην κατοχή τους κατοικίδια ή συμμετείχαν σε εκπαιδευτικά προγράμματα που σχετίζονταν με ζώα, παρουσιάζουν αυξημένα επίπεδα κατανόησης και ενσυναίσθησης (Menor Campos κ.ά. 2019, σ.806. Binngießer κ.ά. 2013, σ.335). Επιπλέον, η επαρκής κατανόηση μόνο των βασικών αναγκών των ζώων, σύμφωνα με την έρευνα, προδίδει την ανάγκη της ολιστικής προσέγγισης της ευζωίας όπως αναφέρουν και οι Muldoon & Williams (2021, σ.207), με σκοπό την ενασχόληση των παιδιών με τις φυσιολογικές αλλά και τις ψυχολογικές ανάγκες των ζώων.

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, τα ευρήματά της μπορούν να αξιοποιηθούν με στόχο την ένταξη των θεμάτων ευζωίας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Όπως αναφέρουν οι Binngießer κ.ά. (2013, σ.335) βιωματικές δράσεις και προγράμματα που αφορούν ζώα μπορούν να βελτιώσουν τις γνώσεις και τις αντιλήψεις των παιδιών για την ευζωία. Με εκκίνηση τις πληροφορίες που μας παρέχει η έρευνα αυτή γονείς και εκπαιδευτικοί μπορεί να εκκινήσουν τις δράσεις τους με βάση τις γνώσεις, τα

ελλείματα και τις παρερμηνείες που φαίνονται και να διαμορφώσουν τα κατάλληλα προγράμματα και δράσεις (π.χ. επισκέψεις σε καταφύγια ζώων, επίσκεψη κτηνιάτρου) με σκοπό την δημιουργία φιλοζωικών στάσεων από τα παιδιά και την έγκυρη γνώση. Έχοντας τα παιδιά μια βασική φιλοζωική στάση, μπορούν να διαμορφωθούν σε μελλοντικούς πολίτες με αυξημένη φιλοζωική συνείδηση, μέσα από τις κατάλληλες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις και δράσεις.

Η επαφή των παιδιών επί τέσσερα συναπτά έτη με το μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος, με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, δεν προκύπτει να έχει παράσχει αρκετές πληροφορίες στα παιδιά σχετικά με τις ανάγκες, τα συναισθήματα και γενικότερα την ευζωία των ζώων. Τα παιδιά της ηλικίας που εξετάζεται στην έρευνα θα έπρεπε, έπειτα από την ολοκλήρωση του μαθήματος που αναφέρθηκε παραπάνω, να έχουν μια πιο ολιστική άποψη αλλά και γνώσεις για την ευζωία των ζώων. Το μάθημα της Μελέτης Περιβάλλοντος σύμφωνα και με τον Kaylor (1909, σ.237) έχει ιδιαίτερη σημασία και το οποίο μέσω της ενεργητικής και όχι παθητικής διδασκαλίας παράσχει καλύτερα και πάγια αποτελέσματα που αφορούν την γνώση για την ευζωία των ζώων.

Περιορισμοί έρευνας

Η έρευνα ωστόσο έχει αρκετούς περιορισμούς. Πρώτος περιορισμός είναι το δείγμα το οποίο αφορά μια συγκεκριμένη περιοχή και δεν είναι αντιπροσωπευτικό του γενικότερου μαθητικού πληθυσμού. Τα ευρήματα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες οι οποίες ωστόσο δεν μπορούν να γενικευθούν στον μαθητικό πληθυσμό της χώρας. Επιπλέον περιορισμός είναι και η μέθοδος συλλογής δεδομένων. Το ερωτηματολόγιο αποδείχθηκε χρήσιμο για την λήψη βασικών πληροφοριών, όμως ενδεχομένως να μην μπόρεσε να αποτυπώσει σύνθετες απόψεις των μαθητών. Μια μεικτή μέθοδος θα μπορούσε να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των πεποιθήσεων των παιδιών. Ακόμα, η έρευνα αυτή περιορίζεται στην περιγραφή των δεδομένων και δεν εξετάζει τους παράγοντες που επηρεάζουν και σχηματίζουν τις απόψεις των παιδιών. Το σχολείο, οι γονείς, ο τόπος διαβίωσης, η ηλικία, το φύλο είναι όλα παράγοντες που επιδρούν στις γνώσεις και τις αντιλήψεις των παιδιών. Τέλος το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε ώστε να είναι φιλικό προς τα παιδιά και κατανοητό από αυτά. Ωστόσο, δεν αποκλείεται κάποια παιδιά να παρερμήνευσαν κάποιες ερωτήσεις με αποτέλεσμα να αλλοιώθηκε το αποτέλεσμα.

Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Μελλοντικά, θα μπορούσαν να διεξαχθούν έρευνες οι οποίες θα διευρύνουν το δείγμα και θα το καταστήσουν αντιπροσωπευτικό του μαθητικού πληθυσμού της χώρας. Η εξέταση περισσότερων περιοχών σε μελλοντικές έρευνες για τις απόψεις μαθητών σχετικά με την ευζωία των ζώων, οι οποίες έχουν διαφορετικά γεωγραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, μπορούν να συμβάλλουν στην γενίκευση αποτελεσμάτων.

Επίσης, θα μπορούσαν να γίνουν έρευνες οι οποίες θα συλλέξουν εκτός από ποσοτικά, και ποιοτικά δεδομένα ώστε να υπάρχει πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τις απόψεις των παιδιών. Ποιοτικά δεδομένα θα μπορούσαν να προσφέρουν βαθύτερη κατανόηση των απόψεων των παιδιών.

Ακόμα, μελλοντικοί ερευνητές μπορούν να εστιάσουν στους παράγοντες που επηρεάζουν τις απόψεις των μαθητών για τα ζώα και πως συσχετίζονται αυτοί μεταξύ τους.

Τέλος, στο μέλλον θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο που θα είχε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα στις γνώσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. Έντυπο πληροφόρησης

Πληροφοριακό Δελτίο για τους Γονείς/Κηδεμόνες

Αγαπητοί γονείς/κηδεμόνες,

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται για την διπλωματική εργασία της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Τσακίρη Βασιλικής στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο και Ευζωία» του τμήματος Φιλοσοφικής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), υπό την επιστημονική εποπτεία του καθηγητή Βασιλείου Πανταζή. Η συμμετοχή των παιδιών σας θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα τις απόψεις τους για την προστασία των ζώων, ενισχύοντας τις δυνατότητες για εκπαιδευτικές παρεμβάσεις που προάγουν τη φιλοζωία και τον σεβασμό προς τα ζώα.

1. ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη διερεύνηση των αντιλήψεων και γνώσεων των μαθητών/μαθητριών της Δ' τάξης του Δημοτικού σχετικά με την ευζωία των ζώων. Τα αποτελέσματα θα βοηθήσουν στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά αντιλαμβάνονται την έννοια της ευζωίας, με στόχο τη βελτίωση της εκπαίδευσης σε θέματα προστασίας των ζώων.

2. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ:

Η συλλογή δεδομένων θα πραγματοποιηθεί μέσω ερωτηματολογίων κλειστού τύπου, τα οποία οι μαθητές/μαθήτριες θα συμπληρώσουν εντός του σχολικού ωραρίου. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου θα διαρκέσει περίπου 20-30 λεπτά. Η διαδικασία θα είναι απόλυτα ανώνυμη και οι μαθητές θα απαντήσουν στις ερωτήσεις χωρίς πίεση ή άγχος.

3. ΑΝΑΜΕΝΟΜΕΝΑ ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ:

Τα αποτελέσματα της έρευνας αναμένεται να συμβάλουν στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που θα προάγουν την ευαισθητοποίηση των μαθητών για την ευζωία των ζώων. Επιπλέον, η έρευνα θα ενισχύσει τη γενικότερη επιστημονική γνώση στον τομέα της εκπαίδευσης για την προστασία των ζώων και

θα υποστηρίξει τη διαμόρφωση καλύτερων εκπαιδευτικών προσεγγίσεων στο σχολικό περιβάλλον.

4. ΠΙΘΑΝΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ / ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ:

Δεν υπάρχουν γνωστοί κίνδυνοι ή δυσκολίες για τους μαθητές/μαθήτριες κατά τη διάρκεια της έρευνας. Η φύση των ερωτήσεων είναι απλή και φιλική προς τα παιδιά, ενώ το περιβάλλον θα είναι το ίδιο το σχολικό πλαίσιο, προσφέροντας ασφάλεια και οικειότητα.

5. ΑΝΩΝΥΜΙΑ / ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ:

Η ανωνυμία των μαθητών θα διασφαλιστεί πλήρως, καθώς δεν θα ζητηθούν ονόματα ή άλλα προσωπικά δεδομένα. Τα αποτελέσματα θα αναλυθούν με στατιστικά εργαλεία χωρίς να μπορούν να συνδεθούν με ταυτοποιήσιμα στοιχεία. Η προστασία των δεδομένων θα είναι σύμφωνη με την εθνική νομοθεσία και τις αρχές προστασίας προσωπικών δεδομένων.

6. ΑΡΝΗΣΗ / ΑΠΟΣΥΡΣΗ:

Τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν τη συμμετοχή τους στην έρευνα χωρίς καμία συνέπεια. Επιπλέον, μπορούν να αποσυρθούν σε οποιοδήποτε στάδιο της έρευνας, αν το επιθυμούν, χωρίς καμία επίπτωση στη σχολική τους ζωή ή στη σχέση τους με τους δασκάλους και το σχολείο.

Η παρούσα έρευνα έχει εγκριθεί από την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Αν κατά τη διάρκεια της έρευνας επιθυμείτε να υποβάλετε οποιοδήποτε παράπονο ή καταγγελία, μπορείτε να το κάνετε είτε

! στην Υπεύθυνη έρευνας

Ονοματεπώνυμο: Τσακίρη Βασιλική

Τηλέφωνο: 6937111103

Διεύθυνση e-mail: v.tsakiri@hotmail.com

! είτε απευθείας στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ).

Για την υποβολή της καταγγελίας σας, ακολουθήστε τα εξής βήματα:

- Συμπληρώστε ένα έγγραφο καταγγελίας που θα περιγράφει το ζήτημα ή το παράπονο που έχετε σχετικά με την έρευνα.
- Αποστέλλετε το έγγραφο μέσω email στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του ΕΚΠΑ στη διεύθυνση: resethic@uoa.gr
- Περιγράψτε με σαφήνεια την κατάσταση που σας απασχολεί, καθώς και οποιαδήποτε εμπειρία ή γεγονός που θεωρείτε ότι παραβιάζει τις ηθικές ή δεοντολογικές αρχές της έρευνας.
- Αν προτιμάτε, μπορείτε να υποβάλετε το παράπονό σας γραπτώς και να το αποστέλλετε μέσω ταχυδρομείου στη διεύθυνση της Επιτροπής:

Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας (Ε.Η.Δ.Ε.)

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Χρ. Λαδά 6, Αθήνα,

105 61 Αριθμός Γραφείου 19

Η Επιτροπή θα εξετάσει το παράπονό σας και θα σας ενημερώσει για την εξέλιξη της διαδικασίας. Η διαδικασία αυτή τηρεί όλες τις αρχές εμπιστευτικότητας και προστασίας των προσωπικών δεδομένων σας.

Για οποιαδήποτε απορία, μπορείτε επίσης να επικοινωνήσετε τηλεφωνικά με την Επιτροπή στα παρακάτω στοιχεία επικοινωνίας:

Τηλέφωνο: 210 368 9068, 210 368 9180

Email: resethic@uoa.gr

Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να απευθύνεστε στον/στην υπεύθυνο/η επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

(dpo@uoa.gr) και σε κάθε περίπτωση στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων
Προσωπικού Χαρακτήρα (complaints@dpa.gr).

Υπογραφή Ερευνητή/Ερευνήτριας:

Ημερομηνία:

B. Έντυπο Συγκατάθεσης

Έντυπο Ενυπόγραφης Συγκατάθεσης Γονέων για τη Συμμετοχή των Παιδιών στην Έρευνα

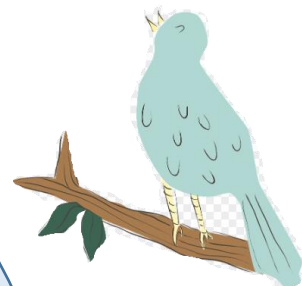
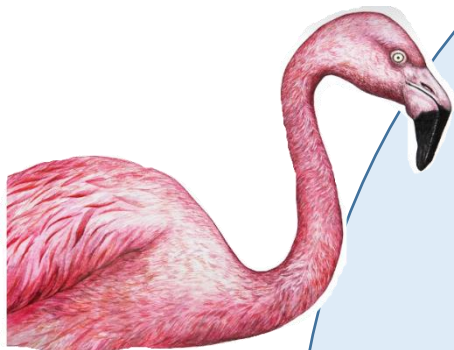
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ / ΥΠΟΓΡΑΦΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι αποδέχομαι τη συμμετοχή του παιδιού μου στην παραπάνω έρευνα. Είμαι ενήμερος/η ότι το παιδί μου διατηρεί το δικαίωμα να αποσυρθεί από τη διαδικασία της έρευνας σε οποιοδήποτε στάδιο.

Υπογραφή Γονέα/Κηδεμόνα:

Ημερομηνία:

Γ. Ερωτηματολόγιο

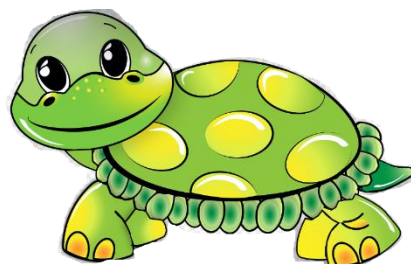
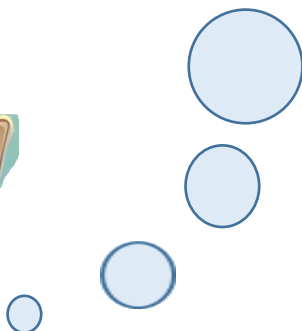
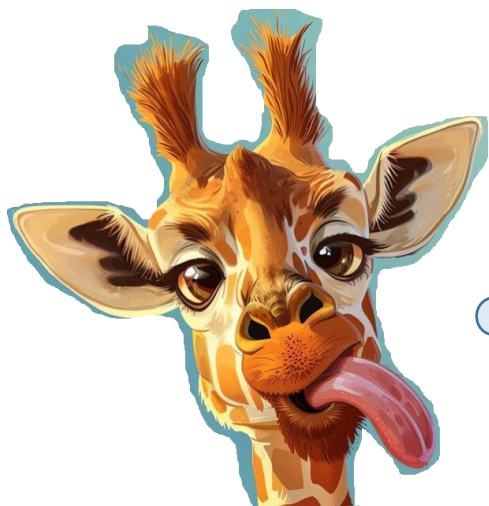
Γεια σου!

Σε ευχαριστώ που θέλεις να βοηθήσεις απαντώντας σε αυτό το ερωτηματολόγιο. Θέλω να σου πω κάτι σημαντικό:

! Οι απαντήσεις που θα δώσεις είναι **ανώνυμες**. Αυτό σημαίνει ότι κανένας δεν θα μάθει ποιος τις έγραψε. Δεν χρειάζεται να γράψεις το όνομά σου, και οι απαντήσεις σου θα είναι μυστικές.

Το ερωτηματολόγιο αυτό φτιάχτηκε για να καταλάβουμε καλύτερα τις σκέψεις και τις ιδέες σου. Μην ανησυχείς, δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις, θέλουμε απλώς να ακούσουμε τη γνώμη σου!

Εάν έχεις οποιαδήποτε απορία, μπορείς να ρωτήσεις τους γονείς σου ή τους δασκάλους σου. Τέλος, αν νιώσεις ότι δεν θέλεις να το ολοκληρώσεις είσαι ελεύθερος να

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

1. Είσαι:

Αγόρι

ή

Κορίτσι

Φωτογραφία από:
<https://www.freepik.com/search?format=search&query=qirl%20>

Φωτογραφία από: [https://www.freepik.com/free-vector/colorful-children-collection-with-flat-](https://www.freepik.com/free-vector/colorful-children-collection-with-flat-design_3235669.htm#fromView=search&page=1&position=14&uuid=f42bcda4-160b-4bd1-b27e-633d33c7e457)

[design_3235669.htm#fromView=search&page=1&position=14&uuid=f42bcda4-160b-4bd1-b27e-633d33c7e457](https://www.freepik.com/free-vector/colorful-children-collection-with-flat-design_3235669.htm#fromView=search&page=1&position=14&uuid=f42bcda4-160b-4bd1-b27e-633d33c7e457)

2. Έχεις κατοικίδιο στο σπίτι σου;

Ναι

Όχι

3. Αν ναι, ποιο είδος κατοικίδιου έχεις;

Σκύλος

Γάτα

Ψάρι

Πουλί

Άλλο

4. Ξέρεις τι σημαίνει "ευζωία των ζώων";

Ναι

Όχι

Σωματική Υγεία

5. Πιστεύεις ότι είναι σημαντικό τα ζώα να έχουν αρκετό φαγητό κατάλληλο για το είδος τους;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

6. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει πάντα να μπορούν να πιούν καθαρό νερό;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

7. Πιστεύεις ότι είναι σημαντική η καθαριότητα για την υγεία των ζώων;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

8. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ιατρική φροντίδα (όπως για παράδειγμα επισκέψεις στον κτηνίατρο);

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Ψυχολογική Κατάσταση

9. Πιστεύεις ότι τα ζώα νιώθουν ευτυχία όταν παίζουν;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

10. Πιστεύεις ότι τα ζώα αισθάνονται πόνο;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

11. Πιστεύεις ότι τα ζώα νιώθουν φόβο;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

12. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ένα περιβάλλον όπου νιώθουν ασφάλεια;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

13. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να αισθανθούν χαρά ή λύπη;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

14. Πιστεύεις ότι είναι σημαντικό τα ζώα να έχουν αγάπη και φροντίδα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

15. Πιστεύεις ότι ένας σκύλος που τρέχει και παίζει σε πάρκο είναι χαρούμενος;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

16. Σκέψου ένα άλογο που είναι δεμένο, πιστεύεις ότι είναι ευτυχισμένο;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

17. Σκέψου έναν γάτο που κοιμάται σε ένα ζεστό κρεβάτι. Πιστεύεις ότι αυτός ο γάτος είναι λυπημένος;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

18. Πιστεύεις ότι μια αλεπού που βρίσκεται σε έναν ζωολογικό κήπο είναι χαρούμενη;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

19. Σκέψου έναν λαγό που συμμετέχει σε μια παράσταση από τσίρκο. Πιστεύεις ότι αυτός ο λαγός είναι χαρούμενος;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

20. Συμφωνείς με το να χρησιμοποιούμε τα ζώα για διασκέδαση (όπως για παράδειγμα σε τσίρκο ή ζωολογικό κήπο);

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Συμπεριφορά

21. Πιστεύεις ότι τα ζώα που ζούνε σε μικρούς χώρους νιώθουν άσχημα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

22. Πιστεύεις ότι η βαρεμάρα μπορεί να κάνει τα ζώα να νιώθουν άσχημα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

23. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να έχουν παιχνίδια για να παίζουν;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

24. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να μπορούν να κάνουν πράγματα που τους
αρέσουν, όπως το να τρέχουν, να παίζουν, να σκάβουν ή να σκαρφαλώνουν;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Κοινωνική Συμπεριφορά

25. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ομάδες όταν μπορούν;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

26. Πιστεύεις ότι τα ζώα που ζουν μαζί πρέπει να μπορούν να κάνουν φίλους με
άλλα ζώα του ίδιου είδους;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

27. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορεί να νιώθουν μοναξιά όταν είναι μόνα τους;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

28. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να συναντούν νέα ζώα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

29. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν την ευκαιρία να παίξουν με άλλα ζώα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Περιβαλλοντικοί παράγοντες

30. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν διάφορα αντικείμενα για να ασχολούνται;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

31. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε κλουβιά;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

32. Πιστεύεις ότι το περιβάλλον των ζώων πρέπει να είναι μεγάλο ώστε τα ζώα να έχουν χώρο για να κινούνται ελεύθερα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

33. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν φυσικό φωτισμό στο χώρο τους (δηλαδή να απολαμβάνουν το φως και το σκοτάδι κάθε μέρας και όχι φως και σκοτάδι ρυθμισμένο από φώτα);

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

34. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ένα άνετο μέρος για να κοιμούνται;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

35. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να ζουν σε ένα καθαρό και ασφαλές μέρος;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Φυσιολογικοί Παράγοντες

36. Πιστεύεις ότι τα ζώα αισθάνονται άσχημα όταν πονάνε;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

37. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να παίρνουν φάρμακα όταν είναι άρρωστα;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

38. Πιστεύεις ότι τα ζώα μπορούν να αισθάνονται αγωνία;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

39. Πιστεύεις ότι τα ζώα πρέπει να έχουν ήσυχο περιβάλλον για να μην αγχώνονται;

Ναι

Όχι

Δεν είμαι σίγουρος/η

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αγία Γραφή: Παλαιά και Καινή Διαθήκη. (2017). Ελληνική Βιβλική Εταιρία
- Acharya, R. Y., Hemsworth, P. H., Coleman, G. J., & Kinder, J. E. (2022). The Animal-Human Interface in Farm Animal Production: Animal Fear, Stress, Reproduction and Welfare. *Animals*, 12(4), Article 4. <https://doi.org/10.3390/ani12040487>
- Appleby, M. C. (2005). Sustainable Agriculture is Humane, Humane Agriculture is Sustainable. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 18(3), 293–303. <https://doi.org/10.1007/s10806-005-1490-9>
- Ascione, F. R. (1992). Enhancing Children's Attitudes About the Humane Treatment of Animals: Generalization to Human-Directed Empathy. *Anthrozoös*, 5(3), 176–191. <https://doi.org/10.2752/089279392787011421>
- Australian Animal Welfare Standards and Guidelines—DAFF*. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 18 Οκτωβρίου 2024, από <https://www.agriculture.gov.au/agriculture-land/animal/welfare/standards-guidelines>
- Battini, M., Peric, T., Ajuda, I., Vieira, A., Grosso, L., Barbieri, S., Stilwell, G., Prandi, A., Comin, A., Tubaro, F., & Mattiello, S. (2015). Hair coat condition: A valid and reliable indicator for on-farm welfare assessment in adult dairy goats. *Small Ruminant Research*, 123(2), 197–203. <https://doi.org/10.1016/j.smallrumres.2014.12.009>
- Bayazit, V. (2009). Evaluation of cortisol and stress in captive animals. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 3(2), 1022-1031.
- Beetz, A., Uvnäs-Moberg, K., Julius, H., & Kotrschal, K. (2012). Psychosocial and psychophysiological effects of human-animal interactions: The possible role of oxytocin. *Frontiers in psychology*, 3, 26183. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00234>
- Berridge, K. C., & Kringelbach, M. L. (2013). Neuroscience of affect: Brain mechanisms of pleasure and displeasure. *Current Opinion in Neurobiology*, 23(3), 294–303. <https://doi.org/10.1016/j.conb.2013.01.017>
- Binngießer, J., Wilhelm, C., & Randler, C. (2013). Attitudes toward Animals among German Children and Adolescents. *Anthrozoös*, 26(3), 325–339. <https://doi.org/10.2752/175303713X13697429463475>

Boissy, A., Manteuffel, G., Jensen, M. B., Moe, R. O., Spruijt, B., Keeling, L. J., Winckler, C., Forkman, B., Dimitrov, I., Langbein, J., Bakken, M., Veissier, I., & Aubert, A. (2007). Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. *Physiology & Behavior*, 92(3), 375-397
<https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2007.02.003>

Μποτετζάγιας, Ι. (2010). *Η Φύση Στο Δικαστήριο*. Σόλων για την σύνθεση και τον οικολογικό πολιτισμό. <https://www.solon.org.gr/2010/09/07/h-fysi-sto-dikastirio-tou-iosif-mpotetzagia/>

Broom, D. M. (1986). Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142(6), 524–526. [https://doi.org/10.1016/0007-1935\(86\)90109-0](https://doi.org/10.1016/0007-1935(86)90109-0)

Broom, D. M. (2011). A History of Animal Welfare Science. *Acta Biotheoretica*, 59(2), 121–137. <https://doi.org/10.1007/s10441-011-9123-3>

Cockram, M. S., & Hughes, B. O. (2018). Health and disease. Στο *Animal welfare* (σελ. 141–159). <https://doi.org/10.1079/9781786390202.0141>

Dawkins, M. S. (2021). *The Science of Animal Welfare: Understanding what Animals Want*. Oxford University Press.

deCatanzaro, D. A. (1978). Self-injurious behavior a biological analysis. *Motivation and Emotion*, 2(1), 45–65. <https://doi.org/10.1007/BF00992731>

Dellmeier, G. R. (1989). Motivation in relation to the welfare of enclosed livestock. *Applied Animal Behaviour Science*, 22(2), 129–138. [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(89\)90049-X](https://doi.org/10.1016/0168-1591(89)90049-X)

Duncan, I. J. H. (2005). Science-based assessment of animal welfare: Farm animals. *Revue Scientifique Et Technique (International Office of Epizootics)*, 24(2), 483–492. PMID: 16358502

FAO. (2012). Impact of animal nutrition on animal welfare – Expert Consultation 26–30 September 2011 – FAO Headquarters, Rome, Italy. Animal Production and Health Report. No. 1. Rome.

FAWC Report on Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future. (χ.χ.). GOV.UK. Ανακτήθηκε 11 Οκτωβρίου 2024, από

<https://www.gov.uk/government/publications/fawc-report-on-farm-animal-welfare-in-great-britain-past-present-and-future>

Food and Agriculture Organization of the United Nations (χ.χ.). *FAOLEX Database: Animal Welfare Act*. Ανακτήθηκε 26 Σεπτεμβρίου 2024, από <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC143363/>

Fraser, D. (1993). Assessing Animal Well-Being: Common Sense, Uncommon Science. *Assessment of Animal Welfare Collection*. <https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/assawel/6>

Fraser, D. (2008). Understanding animal welfare. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 50(1), S1. <https://doi.org/10.1186/1751-0147-50-S1-S1>

Γκουγκουλής, Δ. (χ.χ.). Εισαγωγή στην Επιστήμη της Ευζωίας των Ζώων - Introduction to Animal Welfare Science. *Εκτίμηση της ευζωίας*. <https://eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=PHILOSOPHY828&openDir=/646cea8cRZsm>.

Great Britain. Technical Committee to enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems (with Wellcome Library). (1965). *Report of the Technical Committee to enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems*. London : H.M.S.O. <http://archive.org/details/b3217276x>

Hawkins, R. D., Williams, J. M., & Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Animals (Scottish SPCA). (2017). Childhood Attachment to Pets: Associations between Pet Attachment, Attitudes to Animals, Compassion, and Humane Behaviour. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(5), Article 5. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050490>

Hawkins, R. D., Scottish Society for the Prevention of Cruelty to Animals, & Williams, J. M. (2020). The Development and Pilot Evaluation of a ‘Serious Game’ to Promote Positive Child-Animal Interactions. *Human-animal interaction bulletin*, 2020. <https://doi.org/10.1079/hai.2020.0008>

Held, S. D. E., & Špinková, M. (2011). Animal play and animal welfare. *Animal Behaviour*, 81(5), 891–899. <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2011.01.007>

Hemsworth, P. (2007). Impact of human-animal interactions on health and productivity of farm animals. Στο: *13th International Congress in Animal. ISAH, Tartu, Estonia*. https://www.academia.edu/98048340/Impact_of_human_animal_interactions_on_health_and_productivity_of_farm_animals

Hemsworth, P., & Coleman, G. (2011). *Human-animal interactions and animal productivity and welfare*. (σελ. 47–83). <https://doi.org/10.1079/9781845936730.0047>

Huntingford, F. A., Adams, C., Braithwaite, V. A., Kadri, S., Pottinger, T. G., Sandøe, P., & Turnbull, J. F. (2006). Current issues in fish welfare. *Journal of Fish Biology*, 68(2), 332–372. <https://doi.org/10.1111/j.0022-1112.2006.001046.x>

Iqbal, U., Williams, J. M., & Knoll, M. A. (2024). An Evaluation of a Canine Welfare Education Intervention for Primary School Children. *Anthrozoös*, 37(2), 303–322. <https://doi.org/10.1080/08927936.2023.2268978>

Kant, I. (1997). *Lectures on Ethics (The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant)* (P. Heath & J. Schneewind, Eds.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781107049512

Kaylor, M. A. (1909). Feelings, Thought, and Conduct of Children toward Animal Pets. *The Pedagogical Seminary*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08919402.1909.10532577>

Καραγεωργάκης, Σ. (2010). Συγγένειες μεταξύ της αρχαιοελληνικής και σύγχρονης επιχειρηματολογίας για την ηθική εκτίμηση των άλλων ζώων. Στο Ε. Παπανικολάου (επ.), *Περιβάλλον, Κοινωνία, Ηθική* [Τόμος Πρακτικών 2ης Διεθνούς Ημερίδας Περιβαλλοντικής Ηθικής] (σ. 176-195). Αειφορία.

Καραγεωργάκης, Σ. (2019). *Ζώα στα πλοκάμια της ανθρώπινης ηθικής*. Ευτοπία.

Kean, H. (1998). *Animal Rights: Political and Social Change in Britain since 1800*. Reaktion Books.

Kellert, S. R. (1985). Attitudes toward Animals: Age-Related Development among Children. *The Journal of Environmental Education*, 16(3), 29–39. <https://doi.org/10.1080/00958964.1985.9942709>

Kyriazakis, I., & Tolcamp, B. (2018). Hunger and Thirst. Στο Appleby, M. C., Olsson, A. S., & Galindo, F. (Ed.), *Animal Welfare, 3rd Edition* (σσ. 56-75). CABI.

Λαγουμιντζής, Γ., Lagoumintzis, G., Βλαχόπουλος, Γ., Vlachopoulos, G., Κουτσογιάννης, Κ., & Koutsogiannis, K. (2016). *Μεθοδολογία της Έρευνας στις Επιστήμες Υγείας*. <https://doi.org/10.57713/kallipos-1007>

Lee, V. E., Arnott, G., & Turner, S. P. (2022). Social behavior in farm animals: Applying fundamental theory to improve animal welfare. *Frontiers in Veterinary Science*, 9. <https://doi.org/10.3389/fvets.2022.932217>.

Lesimple, C., Reverchon-Billot, L., Galloux, P., Stomp, M., Boichot, L., Coste, C., Henry, S., & Hausberger, M. (2020). Free movement: A key for welfare improvement in sport horses? *Applied Animal Behaviour Science*, 225, 104972. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2020.104972>

Long, L. (2009). *Effectiveness of animal-assisted therapy interventions in altering childhood aggressive behaviors* [Ph.D., Tennessee State University]. <https://www.proquest.com/docview/305121883/abstract/5078BE5E54D244C6PQ/1>

Lu, S.-J., & Liu, Y.-C. (2015). Integrating augmented reality technology to enhance children's learning in marine education. *Environmental Education Research*, 21(4), 525–541. <https://doi.org/10.1080/13504622.2014.911247>

Manteca, X., Villalba, J., Atwood, S., Dziba, L., & Provenza, F. (2008). Is Dietary Choice Important to Animal Welfare? *Journal of Veterinary Behavior*, 3(5), 229–239. <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2008.05.005>

Mason, G. J., & Latham, N. R. (2004). Can't stop, won't stop: Is stereotypy a reliable animal welfare indicator? *Animal Welfare*, 13(S1), S57–S69. <https://doi.org/10.1017/S096272860001438X>

Mellor, D. J. (2016α). Updating Animal Welfare Thinking: Moving beyond the “Five Freedoms” towards “A Life Worth Living”. *Animals*, 6(3), 21. <https://doi.org/10.3390/ani6030021>

Mellor, D. J. (2016β). Moving beyond the “Five Freedoms” by Updating the “Five Provisions” and Introducing Aligned “Animal Welfare Aims”. *Animals*, 6(10), 59. <https://doi.org/10.3390/ani6100059>

Mench, J. (1998). Why It Is Important to Understand Animal Behavior. *ILAR Journal*, 39(1), 20–26. <https://doi.org/10.1093/ilar.39.1.20>

- Mendl, M., Burman, O. H. P., & Paul, E. S. (2010). An integrative and functional framework for the study of animal emotion and mood. *Proceedings. Biological Sciences*, 277(1696), 2895–2904. <https://doi.org/10.1098/rspb.2010.0303>
- Menor Campos, D., Hawkins, R., & Williams, J. (2019). Attitudes Toward Animals Among Spanish Primary School Children. *Anthrozoös*, 32, 797–812. <https://doi.org/10.1080/08927936.2019.1673055>
- Moberg, G. P., & Mench, J. A. (2000). *The Biology of Animal Stress: Basic Principles and Implications for Animal Welfare*. CABI.
- Muldoon, J. C., & Williams, J. M. (2021). The challenges and future development of animal welfare education in the UK. *Animal Welfare*, 30(2), 197–209. <https://doi.org/10.7120/09627286.30.2.197>
- Munksgaard, L., DePassillé, A. M., Rushen, J., Herskin, M. S., & Kristensen, A. M. (2001). Dairy cows' fear of people: Social learning, milk yield and behaviour at milking. *Applied Animal Behaviour Science*, 73(1), 15–26. [https://doi.org/10.1016/s0168-1591\(01\)00119-8](https://doi.org/10.1016/s0168-1591(01)00119-8)
- Myers, O. E., Jr., & Saunders, C. D. (2002). Animals as links toward developing caring relationships with the natural world. In P. H. Kahn, Jr. & S. R. Kellert (Eds.), *Children and nature: Psychological, sociocultural, and evolutionary investigations* (pp. 153–178). MIT Press.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7th ed.). Pearson Education.
- Newberry, R. (1995). Environmental enrichment: Increasing the biological relevance of captive environments. *Applied Animal Behaviour Science*, 44(2), 229–243. [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(95\)00616-Z](https://doi.org/10.1016/0168-1591(95)00616-Z)
- Ngai, Joe T. K., Rose W. M. Yu, Kathy K. Y. Chau, και Paul W. C. Wong. 2021. 'Effectiveness of a School-Based Programme of Animal-Assisted Humane Education in Hong Kong for the Promotion of Social and Emotional Learning: A Quasi-Experimental Pilot Study'. *PLOS ONE* 16(3): e0249033. doi:[10.1371/journal.pone.0249033](https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249033)

Νόμος 4830/2021, Νέο πλαίσιο για την ευζωία των ζώων συντροφιάς, Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΦΕΚ Α 169/18.09.2021)

Oliveira, A. F. S., Rossi, A. O., Silva, L. F. R., Lau, M. C., & Barreto, R. E. (2010). Play behaviour in nonhuman animals and the animal welfare issue. *Journal of Ethology*, 28(1), 1–5. <https://doi.org/10.1007/s10164-009-0167-7>

Panksepp, J. (1998). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford University Press.

Paul, E., & Serpell, J. (1993). Childhood Pet Keeping and Humane Attitudes in Young Adulthood. *Animal Welfare*, 2(4), 321–337. <https://doi.org/10.1017/S0962728600016109>

Protection of laboratory animals | EUR-Lex. (2023, Νοέμβριος 10). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:sa0027>

Ritskes-Hoitinga, M., & Strubbe, J. H. (2007). Nutrition and animal welfare. Στο E. Kaliste (Επιμ.), *The Welfare of Laboratory Animals* (σελ. 51–80). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-2271-5_5

Rocha, S., Gaspar, A., & Esteves, F. (2016). Developing Children’s Ability to Recognize Animal Emotions – What Does It Take? A Study at the Zoo. *Human-animal interaction bulletin*, 2016. <https://doi.org/10.1079/hai.2016.0007>

Rousseau, J.-J. (1999). *Πραγματεία Περί της Καταγωγής και των Θεμελίων της Ανισότητας Ανάμεσα στους Ανθρώπους* (Μέλπω Αλεξίου – Καναγκίνη. Μετ.). Σύγχρονη Εποχή. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1754).

Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (χ.χ.). *Our history*. Ανακτήθηκε 29 Οκτωβρίου 2024 από <https://www.rspca.org.uk/whatwedo/whoweare/history>

Shackelford, T. (2018). Can they suffer? *Animal Sentience*, 3(23). <https://doi.org/10.51291/2377-7478.1380>

Spangenberg, E., Dahlborn, K., Essén-Gustavsson, B., & Cvek, K. (2009). Effects of physical activity and group size on animal welfare in laboratory rats. *Animal Welfare*, 18. <https://doi.org/10.1017/S0962728600000300>

Taylor, N., & Signal, T. D. (2005). Empathy and attitudes to animals. *Anthrozoös*, 18(1), 18–27. <https://doi.org/10.2752/089279305785594342>

United States Congress. (824). An Act to Authorize the Secretary of Agriculture to Regulate the Transportation, Sale, and Handling of Dogs, Cats, and Certain Other Animals Intended to Be Used for Purposes of Research and Experimentation, and for Other Purposes 89-544. Στο *An Act to Authorize the Secretary of Agriculture to Regulate the Transportation, Sale, and Handling of Dogs, Cats, and Certain Other Animals Intended to Be Used for Purposes of Research and Experimentation, and for Other Purposes* 89-544. https://search.nal.usda.gov/discovery/delivery/01NAL_INST:MAIN/12287426090007426

Βαϊόπουλος, Α. & Ευαγγελάτος, Ν. (2008). Ολιστική Ιατρική: Ολική επαναφορά. *Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής*, 25(6), 790-798.

Veissier, I., Aubert, A., & Boissy, A. (2012). Animal welfare: A result of animal background and perception of its environment. *Animal Frontiers*, 2(3), 7-15. <https://doi.org/10.2527/af.2012-0043>

Voysey, I., Baillie, L., Williams, J., & Herrmann, J. M. (2022). Influence of Animallike Affective Non-verbal Behavior on Children’s Perceptions of a Zoomorphic Robot. *2022 31st IEEE International Conference on Robot and Human Interactive Communication (RO-MAN)*, 1443–1450. <https://doi.org/10.1109/RO-MAN53752.2022.9900621>

Wadhvani, K. N., Modi, R. J., Islam, M. M., & Patel, Y. G. (2016). Role of housing in welfare of small ruminants. *Indian Journal of Animal Production and Management*, 32(3–4). <https://acspublisher.com/journals/index.php/ijapm/article/view/7134>

Walsh, F. (2009). Human-Animal Bonds I: The Relational Significance of Companion Animals. *Family process*, 48(4), 462–480. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2009.01296.x>

Wemelsfelder, F., & Mullan, S. (2014). Applying ethological and health indicators to practical animal welfare assessment. *OIE Scientific and Technical Review*, 33(1), 111–120.

Williams, J. M., Cardoso, M. P., Zumaglini, S., Finney, A. L., & Knoll, M. A. (2022). “Rabbit Rescuers”: A School-Based Animal Welfare Education Intervention for Young Children. *Anthrozoös*, 35(1), 55–73.

<https://doi.org/10.1080/08927936.2021.1944561><https://doi.org/10.20506/rst.33.1.225>

9

World Organisation for Animal Health (WOAH). (2021). *Terrestrial Code Online Access*. <https://www.woah.org/en/what-we-do/standards/codes-and-manuals/terrestrial-code-online-access/>

Yeates, J. (2012). *Animal Welfare in Veterinary Practice*. John Wiley & Sons.

Zufferey, R., Minnig, A., Thomann, B., Zwygart, S., Keil, N., Schüpbach, G., Miserez, R., Zanolari, P., & Stucki, D. (2021). Animal-Based Indicators for On-Farm Welfare Assessment in Sheep. *Animals*, 11(10), 2973. <https://doi.org/10.3390/ani11102973>